BIBLIOTECA NAZ.
142
G
49
NAPOLI

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
142
G
49
NAPOLI

~~XXXIV.R.31~~

~~6.C.50~~

Petri Rami

[redacted] REGII ELOQVENTIÆ ET PHILOSOPHIÆ PRO-feſſoris, liber de moribus veterum Gallorum,

AD

CAROLVM LOTHARINGVM Cardinalem.

PARISIIS,
Apud Andream Wechelum, ſub Pegaſo, in vico Bellouaco: Anno Salutis
1559.
Cum priuilegio Regis.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAutum eſt authoritate regia, nequis alius præter Andream Wechelum, *iuratum in alma* Pari*ſienſi* Academia Librarium *hunc* P. Rami *librum de moribus veterũ* Gallorum, *ad* Carolum Lotharingum Cardinalem, *ante decennium ab æditione proximum, in hoc* Francorũ *regno imprimat, néue alibi impreſſum vẽdat.* Ac *ſi* Regij *diplomatis ſentẽtia operis initio præfigatur, finíue poſtponatur, vt omnibus clarum, notum, indictum habeatur.* Secùs *qui faxit, & libris ipſis, & mille librarũ* Pariſ. *multâ pœnas pendito.* Datum Rhemis, Regio *conſenſu ſubſignatum,* Do. Villamoro *ſupplicum libellorum magiſtro præſente.* 3. Id. Iun. 1557.

P. RAMI, REGII ELOQVENTIÆ ET PHILOSOPHIÆ PROfeſſoris, liber de moribus veterum Gallorum.

AD

Carolum Lotharingum Cardinalem.

INTEREA (MECOENAS) dum grauiſſimis bellorũ curis occupatus pro fratris victorijs cõſilio & pruden-

tia fauſtum & felix velut auſpicium facis, muſæ quoque noſtræ (quod fortaſſe riſurus es) etiam in vmbra & otio, bellicum tamen neſcio quod ſtudium amauere: Prælegi profeſsione publicâ è Cæſaris Commentarijs præcipuos, reliquos priuato ſtudio perlegi, ſimiliúmque generum locis comparandis, quædam mihi præter illum prælectionis quotidianum fructum, ſeparatim decerpenda propoſui: Huius igitur vberioris prouentus teſtes duos ad te mitto, alterum de moribus veterum Gallorum, alterum de militia Cæſaris: prior iſte ma-

iorum patrúmque noſtrorum vitam, prælia, diſciplinas, religiones, iura Rerumpub. & leges commemorabit, auorúmque illorum memoriam tibi quidem non ignotam (qui fontes vnde hauſimus, per te ipſe noſti) ſed tamen (vt ſpero) recordatione ac renouatione cognitionis & ſcientiæ non iniucundam ſtudioſè & explicatè recenſebit. Amo patriam, ſicuti debeo, eiúſque præclaras laudes illuſtrari celebraríque maximè cupio: argumentum eruditis ingenijs gratiſsimum & imprimis propoſitum: ſic à Græcis Græciam, Italis Italiam

cæteriſque nationibus patriam laudibus ornatam, edita monimenta declarãt. Equidem moralem iſtam patriæ hiſtoriæ cõmentationem ad extremæ ſenectutis ſolatium mihi reſeruaueram, ſed interim quod vltrò Cæſar obtuliſſet, deſpiciendum non putaui: Itaque ſi vacabit, Cæſarianum hunc non potius diligẽtiæ noſtræ teſtem, quàm præconem de veterum Gallorum moribus prædicantem audies. Vale, Lutetiæ è Prælleo noſtro, quinto Idus Decembris. 1558.

P. RAMI, REGII ELOQVENTIÆ ET PHILOSOPHIÆ PROFES-*ſoris, liber de moribus vete-rum Gallorum,*

AD

Carolum Lotharingum Cardinalem.

GALLIA quondam Rheno, Alpibus, mari Mediterraneo, Pyrenæis montibus Oceanóq; claudebatur: ſuperatis enim Alpibus, Gallia ad Rubiconem perpetuo Apennini iugo Superóque mari poſtea facta eſt, ſicut Aſiatica Galatia ſuperatis Aſiæ populis: Europæa itaque Gallia Alpibus mediis in Vlteriorem & Citeriorem diuiſa eſt:

Illa nobis Vlterior, Togata, tanquam Romana à Romanis ipſis dicta eſt: Citerior ab iiſdem partim Bracchata partim Comata. Bracchata Iulij Cæſaris tempore Alpibus, Rhodano & citra Rhodanum, Pyrenæum verſus, Volcis, Aremoricis, Rhutenis, Heluiis comprehendebatur, vt è ſeptimo Commentario percipi poteſt. Hæc Gallia, modò Prouincia, modò Narbonéſis appellatur. Comatam incolũt Aquitani, à Pyrenæis mõtibus ad Garumnam, deinceps Celtæ ad Sequanam & Matronam, reliquos omnes ad Septentrionem fines Belgæ obtinent. Quibus verò moribus & inſtitutis antiqua Gallia ad Iulium vſque Cæſarem: quibus deinceps noua ad noſtram ætatem ſteterit, magna ac difficilis quæſtio fuerit, ſi quis accuratam tẽporum omnium hiſtoriam deſideret: At ſi quis eâ diligentiâ contentus erit, quæ res idoneis authoribus & fide dignis teſtatas generatim demonſtret, non iniucunda fortaſſe legenti, nec illiberalis oblectatio fuerit. Hac igitur conditione atque lege, Galliæ mores è variis ſcriptoribus, ſicuti rerum diſperſarum memoria ſuppetet, recognoſcere ſummatímque ſubducere ſtatui: Et quidẽ primùm antiquæ Galliæ, deinde (ſi modò prius illud aſſecuti ſimus) nouæ mores exquiremus. Veteris igitur Galliæ ſpeciem quandam ac formam Cæſar præcipuè ſexto belli gallici Commentario comprehendit, ſed & totis commen-

tariis

tariis alia quędá aſperſit quę ſparſim carpenté & vndique ex aliis quicquid ad eiuſdem argumẽti vberiorem & illuſtriorem noticiam faciat, colligentem repleri propè iuſtâ propoſitæ quæſtionis explicatione & ſcientiâ licebit: tametſi nõ ignoro Græcos Cæſarem ſecutos vel ignòrantiâ linguæ Latinæ, vel neſcio quâ aliâ negligentiâ pleriſque locis oſtẽdiſſe quàm parum percepta tenerent, quæ totis Cæſaris commentariis continerentur. Cæſarem itaque primùm tanquam ſummum ac propè ſingularem hiſtoriæ Gallicæ authorem ac magiſtrum: tum reliquos, vt ab eo ferè aliquid ſumunt & explicant, hactenus ſequemur. At quoniam præcipua Britanię Germanięque loca à Gallis occupata ſunt, vt ſuo loco percipietur, magnáque ideò fuerit Britannorum & Germanorum cum Gallis ſimilitudo, vt è Cæſare demonſtrabitur, gentium illarum ſimiles mores comparare, inſtituto conſentaneum putauimus, præſertim cùm Cæſar mores Galliæ Germaniæque ſibi comparandos eſſe duxerit, & ſic Strabo (vt ipſe ait libro quarto & ſeptimo) cùm Germanos à Romanis propter iſtam morum ſimilitudinem videret appellatos tanquam veros Gallorum fratres, Gallorum veterum mores à Germanis ferè repetiuerit: tametſi Tacitus proprio nationis & à ſeipſis inuẽto nomine Germanos appellatos eſſe exiſtimet.

Vndecũque verò nomen acceptum ſit morum certè magna germanitas apparebit. Quare genera ipſa morum quò quidque referatur, initiò conſtituamus. Plato tres principes corporis humani partes eſſe ait, tres quoque in iis principes animæ facultates locatas eſſe, cupiditatẽ ſubter præcordia, iram in corde, rationem in capite tãquam in arce: Itaque tres virtutis etiam ſpecies his regendis præeſſe, temperantiam hepatis cupiditati, fortitudinem cordis iracũdiæ, prudentiam rationis cogitationi atque iudicio, quarum virtutum communis conſenſus & ſui cuiuſque officij veluti ſoni cõcẽtus, iuſtitia dicatur. Quãobrem iſta quoque gallicorum morum quadripertita diſtributio nobis erit. Sed à Cæſare Cæſaríſq; velut interpretibus Diodoro, Liuio, Strabone atque aliis multa de Gallis commemorantur: quorum authorũ verba ipſa ſi continua proferrem, genera rerum frequenter iteranda aut miſcenda eſſent: ſententias igitur potiùs ſequar, ſicubi verba diſiungere coäctus ero. Ergo nobis ad temperantiam abſtinentia cibi, potus, veneris, modus orationis, veſtitus habitationíſque frugalitas, luſus, oblectatio, communicatio rerum ac facultatum ſuarum ſeparentur.

Quid igitur? quis veterum Gallorum in cibo & potione victus? Magna pars (aiunt Diodorus & Strabo) in lacte & varia carne, præcipuè autem ſuilla recenti & ſalſa. Iuxta eos ignes fiunt, inque

inque iis ollę ſunt & verũa plena carnibus:viros bonos melioribus honorant, quemadmodum poëta Aiaci ſcribit impenſum ab optimatibus honorem,quando ſingulari Hectorem certamine vicit.Eundẽ victus honorem Cæſar attribuit Britannis & Germanis, Britanni interiores (ait quinto libro) plerique frumenta non ſerunt,ſed lacte & carne viuunt:leporem tamen & gallinã & anſerem guſtare fas non putant: hæc tamen alunt animi voluptatíſque cauſsâ. De Germanis autẽ ſimiliter Cæſar loquitur ſexto libro; Agriculturæ non ſtudent,maiórque pars victus eorũ in lacte,caſeo,carne.Sed Germaniæ victum Tacitus multò pleniùs,Sua quémque mater vberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur, dominum ac ſeruum nullis educationis deliciis dignoſcas, inter eadẽ pecora nudi ac ſordidi in eadem humo degunt, donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat: Cibi ſimplices, agreſtia poma,recens fera aut lac concretũ, ſine apparatu,ſine blandimentis expellũt famem. Ergo hic cibus fuit.

Quid potus?quæ temperantia fuit?Potus Gallorũ(ait Diodorus)ex ordeo, qui gallicâ linguâ zythũ dicitur,& ex aqua,vnde fauũ mellis lauerint.Germanorũ etiam potus conſimilis à Tacito deſcribitur,Potui(ait)humor ex ordeo & frumento in quandã ſimilitudinem vini corruptus: proximi ripæ & vinum mercãtur.Gallorum ve-

rò plerique(aiunt & Diodorus & Strabo) humi accumbunt,& cœnant aſſidentes in canum aut luporum pellibus: fictilia habent in vſu denſa ac floribus diſtincta: miniſtrant eis pueri iuniores ætate tenera. Similiter apud Tacitum, Germani ſtatim è ſomno(ait)quem plerũque in diem extrahũt,lauantur,ſæpiùs calida,vt apud quos plurimùm hyems occupat. Lauti cibum capiũt,ſeparatæ ſingulis ſedes,& ſua cuique menſa. Hactenus igitur ſeuera antiquorum morum frugalitas,vnde illi artus eáque corpora quæ Tacitus in Germanis admiratur: hinc etiam eadem proceritas Gallorum,quibus ideò prę magnitudine corporum ſuorum breuitas Romanorum contemptui erat,vt eſt ſecundo belli Gallici. Sed enim potionis intẽperantia atque ebrietas à Platone Gallis obiicitur primo Legum, & Diodorus ſic loquitur, Vino tamen præter modũ adeò delectantur,vt à mercatoribus importatum purum bibãt, nimióque potu ebrij aut in ſomnum incidant aut in inſaniam. Quo fit vt mercatores Italici plures quæſtu ducti vinum tum nauiuibus, tum per terram curribus deferentes,pincernam puerum mercentur pro vini amphora. Nec ebrietas tantùm, ſed ebrietatis comes rixa & contentio ab eodem authore notatur, Conſueuerunt (ait)quoque ſumpto cibo ad verborũ prout caſus intulit cõcertationem ſurgentes & prouocatione certare inuicem nullâ habitâ vitæ

curâ.

curâ. Sic igitur Galli veteres à Græcis illis reprehenduntur, atque in eiuſdem culpæ ſocietatem Germani, fratres à Tacito vocantur, paríque & ebrietatis & contentionis nomine accuſantur. Aduerſus ſitim (ait) nõ eadem tẽperantia. Diem noctémque continuare potando nulli probrũ: Si indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum cõcupiſcunt, haud minùs facilè vitiis quàm armis vincentur. Crebræ, vt inter vinolentos rixæ, rarò cõuitiis, ſæpiùs cæde & vulneribus trãſiguntur. Hæc igitur primis hiſce moribus nota fœditatis inuritur, quęq; etiam apud Germanos nulli probro fuerit, tãquam vitium vitioſi nihil habuerit. At Gallorũ lõgè alia perſuaſio publica fuit, publicíſque gẽtis moribus aduerſus iſtam priuatorũ intemperãtiam grauis fuit & ſeuera animaduerſio. Fortitudinis igitur gallicæ cauſsã ab iſta temperãtiæ, cautione repetitam, à Cæſare audiamus, Omnium (ait Cæſar libro 1. de Belgis, Celtis, Aquitanis) fortiſsimi ſunt Belgæ, propterea quod à cultu atque humanitate prouinciæ abſunt, miniméque ad eos mercatores ſæpe commeant, atque ea quæ ad effœminandos animos pertinent, important. Et in eodem libro de Neruiis fortiſſimis Belgarum, Quorum de natura (ait) moribuſque Cæſar cùm quæreret, ſic reperiebat, nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus, nihil pati vini, reliquarúmque rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quòd

his rebus relangueſcere animos, eorúmque remitti virtutem exiſtimarent. Quamobrem priuatam paucorum intemperantiam videmus publicis inſtitutis damnatam eſſe, temperantiámque partis huius valde cultam atque honoratã. Cenei (ait Strabo libro ſeptimo) viri ſapientis perſuaſione, inducti Getæ vites totis finibus ſuis exciderunt, vitámque ſine vino tolerauerunt. Id maiores illi noſtri meliùs, quòd ne ſeri quidem vites aut vinum importari voluerunt: Itaque & Diodorus pro ſua ætate rectè affirmat in Gallia Comata vinum minimè produci. Cæſar quarto libro Sueuos Germaniæ, Neruiis Galliæ temperantiâ pares efficit, Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt, quòd ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines atque effœminari arbitrantur.

Ergo hæc vitæ victúſque temperantia fuit. Temperantiæ magna pars in Veneris abſtinentia ponitur, cuius intemperantiam etiam publicè permagnam Græci ſcriptores Diodorus, Strabo, Bardeſanes apud Euſebiũ in Gallis notauere, Ariſtoteléque iudice tanquam bellicoſis nationibus ingeneratam, ideóq; in fabulis Venerem cum Marte copulatam. At Cæſar nihil hac de re: à quo tamen contrarię tẽperantiæ plena laus Germanis attribuitur. Qui diutiſſimè, ait, impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos

ſuos ferunt laudem. Hôc ali ſtaturam, ali vires neruóſque confirmari putant. Intra annum verò viceſimum, fœminę notitiam habuiſſe in turpiſſimis habent rebus, cuius rei nulla eſt occultatio, quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur. Impuberes autem diutiùs alios aliis hac de cauſſa fieri Hippocrates de natura pueri præcipit, quòd Venere caro rareſcat cutíſque aperiatur, vnde pubes pilos emittit, contrariáque cauſſâ Eunuchos nunquam pubeſcere. Sed hâc eandem temperantiæ laudem Tacitus nequaquam in Germanis prætermiſit, Sera iuuenum Venus, eóque inexhauſta pubertas: nec virgines feſtinantur, eadem iuuenta, ſimilis proceritas, pares validęque miſcentur, ac robora parentum liberi referunt. Ad eiuſdem virtutis moderationem connubia pertinent, quorum gallici mores paulò indiligentiùs à Cæſare explicantur, Viri, ait, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex ſuis bonis æſtimatione facta cum dotibus communicant: huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur fructúſque ſeruantur: Vter eorum vitâ ſuperarit, ad eum pars vtriuſque cum fructibus ſuperiorum temporũ peruenit: Viri in vxores ſicuti in liberos vitæ necíſque habent poteſtatem: & cùm paterfamilias illuſtriore loco natus deceſſit, eius propinqui conueniunt, & de morte, ſi res in ſuſpicionẽ venit, de vxoribus in ſeruilem

modum quæſtionem habent, & ſi compertum eſt, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Lex dura videbitur, virum vxoris ac liberorum tanquam ſeruorum dominum effici: Etenim(vt philoſophi docēt)paterfamilias vxori ac liberis velut ingenuis imperat: non eodem tamen imperij genere, ſed vxori politicâ, liberis regiâ authoritate. Lex,inquam, dura illa videbitur,ſed Romana tamen lex àRomulo cōdita, vt filius toto vitæ tempore in patris poteſtate eſſet, iuſque eſſet à patre filium caſtigari, verberari, operi ruſtico ablegari, vendi, necari. Rex idem de vxore ſupplicium ſumi voluit,ſi vinum bibiſſet:Sed tamen hæc Cęſar Commentario ſexto,qui libro quinto Britannorum connubia alia quædam exponit, Vxores habent deni duodeniq; communes inter ſe, & maximæ fratres cum fratribus & parentes cum liberis: Sed qui ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primùm virgines quęquę ductę ſunt. Atque hæc de Britannis: At Germanorũ hac etiam laude temperantiam Tacitus valde inſignem deſcribit,Dotem,ait,non vxor marito,ſed vxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui,àc munera probant:munera non ad delitias muliebres quæſita, nec quibus noua nupta comatur,ſed boues & frenatum equum & ſcutum cum framea gladióque:In hæc munera vxor accipitur,atque inuicem ipſa armorum aliquid viro affert

ro affert: hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos cõiugales deos arbitrantur: Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes extráque bellorum caſus putet, ipſis incipiẽtis matrimonij auſpiciis admonetur venire ſe laborum periculorúmque ſociã, idem in pace, idem in prælio paſſuram auſurámque: hoc iuncti boues, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant: Sic viuendum, ſic pereundum, accipere ſe quæ liberis inuiolata ac digna reddat, quę nurus accipiãt, rurſúſque ad nepotes referant: Ergo ſepta pudicitia agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conuiuiorum irritationibus corruptæ: Pauciſſima in tam numeroſa gente adulteria quorũ pœna præſens & maritis permiſſa: Acciſis crinibus nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnẽ vicum verbere agit: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non formâ, non ætate, non opibus maritum inuenerit: Nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur: melius quidem eæ ciuitates, in quibus tantùm virgines nubunt & cum ſpe votóque vxoris, ſemel tranſigitur: Sic vnum accipiunt maritũ, quo modo vnũ corpus vnámque vitam, ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium amẽt: Numerum liberorũ finire aut quenquam ex agnatis necare, flagitiũ habetur, plúſque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ

leges. Sed de Germanorum matrimoniis Tacitus hactenus. Reprehendit etiam Diodorus in Gallis quandam linguæ intemperantiam. Sermone (ait) vtuntur breui ac ſubobſcuro, multáque ex animo dubia loquuntur, plurima ad iactantiam in ſuam laudem dicunt & ad cæterorum contemptum. Minaces ſunt ac detractores opinionéque inflati. Iactantia verò illa à Strabone eſt animaduerſa: Atque ea nimirum gallica oſtẽtatio eſt, quę à Cęſare ſeptimo libro dicitur, & multis reliquorum librorum exemplis approbatur. Talis eſt primo libro Heluetij Diuiconis oratio dum Heluetiorum virtutem extollit, Romanæ cladis memoriam obiicit, Cæſarémque minitãdo admonet ne committat, vt is locus vbi Romani conſtitiſſent, ex calamitate populi Romani, internecione exercitus nomẽ caperet aut memoriam proderet: Talis eſt Ariouiſtus Rex Germanorum, cùm ad poſtulata Cæſaris pauca reſpondeat, de ſuis virtutibus multa prædicet, neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe, cùm vellet Cæſar congrèderetur, intellecturum quid inuicti Germani & exercitatiſsimi in armis poſſent: Sic Vercingetorix in concione iactat ſe vnum, conſilium totius Gallię effecturum, cuius cõſenſui, ne orbis quidem terrarum poſsit obſiſtere. Sed de his ſatis, venio ad corporis cultum. Comas (ait de Gallis Diodorus) quãuis habeant naturâ rufas: ſtudio tamen augẽt naturæ colorẽ:
Calamiſtro

Calamiſtro capillos inflectunt à fronte illos ad ceruicẽ reiicientes, vt Satyris aſpectu pueríſque appareant perſimiles: Capillos arte efficiũt craſſiores, vt nihil differant ab equorum iubis. Idem ferè de Sueuis Germanis Tacitus, Inſigne, gentis obliquare crinem nodóque ſubſtringere: ſic Sueui à cæteris Germanis, ſic Sueuorum ingenui à ſeruis ſeparantur: ſic in aliis gentibus ſeu cognatione aliqua Sueuorũ, ſeu (quod ſæpe accidit) imitatione rarum & intra iuuẽtæ ſpatium: apud Sueuos vſque ad caniciem horrentem capillum retro ſequuntur: ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant: principes & ornatiorem habent: ea cura formæ, ſed innoxię: neque enim vt amẽt amentúrue in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti vt hoſtium oculis ornãtur. Gallicum cultum Diodorus perſequitur. Barbam (ait) quidam radunt, nonnulli nutriunt parcè: Nobiles, genas radunt, barbam verò adeò ſinunt creſcere, vt operiant corpora. Item, Veſtes ad terrorem intonſas ac coloris varij ferunt, quas illi vocant bracchas. Sagula gerunt virgata, hyeme quidẽ craſsiora, æſtate ſubtilia. Bracchas hîc Diodor⁹ nominat, vnde Romani Bracchatam Galliã nominauere: Denique Gallos hic author aſpectu terribiles ideò efficit. Eadẽ Strabo libro quarto de comis, ſagis, intonſa & aſpera veſte, prolixis feminalibus, amictibus ſciſsis & vix dimidias nates tegentibus etiam ſcribit.

Sed inquam de comis hæc ſcribunt authores illi: hæ nempe ſunt Gallorum & Germanorum rutilatæ comæ quę Liuio & Diodoro dicuntur. Eadem ferè quinto libro Cęſar de Britannis ait, Omnes verò ſe Britãni glaſto inficiũt, quod cæruleũ efficit colorem: atq; hoc horribiliore ſunt in pugna aſpectu capillóq; ſunt promiſſo & omni parte corporis raſâ, præter caput & labrum ſuperius. Pergit Diodorus gallicũ corporis habitum velut aureum narrare, Vniuerſa Galatia argento caret, aurum eius abſque opificio aut labore aliquo præbetur naturâ: nam cùm fluminum decurſus difficiles flexus habeat, ſuperans ripas à montibus fluens aqua, arenam auream paſsim per campos eiicit, glebis poſtmodum in quibus aurum ſplendet attritis aquáque lotis, demptâ terrâ, reliquum in fornacem cõiectum fundunt: Hoc modo liquefacto puróque educto auro, ad ornatum corporis mulieres viríque vtuntur. Etenim & digitos annulis, & brachia armillis, & pectora thoracibus, & colla torquibus, & tunicas zonis aureis exornãt. De torquibus & manicis aureis Polybius etiam libro ſecundo meminit: & Strabo libro quarto de fodinis auri præcipuis quidem apud Tarbellos. Hicverò ornatus, à Strabone tribuitur his qui in honore ac dignitate conſtituti eſſent. Sed huius magnificentiæ longè diſsimilem in Germanis inopiam Cæſar & Tacitus commemorant. Pel-

libus(ait Cęſar)aut paruis rhenonum tegumentis vtuntur magnâ corporis parte nudâ. Sed Tacitus de toto germanici cultus genere multò copioſiùs. Argentum (ait) & aurum propitij an irati dij negauerint,dubito: nec tamen affirmauerim nullam Germaniæ venam argentum aurúmue gignere, quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & vſu haud perinde afficiuntur. Eſt videre apud illos argentea vaſa Legatis & principibus eorum muneri data non in alia vtilitate quàm quæ humo fingũtur (quanquã proximi ob vſum commerciorum,aurũ & argentum in pretio habent, formáſque quaſdã noſtræ pecuniæ agnoſcunt atque eligũt:) interiores ſimpliciùs & antiquiùs permutatione mercium vtuntur: Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos Bigatóſque: argentum quoque magis quàm aurum ſequũtur,nulla affectatione animi, ſed quia numerus argenteorũ facilior vſui eſt promiſcua & vilia mercantibus. Item, Tegumen omnibus ſagum,fibulâ,aut ſi deſit, ſpinâ conſertum: Cætera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt: Locupletiſsimi, veſte diſtinguuntur, non fluitante ſicut Sarmatæ ac Parthi, ſed ſtricta & ſingulos artus exprimente: Gerunt & ferarum pelles proximi ripæ negligenter, vlteriores exquiſitiùs, vt quibus nullus per commercia cultus: Eligunt feras & detracta velamina ſpargunt maculis pellibúſque bellua-

rum quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit: nec alius fœminis quàm viris habitus, niſi quòd fœminæ ſæpiùs lineis amictibus velantur eóſque purpurâ variant, partémque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos, ſed & proxima pars pectoris patet. Atque hic corporis cultus habitúſque in Gallis plùs elegantiæ, in Germanis parſimoniæ plùs habet. Sequitur è moribus huius primi generis, domicilij & habitationis modus. Domicilia verò Gallorum (ait Strabo) ſunt è pluteis & cratibus permagna, teſtũdinum inſtar, multis arũdinibus aquaticis contexta: ſic Cęſar quinto belli Gallici ait, caſas in caſtris Q. Ciceronis more gallico ſtramentis fuiſſe tectas: & idem ſexto demonſtrat, nobilium Gallorum ædificia ferè in ſyluis aut fluminum ripis fuiſſe, cùm de Ambiorigis ædificio circundato ſyluâ loquitur, Vt ſunt ferè, ait, ædificia Gallorum, qui vitandi æſtus cauſſâ plerunque ſyluarum ac fluminum petũt propinquitates: Oppida verò foſſâ, vallo mœnibuſque munita, Aquitanis, Celtis, primiſque Belgis fuiſſe Cęſar perſpicuè oſtẽdit: Vlterioribus autem Belgis & Septentrioni vicinioribus, vt Morinis, Neruiis, Aduaticis, Menapiis, Eburonibus cuiuſmodi oppida fuerint quæri & diſceptari meritò fortaſſe poſsit: Pleróſq; Belgas illos ortos eſſe à Germanis Cæſar libro ſecundo commemorat. At Germanis

non

non vrbes,ſed ne vicos quidem in noſtrum certè morem fuiſſe Cæſar affirmat, vt paulò pòſt è Germanica bonorum æquatione percipietur, quos mores Germanorum fuiſſe ætate quoque ſua Tacitus affirmat, Nullas (ait) Germanorum populis vrbes habitari ſatis notum eſt, ne pati quidem inter ſe iunctas ſedes: Colunt diſcreti ac diuerſi vt fons, vt campus, vt nemus placuit, vicos locant non in noſtrum morem connexis & cohærentibus ædificiis: Suam quiſque domum ſpatio circundat, ſiue aduerſùs caſus ignis, remedium, ſiue inſcitiâ ædificandi: Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum vſus: Materiâ ad omnia vtuntur informi & citra ſpeciem aut delectationem. Quædam loca diligētiùs illinunt terrâ ita purâ ac ſplendente, vt picturam ac lineamenta colorum inuitet: Solent & ſubterraneos ſpecus aperire, eóſque multo inſuper fimo onerant, ſuffugium hyemi ac receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eiuſmodi locis molliunt, & ſi quando hoſtis aduenit, aperta populatur: abdita autem & defoſſa aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt. Idem ferè etiam Cæſar de Britannis, Oppidum Britāni vocant (ait libro quinto) cùm ſyluas impeditas vallo foſſáque munierunt, quò incurſionis hoſtium vitandæ cauſsâ conuenire conſueuerunt. Ac ſi quando Cæſar Sueuorum oppida quædam nominat, ea, opinor, intelli-

gentiâ nominat. Ad Belgarum igitur extremorum oppida redeo & quæro Britannicáne iſta Belgis extremis oppida fuerint. Primùm de Morinis, qui longè alia ratione (ait libro tertio) ac reliqui Galli, bellum gerere inſtituerũt: Nam quòd intelligebant maximas nationes quæ prælio contendiſſent, pulſas ſuperatáſque eſſe, continentéſque ſyluas ac paludes habebant, eò ſe ſuáque omnia contulerunt: Ad quarum initium ſyluarum cùm perueniſſet Cæſar caſtráque munire inſtituiſſet, neque hoſtis interim viſus eſſet, diſperſis in opere Romanis, ſubitò ex omnibus partibus ſyluæ euolauerunt & in Romanos impetum fecerunt. Romani celeriter arma cœperunt eóſque in ſyluas repulerunt & cõpluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deſiderauerunt. Reliquis deinceps diebus Cæſar ſyluas cædere inſtituit: & nequis inermibus imprudentibúſque militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad vtrumque latus extruebat. Incredibili celeritate, magno ſpatio paucis diebus confecto, cùm iam pecus atque extrema impedimenta à Romanis tenerentur, ipſi denſiores ſyluas petebant. Hæc Cæſar de ſyluis Morinorum pro oppidis. Deinde anno proximo Morini, cùm propter paludum ſiccitatem, vt eſt quarto libro, quò ſe

reciperent

reciperent non habebât, quo perfugio ſuperiore anno fuerât vſi omnes ferè in poteſtatem Labieni venerût. In duobus his bellis nullum prorſus præter ſyluas ac paludes oppidum nominatur: Simile de Menapiis eſt, in quorum fines Romanę legiones ducibus Fabio & Cotta ductę, vt eſt quarto libro, omnibus Menapiorũ agris vaſtatis, frumentis ſuccisis, ædificiis incenſis redierunt, quòd Menapij ſe omnes in denſiſſimas ſyluas abdiderât: Cæſar ipſe cum quinque legionibus ad eos poſtea profectus eſt. Illi nullâ (ait Cęſar libro ſexto) coáctâ manu, locí præſidio freti, in ſyluas paludéſque confugiunt ſuáque eôdem conferunt. Cęſar partitis copiis cùm C. Fabio Legato & M. Craſſo Quæſtore: celeritérque effectis pontibus adit tripertitò, ædificia vicóſq; incêdit, magno pecoris atque hominũ numero potitur: Quibus rebus coacti Menapij legatos ad eum pacis petendę cauſsâ mittunt. Hic nullũ prorſus oppidum nominatur, nedum expugnatur: Neruiorũ etiam oppida talia diligentiùs attendenti fortaſſe videbuntur, Neruij (ait Cæſar ſecundo libro) antiquitùs cùm equitatu nihil poſſent (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent, ſed quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis) quò faciliùs finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſsâ ad eos veniſſet, impedirent, teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebríſque in latitudinem ramis enatis & rubis ſen-

tibúſque interiectis effecerant, vt inſtar muri hæ ſepes munimenta prȩberent, quò non modò non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet: Quinetiam eodem bello Neruiorum mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, nullum in oppidum mœnibus cinctum, ſed in eum locum coniecti ſunt, quò propter paludes & ȩſtuaria exercitui aditus non eſſet. Hoc primo Neruico bello nullam Neruiorum vrbẽ muris cinctam agnoſcimus, eadémque cõiectura eſt ſexto rurſus libro, Cæſar quatuor legionibus coäctis, de improuiſo in fines Neruiorũ cõtendit, & priuſquam illi aut cõuenire aut profugere poſſét, magno pecoris atque hominum numero capto, atque eâ prædâ militibus conceſsâ vaſtatíſque agris, in deditionẽ venire atq; obſides ſibi dare coëgit. Hic, inquã, alter de Neruiis locus magnam coniecturam affert nulla his oppida tum fuiſſe niſi Britannica. Talia Aduaticorum item oppida quæ dicuntur ſecundo libro à Cæſare, videntur fuiſſe, Cunctis oppidis (ait Cæſar) caſtelliſque deſertis, ſua omnia in vnum oppidum egregiè naturâ munitum contulerunt, quod cùm ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes deſpectúſque haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus in latitudinem nõ amplius ducentorum pedum relinquebatur: Quẽ locum duplici altiſſimo muro munierant: tum magni ponderis ſaxa & præacutas trabes in mu-

ro

ro collocarant. Hîc Cæſar murum ab vna tantùm parte oppidi deſcribit. De Eburonum autem gente (qui ipſi etiam à Cæſare Germani appellantur ſecundò libro) videtur etiam illud multò probabilius: Hi authore rege Ambiorige Sabinum & Cottam cum quindecim cohortibus ad Varutam deleuerant, vt eſt quinto libro, qua iniuria grauiorem Cæſar nullam vnquam acceperat. Itaq; ad huius cladis vltionem, Eburonum gentem internecione perdere funditúſque extinguere ſtatuit, vt eſt ſexto libro: Baſiliũ cum omni equitatu præmittit, tum legione vnâ præſidio impedimentis relictâ reliquas nouem legiones tripertitò ad hanc vaſtitatem inferendum diſtribuit: Labienũ cum tribus, ad Oceanum, verſùs eas partes quæ Menapios attingũt, proficiſci iubet: Trebonium cum pari legionũ numero ad eam regionem quæ Aduaticis adiacet depopulandã mittit, ipſe cum tribus, ad flumen Sabim extremáſque Arduenæ partes ire conſtituit: Erat autem Eburonum manus certa nulla, non præſidium, non oppidum, quod ſe armis defenderet, ſed in omnes partes diſperſa multitudo vbicunque, aut vallis abdita, aut locus ſyluestris, aut palus impedita ſpem præſidij, aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. Atque in hoc vltionis tãto ardore cùm Cæſar diſperſis legionariis magnum periculum creari intelligeret, euocat omnes finitimas ciuitates ſpe prædæ

ad diripiendos Eburones, vt ſtirps ac nomen ciuitatis tolleretur: Atque eâ tãtâ vaſtatione cùm grauiſſimus ille vltionis dolor nõdum expleretur, Cæſar rurſus ad vexandos hoſtes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus in omnes partes dimittit. Omnes vici atq; omnia ędificia quę quiſque cõſpexerat incẽdebantur. Repetita eſt tertio demum tempore, vt eſt octauo libro, vltionis eadẽ cupiditas & par vaſtitas illata: neque tamen vſquam vrbis cuiuſquã vallum aut foſſa nominatur: Quamobrem coniectura magna fit hos Belgas nõ ſolùm origine, ſed etiã habitatione Germanos fuiſſe. Nec Belloaci, quamuis & virtute & authoritate & hominum numero Belgarũ primi, ab iſta cõſuetudine longè videntur abfuiſſe, quorum vnicũ oppidum primo bello memoratur, Bratuſpantium nomine: cæteris bellis prorſus nullũ. Sed nimiũ de Belgica iſta habitatione. Qui verò luſus aut quæ ſpectacula gallicę iuuentutis eſſent, nihil in Cæſare comperio: De Germanis Tacitus illud ſcriptum reliquit, Genus ſpectaculorũ vnum atque in omni cœtu idem, nudi iuuenes quibus id ludicrũ eſt, inter gladios ſe atq; infeſtas frameas ſaltu iaciunt. Exercitatio, artẽ parauit, ars decorem: non in quæſtũ tamen aut mercedem, quãuis audacis laſciuiæ pretium eſt, voluptas ſpectãtium: Aleã, quod mirere, ſobrij inter ſeria exercent, tãtâ lucrandi perdendíue cupiditate, vt cũ

omnia

omnia defecerunt, extremo ac nouiſſimo iactu, de libertate ac de corpore cõtendãt. Victus voluntariam ſeruitutem adit: quamuis iunior, quãuis robuſtior, alligari ſe ac venire patitur; Ea eſt in re parua, peruicacia, ipſi fidem vocant, ſeruos conditionis huius, per commercia tradunt, vt ſe quoq; pudore victoriæ exoluant. Sed enim ſumma in his tẽperantiæ moribus Gallorum pariter & Germanorũ humanitas ac liberalitas prædicatur. Hoſpites (ait de Gallis Diodorus) ad epulas vocant, qui ſint, quâ cauſsâ venerint poſt cœnam rogantes. Hæc verò laus in Germanis multò pleniùs à Cæſare Tacitóque demonſtratur, Hoſpites violare (ait Cæſar) fas non putant, qui quacunque de cauſſa ad eos venerunt, iniuria prohibent ſanctóſque habent, híſque omnium domus patent victúſque communicatur. Sic itẽ Tacitus, Conuictibus & hoſpitiis, non alia gens effuſiùs indulget quemcunque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortuna quiſque, apparatis epulis excipit, cùm defecere, qui modò hoſpes fuerat, mõſtrator hoſpitij & comes, proximã domum non inuitati adeunt: nec intereſt, pari humanitate accipiuntur. Notum ignotúmque quantum ad ius hoſpitis nemo diſcernit: Abeunti ſi quid popoſceris, concedere moris & poſcendi inuicem eadem facilitas. Gaudẽt muneribus, ſed nec data imputãt, nec acceptis obligantur. Ergo hæc inſignis eſt hoſpitalitas. Sed

vnam Germanię palmam in huius virtutis laude prętermittendã eſſe non arbitror, Phaleas Chalcedonius (ait Ariſtoteles) primus æquationem bonorum in Remp. induxit, vt generis humani duæ capitales peſtes è ciuitate pellerentur, paupertas & opulentia. Hoc vnicum Platonis ad ſtatum beatæ ciuitatis huius votum fuit: At Germani beatiſſimæ ciuitatis Ideam non diſputationibus & argumentis adumbratam, ſed moribus & exẽplis expreſſam præſtitere: neque enim quiſquam (ait de Germanis Cæſar libro ſexto) agri modum certum aut fines habet proprios, ſed magiſtratus ac principes in annos ſingulos gentibus cognationibúſque hominum qui vnà coïerunt quantum eis & quo loco viſum eſt, attribuunt agri, atque anno pòſt, aliò tranſire cogunt. Quod idem de Sueuis Germanis quarto libro dicitur, Priuati & ſeparati agri apud eos nihil eſt: neque longiùs anno remanere vno in loco incolendi cauſsâ licet. Ergo iſta apud Germanos bonorum fuit æquatio. Æquationis etiam huius multas cauſſas afferũt (ait idem ſexto libro) ne aſsiduâ conſuetudine capti, ſtudium belli gerendi agriculturâ commutent, ne latos fines parare ſtudeant, potentioréſque, humiliores poſſeſſionibus expellant, ne accuratiùs ad frigora atque æſtus vitandos ædificent, ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones diſſenſionéſque naſcuntur, vt ani-

mi

animi æquitate plebẽ contineāt, cùm ſuas quiſque opes cum potentiſsimis æquari videat. Hæc Cæſar de Germanica æquatione, cum qua Græci, vel Cretum, vel Laconum æquationes laude comparent, & iſtam in Germanis virtutem, barbariam, ſi ſuperis placet, appellent: Fuit tamen & Gallis & Germanis ſeruitus, more reliquarum gentium vſitata, Plerique (ait Cæſar libro ſexto de Gallis) cùm aut ære alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potẽtiorum premuntur, ſeſe in ſeruitutem dicant nobilibus, in hos eadem omnino ſunt iura, quæ dominis in ſeruos. Atqui hæc ſæui dominatus impotentia videatur, qualem poſt exactos reges Romæ fuiſſe Liuius ſecundo libro commemorat in ſeditione nexorum, qui æris alieni magnitudine oppreſsi, à creditoribus ſeruilem in modum vexabantur, adeò (quod Quintilianus libri tertij capite ſextò tradit) vt debitoris corpus inter creditores, lege duodecim tabularum diuideretur, Quam legem licet, vt idem ait, non laudabilem naturâ, iure tamen conceſſam, mos publicus repudiauit, & frequenter nouæ tabulæ contra calamitates iſtas, à Repub. conceſſæ ſunt. Sed tamen hoc in Gallis, quàm in Romanis humanius & liberalius, quod domini ſuos obęratos, atque, vt Cæſar gallico verbo appellat, ambactos honoris quodam loco circum ſe haberent, eorúmque operâ in bellis vterentur: huc enim ſpectare

videtur illud Diodori, Cuſtodes corporis (ait) ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna ſeruiant, & ferant ſcutum. Tacitus de Germanorum ſeruis conſimilem Gallis conſuetudinem commemorat, Seruis (ait) non in noſtrum morem, deſcriptis per familiam miniſteriis vtuntur, ſuam quiſque ſedem, ſuos penates regit. Frumenti modum dominus aut pecoris aut veſtis vt colono iniungit, & ſeruus hactenus paret. Cætera domus officia, vxor ac liberi exequuntur. Verberare ſeruum, ac vinculis & opere coërcere, rarum, occidere ſolent non diſciplinâ & ſeueritate, ſed impetu & ira, vt inimicum, niſi quòd impunè: Liberti non multùm ſupra ſeruos ſunt, rarò aliquod momentum in domo, nunquam in ciuitate, exceptis duntaxat his gentibus quæ regnantur: Ibi enim & ſuper ingenuos & ſuper nobiles aſcendunt: Apud cæteros, impares libertini, libertatis argumentum ſunt. Quapropter eiuſmodi mores, ea temperãtia veterum Gallorum fuit, quæ ad valetudinem corporis & vires ac mirificam illam quam Cæſar in corporibus Gallorum Africano bello cæſorum miratus eſt proceritatem: Denique fortunarum ac facultatum ſuarum beneficentiam ac liberalitatem referatur.

Fortitudinis partes materiam vberiorem ac pleniorem afferunt, ſiue pueriles ætatis exercitationem ſiue militiæ puluerem & ſolem conſideres,

res,

res, deuictáſque, inde gentes & fundatas toto terrarum orbe Gallici nominis colonias. Enimuerò Galli (ait Cæſar libro ſexto) in reliquis vitæ inſtitutis hoc ferè à reliquis differunt, quòd ſuos liberos niſi cùm adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere poſsint, palàm ad ſe adire non patiuntur, filiúmque puerili ætate in publico, in cõſpectu patris aſsiſtere turpe ducunt. Hæc Cæſar, quibus tamẽ militię illius tempora non ſatis explicat, nec vlla puerilis interea ætatis ſtudia nominat. Ab aliis igitur exquiramus, Tacitus nobis tempus illud adeundæ Reipub. De Germanis explicabit, Sed arma ſumere (ait) non antè cuiquam moris, quàm ciuitas ſuffecturum probauerit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuto frameáque iuuenem ornant: Hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos, ante hoc, domus pars videntur, mox Reipub. Ariſtoteles etiam ſcriptor Cæſare multò antiquior, nobis illa puerilis educationis ſtudia declarabit. Etenim à nobis iſtam laudem octauo Politico repetiuit, Conducit etiam (ait) admodum infantes ad frigoris patientiam aſſueſcere: Id enim eſt & ad valetudinẽ & bellicas laudes aptiſsimum: Itaque etiam nonnullis barbaris, vt Celtis, ea conſuetudo eſt, vt in frigidum amnem natos immergant aut tenui amiculo veſtiant: Nam quibuſcunque rebus iuuentus aſſueſcere poteſt, cõmodiùs eſt eam ſen-

ſim paulatímque à primis & teneris annis aſſueſcere. Eſt autem pueritiæ habitus ob ingenitum calorem ad tolerantiam frigoris opportunus: Quamobrem hæc atque eiuſmodi alia cura imprimis adhibenda erit. Ariſtoteles hoc loco Celtas barbaros appellat: at Celtarũ mores nequaquam barbaros exiſtimat, cùm Græcos his moribus imbuendos eſſe præcipiat. Scio Galeno mores iſtos vehementer improbari, Apud Germanos (ait primo de ſanitate tuenda) planè ne nutriri quidem infantes contenderim: Verùm nos neque Germanis: neque aliis agreſtibus aut barbaris hominibus hæc prodimus non magis quidéquàm vrſis, apris, leonibus, aut aliis eiuſmodi beſtiis. Scio, inquam, hoc Galeno vehementer improbari: ſed illud etiam ſcio delicatulos illos Græciæ populos, quibus Galenus ſanitatem ſuam indulſit, ab iis leonibus, quos appellat, eſſe deuoratos, Gallóſque & Germanos Gręcis collatos verè leones appellari. Et quidem Græcarum ciuitatum longè nobiliſsima Lacedęmon celtico iſto laboris & duritię ſtudio pręcipuè nobilitata eſt, quòd Spartana iuuẽtus, omnibus corporis laboribus & exercitationibus duraretur, nec ante viceſimum ætatis annum, in forum admitteretur, vt in Lycurgo Plutarchus ait: Itaq; non ſolùm Gallicæ & Germanicæ virtutis huius vires, ſed Ariſtotelis & Lacedæmonis authoritas, Galeni argumentis, ſi quis hoc

expectet,

expectet,reſpondeant. Atque ad hanc patientiæ gallicæ duritiam Strabonis illud referēdum eſt, qui Gallorum proprium eſſe ait, laboribus exerceri,ne craſsi & ventroſi fiant, iuuenémque qui zonæ modum exceſſerit, plecti & multari. Cui Romanæ Cenſuræ illud ſimile fuit, obæſum equitem publico equo priuari. Nec verò Gallis ea fortitudinis exercitatio propria tum fuit, communis Germanorum fratrum fuit: Id enim Galenus iam docuit. Ergo Cæſarem huius etiā laudis authorem nihilominùs auſcultemus, A paruulis, ait libro ſexto, labori ac duritiæ ſtudent, vitáque omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit: Varia genera ferarum habēt in Hercynia ſylua,boues feros, alces,ſed imprimis vros: hos ſtudioſè foueis captos interficiunt:hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent, & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus,quæ ſunt teſtimonio, magnam ferunt laudem.

Ergo iſta iuuenilis ætatis ad laborum & periculorum tolerātiam veluti ſchola exemplis certè & factis, ſi minùs artificioſis doctoribus & præceptis fuerit: Iam militiam & graue Martis opus,vt ait poëta,conſideremus. Bellum Gallis perpetuum fuit:Etenim ante Cæſaris aduētum, vt eſt libro ſexto, ferè quotannis accidere ſolebat,vt aut ipſi iniurias inferrent, aut illatas pro-

pulſarent. Nullã verò ætatis excuſationem Gallicis moribus fuiſſe locus ille octaui libri demõſtrat, Vertiſcus Rhemorum præfectus, quamuis equo propter ætatem vix poſſet vti: tamen conſuetudine Gallorum neque ætatis excuſatione in ſuſcipienda præfectura vſus erat, nec ſine ſe dimicari voluerat: Sic Pariſino bello ſumma imperij, vt eſt ſeptimo libro, traditur Camulogeno Aulerco, qui propè confectus ætate: tamen propter ſingularem ſcientiam rei militaris, ad eum eſt honorem euocatus. Sic Strabo Gallos bellatores potiùs quàm agricolas eſſe ait: Sic Ariſtoteles prodidit militarem virtutem apud Celtas præcipuè honorari. Atque ex hac militaris exercitationis perpetuitate cauſſas fortitudinis in Belgis atque Heluetiis à Cæſare deductas licet agnoſcere, Fortiſſimi Gallorum ſunt Belgæ (ait Cæſar) quid ita? Temperantia priùs allegata eſt tãquam fortitudinis mater aut certè nutrix: ſed & ſecũda à Cæſare cauſſa redditur, Proximi (ait primo libro) ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuſcũ continenter bellum gerunt: Hæc, inquam, fortitudinis cauſſa altera eſt, continua belli cõſuetudo, eadémque de cauſſa Heluetij reliquos Celtas virtute præcedunt, vt ibidem eſt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendũt, cùm aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerũt. Hîc iterum quotidianorũ præliorũ conſuetudo

ad

ad fidem fortitudinis allegatur: Quinetiam vt Gallis aſſiduus belli vſus retineretur, ſi bellum deeſſet, latrociniis dabant operam, ait Diodorus, rapientes aliena cęteris omnibus cõtemptis.

Quid Germani? quibus hac virtutis parte moribus fuere? Vita omnis, vt iam patuit, in ſtudiis rei militaris conſiſtit, atque omnino, vt eſt libro ſexto, ciuitatibus maxima laus eſt quàm latiſsimas circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. Hoc proprium virtutis exiſtimant expulſos agris finitimos cedere, neque quenquam audere prope cõſiſtere: Simul hoc ſe fore tutiores arbitrantur repentinæ incurſionis timore ſublato. Idem belli ſtudium Tacitus exponit, Nec arare terram aut expectare annum tam facilè perſuaſeris, quàm vocare hoſtes & vulnera mereri: Pigrum quinimò & iners videtur ſudore acquirere quod poſsis ſanguine parare. Sed etiam latrocinia Germanis à Cæſare tribuuntur, vt à Diodoro Gallis, Latrocinia (ait Cæſar libro ſexto) nullam habent infamiam quæ extra fines cuiuſque ciuitatis fiunt, atque ea iuuentutis exercendæ ac deſidiæ minuendæ cauſſâ fieri prædicant. Atque vbi quis ex principibus in conſilio dixit ſe ducem fore, qui ſequi velint profiteantur, conſurgunt ij qui & cauſſam & hominem probant ſuúmque auxilium pollicentur, atq; à multitudine collaudantur. Qui ex his ſecuti non ſunt, in deſertorũ ac proditorũ numero ducun-

tur omniúmque his rerũ poſtea fides derogatur. Addit Tacitus Germanica apud exteros populos bella, Si ciuitas, ait, in qua orti ſunt, lõgâ pace, & otio torpeat, plerique nobilium adoleſcẽtium petunt vltrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt, quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt, magnúmque comitatum non niſi vi bellóque tueantur: Materia munificentiæ, per bella & raptus. Quãobrem gallicæ militiæ perpetuum ſtudium ex his agnoſcimus, eáque veterum Gallorum encomia, quibus poëta Romanorũ poëtarum longè optimus Italiam exornare voluit,

Durum à ſtirpe genus, natos ad flumina primùm
Deferimus, ſæuóque gelu duramus & vndis:
Venatu inuigilant pueri ſyluáſque fatigant,
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum paruóque aſſueta iuuentus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, verſáque iuuencûm
Terra fatigamûs haſtâ, nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi mutátque vigorem:
Caniciem galeâ premimus, ſempérque recentes
Conuectare iuuat prædas & viuere rapto.

Atque vtinam Cæſari de Gallorum moribus præcipienti libuiſſet gallicos armorum mores paulò vberiùs exponere, quod in apparatu iudicium, quæ diligentia in caſtris, quæ vis & fortitudo in præliis fuiſſet, iucundiſsimũ eſſet militarem

tatem maiorum noſtrorum conſuetudinem recordari. At horum Cæſar pręcipuè nihil indicauit: ſingula tamen quibuſcúmque vel obſcuris apud eum veſtigiis quacúmque diligentia obſeruare, & è variis locis ſubducere, atque è cæteris authoribus conferre licuerit, perſequemur. Delectus imperatorum, & belli ducum qui fuerit, gallica Cæſaris bella ſingulis annis oſtendũt: & ad extremum dicemus ampliùs: Delectus autem priuatorum militum, armato concilio indicatur: Induciomarus Treuirorum princeps, armatum concilium aduerſus Romanos indicit, vt eſt quinto belli gallici: Hoc more Gallorum eſt initium belli, quo lege communi omnes puberes armati conuenire conſueuerunt: & qui ex his nouiſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. Eadem Galliæ cõſuetudo declaratur libro ſeptimo, cùm Vercingetorix gallici belli princeps electus, Alexiæ obſideretur, cõſilium enim capit omnem à ſe equitatum dimittere, diſcedentibus mãdat, vt ſuam, quiſque eorum, ciuitatẽ adeat, omnéſque qui per ætatem arma ferre poſsint, ad bellum cogant: Galli tamen concilio principũ indicto, nõ omnes qui arma ferre poſſent, vt Vercingetorix ſtatuerat, ſed certum numerum cuique ciuitati imperandum, ne tantâ multitudine cõfuſâ, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec frumentationẽ habere poſſent. Hoc igitur gallico

delectu percipimus quanta militiæ ſtudia apud Gallos viguerint, cùm puberes omnes arma ferre ſoliti ſint. Armatura verò gallica romanæ diſsimilis fuit, vt ſeptimo libro intelligi poteſt de Heduis Cæſari militantibus, qui gallicis armis Romanos vehementer perterruerunt. Quęnam verò eſſent hæc arma, in Cæſare diſcernere non potui: Quæ Polybius, Diodorus, Liuius, Strabo tradidere, complectamur. Gladius prælõgus fuit ærea cathena dextro latere pendẽs, non ſolùm ad cędendum, ſed pungendum idoneus (ait Diodorus) mucrones tamen Polybius & Liuius detrahunt: Vaſtum ſcutum & ſtaturæ corporis accommodatũ, próque arbitrio cuiuſque ornatũ & formis animalium æreis & eminentibus: Lancea ferro cubitali longitudine, latitudine duorum palmorum. Cæſar tertio belli gallici gæſa Gallis attribuit: Meris etiam fuit tragulæ genus: Æreâ galeâ caput muniebant paulatim eminẽtiore, in qua aut cornua impreſſa eſſent, aut auium vel quadrupedũ effigies ſculptæ: Thorax ferreus. Atque plerique Galli ſuper vmbilicum nudi pugnare conſueuerãt, vt in pugna Cannenſi Liuius ait, de quo etiam prælio Polybius idem tradit. Terribilis (ait) erat nudorum hominũ præcedentiũ & aſpectus & inceſſus robore nempe & ſpecie præſtantium; Sic in Gallogræcia Liuius ait Gallos nudos dimicaſſe, ideóque eminùs Romanis pilis confixos occubuiſſe.

buiſſe. Gallis etiam arcus & funda in vſu fuit (ait Strabo.) Quinetiã (ait idem) fuſtis apud eos eſt, qui manu non amento iactus, ſagittâ longiùs ferit, quo præcipuè in aucupiis auium vti conſueruntur. Certa ac fide digna res eſt (vt author idem eſt) in Galliá naſci arborem fico ſimilem, quæq; fructũ ferat capiti columnę corinthiacæ reſpondentem: eâ autem ſectâ, lethalem liquorẽ emitti ad vſus ſagittarũ. Sagittarios verò magno in vſu Gallis fuiſſe, Cæſar libro ſeptimo planè confirmat, cùm de Vercingetorige loquitur, Sagittarios omnes, ait, quorũ erat permagn⁹ numer⁹ in Gallia, cõquiri & ad ſe mitti iubet: quod poſtea percipietur ampliùs. Ergo hæc armatura Gallica, cui non vſquequaque ſimilis armatura Germanorum apud Tacitũ eſt, Rari gladiis aut maioribus lanceis vtuntur, haſtas, vel ipſorũ vocabulo frameas gerunt anguſto & breui ferro, ſed ita acri & ad vſum habili, vt eodem telo prout ratio poſcit vel cominùs vel eminùs pugnẽt: & eques quidem ſcuto frameáque cõtentus eſt, pedites & miſsilia ſpargũt pluráque ſinguli, atque in immenſum vibrãt nudi aut ſagulo leues: nulla cultus iactatio, ſcuta tantùm lectiſsimis coloribus diſtinguunt, paucis loricę, vix vni alteriúe caſsis aut galea. Ergo hæc veterum Gallorum arma commemorantur: armatorum ipſorum genera dicenda ſunt equitum & peditũ. Galli verò primas ſuæ militiæ partes equitibus dederunt,

bellíque adminiſtrandi principes, vt ait Cæſar libro ſexto,fecerunt. Atque in communi Gallorum omniũ coniuratione contra Cæſarẽ, Gallorũ equitũ millia modò octo, modò quindecim numerãtur,eáque parte exercitus,Galli maximè cõfidebant,vt eſt libro ſeptimo:Tametſi de omnibus Galliæ ciuitatibus id affirmari non poſsit. Treuiri longè plurimùm totius Galliæ equitatu valuere,vt eſt quinto libro. Sontiates, vt eſt tertio,eâdem militiâ plurimùm potuere: At Neruij plùs peditatu,vt eſt tertio:Sed tamen ſi genus vniuerſum ſpectetur, equitatus Gallicus militiæ gallicæ præcipua gloria fuit: & Cæſar bellis ciuilibus,iſto pręcipuè equitatu vſus eſt. Afranius, (vt eſt primo belli ciuilis) cùm, magnâ manu paruas Cæſarianorũ copias aggrederetur, celeriter ſeſe Galli equites expediunt prælíumque committũt:Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hoſtiũ numerum pauci ſuſtinuere: ſed vbi ſigna legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſsis ſeſe in proximos montes conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum attulit Cæſarianis ad ſalutem momentum: nacti enim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt. Sic Africano bello cùm ab hoſtibus maximis copiis extremum Cęſaris agmen laceſſeretur,ſubitò legionarij conſiſtũt:& equites, quanquam erant pauci,tamen cõtra tantam multitudinem audaciſsimè concurrunt. Accidit res incredibi-

lis,

lis, vt equites minùs triginta Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerẽt fugarẽntque: tãtùm equitatus Gallicus poterat. Hinc illa vox Ciceronis quinta Philippica, Eſt enim opinio, ait, decreturum aliquem M. Antonio illam vltimam Galliam quam Plancus obtinet, quid hoc eſt aliud quàm ad bellum ciuile hoſti arma largiri, primùm neruos belli, pecuniam infinitam, quâ nunc eget, deinde equitatum quantum velit? Equitatus igitur in militia gallica tantum potuit. Peditum verò expeditorum & ſagittariorum militia interdum cum equeſtri miſcebatur: Sic Vercingetorix libro ſeptimo cum equitatu expeditíſque peditibus qui inter equites præliari conſueſſent, inſidiarum cauſſâ profectus, quò Romanos pabulatum venturos arbitraretur. Ac iterum ibidem ad Gergouiam de Vercingetorige, Neque vllum ferè diem intermittebat, quin equeſtri prælio interiectis ſagittariis, quid in quóq; eſſet animi ac virtutis ſuorum periclitaretur: Aliquando pedites tum leuis armaturæ expediti, tum ſagittarij inter equites præliabantur: Et ibidem de prælio ad Alexiam, Galli inter equites raros, ſagittarios expeditóſque leuis armaturæ interiecerant, qui ſuis ſedentibus auxilio ſuccurrerẽt & Romanorum equitum impetus ſuſtinerent. Quinetiam eſſedarios Gallia vetus habuit: Id enim Diodorus affirmat his verbis, In itinere ac pugna bigis vtũ-

tur, quas rhedarius & aſſeſſor ducunt: In bellis obuium hoſtem, iaculo ex curru primùm appetunt, tum relicto curru, pedites enſibus certant. Quod vtrumque prælij genus à Cæſare de Germanis & Britannis multò luculétiùs expoſitum eſt: de Germanis primo libro, cùm de Arioviſti copiis agit, Equitum, ait, millia erant ſex, totidem numero pedites velociſsimi & fortiſsimi, quos ex omni copia ſinguli ſingulos ſuæ ſalutis cauſſâ delegerant: cum his in præliis verſabantur: ad eos ſe equites recipiebant: hi, ſi quid erat durius, concurrebãt, ſi quis grauiore vulnere accepto, equo deciderat, circunſiſtebãt, ſi quò erat longiùs prodeundum aut celeriùs recipiendum, tanta erat eorum exercitatione celeritas, vt iubis equorum ſubleuati, curſum adæquarent. Et iterum libro quarto de Sueuis, Equeſtribus præliis ſæpe ex equis deſiliunt ac pedibus præliantur, equóſque eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter cùm vſus poſcit, recipiunt, neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius habetur, quàm ephippiis vti: Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum, quamuis pauci, adire audent. Hæc Cæſar, vnde tamen intelligimus contrarios hac in re Gallis Germanorum mores fuiſſe, cùm plus peditatu Germani cõfiderent: quod & Tacitus apertiùs tradidit, In vniuerſum æſtimãti ait, plùs penes peditem roboris, eóque mixti pedi-

pedites equitibus prælianтur aptâ & congruẽte ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant: Definitur & numerus, Centeni ex ſingulis pagis ſunt, idq; ipſum inter ſuos vocãtur, & quod primùm numerus fuit, iam nomen & honor eſt.

Ergo Germanicus equitatus admiſto peditatu eiuſmodi fuit. Britãnicus autem quarto libro ſic à Cæſare deſcribitur, Gen⁹ hoc eſt ex eſſedis pugnæ, primò per omnes partes perequitãt & tela coniiciũt atq; ipſo terrore equorũ & ſtrepitu rotarum, ordines plerũnq; perturbãt, & cùm ſe inter equitum turmas inſinuauerint, ex eſſedis deſiliunt & pedites præliãtur, aurigæ interim paulum ex prælio excedũt atque ita currus collocãt, vt ſi illi à multitudine hoſtium premãtur, expeditum ad ſuos receptũ habeant: Ita mobilitatem equitũ, ſtabilitatem peditum in præliis pręſtant, ac tantum vſu quotidiano & exercitatione efficiunt, vt in decliui ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderari & flectere & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere & inde ſe in currus citiſſimè recipere conſuerint: Ergo hoc eſſedariorum prælium temperationem quandam & coniunctionẽ equeſtris ac pedeſtris dimicationis habuit: Etenim magna multitudo carrorũ, etiã expeditos ſequi Gallos cõſueuit (vt eſt libro ſeptimo:) item, Venerũt in Hiſpaniam Cæſarem ſecuti ſagittarij ex Rhute-

nis,equites ex Gallia cum multis carris magniſque impedimentis, vt fert Galliæ conſuetudo. Erant præterea cuiuſque generis hominum millia circiter ſex cum ſeruis liberiſque:ideóque iumentis maximè delectantur, & impenſo parant pretio (vt ait Cæſar quarto libro.) Quamobrem non ſolùm viros, ſed liberos, ſed totas denique familias videmus in Gallia militiæ tanquam ſtipendia feciſſe. Fœminas etiam Germanis bellorum ſocias fuiſſe Tacitus author eſt.

Sed de gallico delectu ſatis multa, Commeatus facilitas è temperantiæ moribus intellecta eſt, vini mollicie detractâ: & rei frumētariæ ſtudium multis exemplis è Cæſare percipitur. Heluetij molita trium menſium cibaria domo extulerūt, & Vercingetorix non minùs ſapiēti quàm forti conſilio ad Romanos frumentatione prohibendum, Gallis perſuaſit vt vicos & oppida quoquouerſus, quò ab Romanis adiri poſſet incenderent. Itaque vno die ampliùs viginti vrbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis ciuitatibus: Sed Biturigibus deprecantibus ne Auaricum pulcherrimam propè totius Galliæ vrbem ſuccenderent, datur venia, diſſuadente primo Vercingetorige, pòſt concedente, & ipſorum precibus & miſericordiâ vulgi: At vnius vrbis miſericordia, vniuerſis Galliæ vrbibus crudeliſsimi exitij cauſſâ fuit: Nam cùm fame iam grauiter laborare Cæſaris

ris exercitus cœpiſſet diéſque aliquot frumento caruiſſet, capto Auarico, non ſolùm commeatu redundauit, ſed prędæ ſimilis expectatione Galliam totam deuorauit. Conſilio eodem Vercingetorix rurſum Cæſarem Gergouiâ excedere coëgit, commeatúque omni Romano qui tum Nouioduni fuerat, ſublato, in eas anguſtias adduxit, vt niſi infamia atque indignitas rei viarúmque difficultas, & quatuor legionum abſentia, obſtitiſſent, Cæſar iter in prouinciam conuerſus eſſe videretur. Tertiò repetit idem conſilium Vercingetorix vniuerſæ Galliæ imperator electus, cùm in publico Gallorum concilio prædicit ſe neque fortunam tẽtaturum aut acie dimicaturum, ſed quoniam abundet equitatu, perfacilè eſſe factu frumentationibus pabulationibúſque Romanos prohibere, æquo modò animo ſua ipſi frumenta corrumpant ædificiáque incendant, quâ rei familiaris iacturâ perpetuum imperium libertatémque ſe conſequi videant. Et certè his rebus permotus Cęſar, fugam per Sequanos in prouinciam meditabatur quo tempore Vercingetorix rectum illud non tentandæ fortunæ conſilium inconſideratè contempſit, prælióque commiſſo è ſuperiore cauſſa inferiorem fecit. Quare commeatus quãta cura veteribus Gallis fuerit hinc intelligi poteſt. Caſtrorum verò ſiue iter ſiue fabrica, ſiue diſciplina ſpectetur, ratio minùs attenta atque

accurata videtur fuiſſe: Heluetij, nauibus iunctis ratibúſque compluribus factis: alij vadis Rhodani, quà minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, ſæpiùs noctu, ſi perrumpere poſſent, conati, à Cæſare repelluntur: Hi Galli, pontes fabricari nequaquam didicerant: Iidem poſtea ratibus ac lintribus iunctis Ararim vix viceſimo die, tribus exercitus ſui partibus trãſierunt: eadem architecturæ inopia fuit. Fabrica, ſiue locum ſiue munitionem conſideres, non multò plùs artis habuit: vallis eligebatur, cuius foſſa & vallum, terra videlicet ac cœlum eſſent: Gallorum enim conſuetudo fuit (vt eſt octauo libro) relictis locis ſuperioribus, ad ripas fluminis caſtra demittere, & ſic primo libro Heluetij ſub monte conſederũt: ſic ibidem Germani ſub monte conſederunt. At Romana militia ſuperiorem locum optabat. Ergo talis locus gallicorum caſtrorum erat: munitio autem prorſus nulla. Belgarum caſtra (vt eſt libro ſecundo) vt ex fumo atque ignibus ſignificabatur, ampliùs millibus paſſuum octo, in latitudinem patebant: Ac ſi quando diligentia maior fuit, carri tãtùm pro vallo obiiciebantur: Sic (vt eſt primo libro) & Heluetij pro vallo carros obiecerãt: Sic Germani omnem ſuam aciem rhedis & carris circundederunt, tandem Galli quæ Romanos facere cognouerant, ea cœperunt imitari: Neruij (vt eſt quinto libro) vallo pedum vndecim &

foſſa

foſſa pedum quindecim, hyberna Ciceronis cingunt: Hæc & ſuperiorum armorum conſuetudine à Romanis cognouerāt, & à captiuis docebantur: ſed nullâ ferramentorum copiâ, quæ ſunt ad hunc vſum idonea, gladiis ceſpites incidere, manibus ſagulíſque terram exhaurire cogebātur: deinde turres ad altitudinē valli, falces teſtudinéſque quas iidem captiui docuerant, parare ac facere cœperunt: denique Cæſar inſtitutas ab iis turres, teſtudines munitionéſque miratus eſt. Hic verò Cæſaris locus valde oſtendit Gallis neque naturam neque ſtudium bene gerendæ rei, ſed diſciplinam defuiſſe: deinde ſeptimo belli gallici anno Vercingetorix multis cladibus acceptis dum Gallos conſolatur, ait æquum eſſe, communis ſalutis cauſsâ à Gallis impetrari, vt caſtra munire inſtituerent, quò faciliùs repentinos hoſtium impetus ſuſtinere poſſent: Primùm enim, ait Cæſar, eo tempore Galli caſtra munire cœperunt, ídque præcipuè Cæſar nominatímque eo loco notauit. Et quidem iſta munitio ad Gergouiam prima fuit muro caſtris ex grandibus ſaxis ſex pedum facto, deinde ad Alexiam foſsâ & maceriâ ſex in altitudinem pedum perductâ: Murum illic Cæſar appellat, hîc tantùm maceriam, vt etiam illum murum ex congerie lapidum cumulatum, ſed temerè & ſine arte factum fuiſſe appareat. Sed iſtam caſtrorum diſciplinam minus accuratam Galli vete-

res habuerint.

Quid præliorum virtus? qualis in his fuit? virium certè confidentia prorſus ingens. Galli, vt eſt Africano bello, homines aperti miniméque inſidioſi, per virtutem non per dolum dimicare conſueuerunt ideóque ſic ad Cæſarem, qui Tigurinos inopinantes circumuenerat, Diuico Heluetius loquitur, Se ita à patribus maioribúſque ſuis didiciſſe, vt magis virtute, quàm dolo contenderent aut inſidiis niterentur. Atque militaris huius virtutis ſingularia multis locis in Cæſare exempla ſunt, Prælio Heluetico cùm ab hora ſeptima (vt eſt primo libro) ad veſperam pugnatum eſſet, auerſum hoſtem videre nemo potuit: Sic Belgæ (vt eſt ſexto) ſuis ante oculos interfectis nequaquam territi, ſed per eorum corpora audaciſsimè tranſire conati: Sic Neruij (vt eſt ibidem) etiã in extrema ſpe ſalutis tantam virtutem præſtiterunt, vt cùm primi eorum cecidiſſent, proximi iacentibus inſiſterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis & coãceruatis cadaueribus, qui ſupereſſent, vt ex tumulo tela in Romanos coniicerent piláque intercepta remitterẽt. Simile eſt de Gallis militibus Cæſaris, cùm Munda in Hiſpania circumuallatur ex hoſtium cæſorum cadaueribus & armis, Pro ceſpite (ait Hircius) cadauera collocabantur, ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis & gladij & mucrones & capita hominum

num ordinata ad oppidum hoſtium conuerſa vniuerſa, vt timorem virtutíſque inſignia propoſita viderent & vallo circuncluderentur aduerſarij: Ita Galli tragulis iaculíſque oppidum, ex hoſtium cadaueribus complexi, oppugnare cœperunt. Hoc igitur è cadaueribus vallum iam patriis antè moribus Galli facere didicerant. At inde, opinor, ea nata de Celtis opinio eſt, quę in Ethicis ad Nicomachum ab Ariſtotele ſcribitur, Nihil eos omnino metuere neq; motus terræ neque fluctus: Atque id nimirum eſt quod ait Strabo, Gallos Alexandro Magno interroganti quidnam maximè timerent, nihil eſſe, niſi ne ſuper ipſos cœlum rueret. Loci curàm in præliis non multò maiorem quàm in caſtris video fuiſſe, ſicuti totis commentariis gallici belli perſpicuum eſt, cùm Heluetij & Neruij iniquiſſimo loco Cæſarem ſint aggreſſi: & ſi quid tandem conſideratius hîc fuit, imitatione romanæ diſciplinæ factum eſt, Ordo verò, accuratior fuit, in quo nobis erit illud primum, Cùm ex pluribus ciuitatibus exercitus conſtaret, milites generatim diſtributi in ciuitates erant, ſeparatímque ſingularum ciuitatum copiæ collocabãtur. Sic Neruico bello Atrebatibus ſiniſtrum cornu, Neruiis dextrum attributum eſt, Veromanduis acies media: Sic ſeptimo libro de copiis Vercingetorigis, Hoc ſe colle interruptis pontibus, Galli fiduciâ loci continebant gene-

ratímque diſtributi in ciuitates omnia vada ac ſaltus eius paludis, certis cuſtodiis obtinebant. Et ibidem, At Vercingetorix caſtris prope oppidum in monte poſitis, mediocribus circum ſe interuallis, ſeparatim ſingularum ciuitatum copias collocauerat, atq; omnibus eius iugi collibus occupatis, quà deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat, principéſque earum ciuitatum, quos ſibi ad conſilium capiendum delegerat, primâ luce ad ſe quotidie conuenire iubebat, ſeu quid communicandum, ſeu quid adminiſtrandum videretur: Neque vllum ferè diem intermittebat quin equeſtri prælio interiectis ſagittariis quid in quôque eſſet animi ac virtutis ſuorum periclitaretur. Sic primo libro è ciuitate Heluetiorum, pagus Tigurinus reliquis tribus Ararim traductis, ſeparatim circunuentus eſt: Sic pagus Verbigenus cùm à cæteris ſeiunctus profugiſſet, & ad Cæſaré eſſet reductus, in numero hoſtium eſt habitus: Hanc eandem per genera gentium diſtributionem Germani tenuere (vt Tacitus apertiùs admonuit). Quodque præcipuum (ait) fortitudinis incitamentum eſt, non caſus nec fortuita conglobatio, turmam aut cuneũ facit, ſed familiæ & propinquitates. Eius rei exemplum eſt in Germanis Ariouiſtum ſecutis, qui tum demum, vt eſt primo libro, neceſſariò ſuas copias è caſtris eduxerunt generatímque conſtituerunt paribus interuallis Harudes,

des,Marcommanos,Tribocos Vangiones,Nemetes, Seduſios, Sueuos. Quapropter loci præſentis quæſtionem concludo, cùm ex pluribus ciuitatibus gallicus exercitus conſtaret, milites generatim in ciuitates diſtributos fuiſſe. Fuit verò Gallis phalanx in prælijs vſitata vt Romanis legio. Phalanx ab Æliano ſubtiliter explicatur in cornua dextrum & ſiniſtrum & duas medias acies,& ſingulę rurſus in partes & particulas varias, vt tandem decuriæ partes minimæ fiant in phalange grauiter armata, milleviginti quatuor: Denique equitum leuiter armatorum, tum peditum, ſed numero ſubduplæ, tum equitum, & ſubquadruplæ: Primus in decuria, decurio dicitur, poſtremus, tergiductor: Primus eſt præſtes ſecundi, ſecũdus primi ſubſtes & præſtes tertij, ac deinceps in hunc modum totus decuriæ ordo conſtat è præſtitibus alternis & ſubſtitibus, profligatóque præſtite, ſubſtes eius locum ingreditur, nec ſemel occupatus locus vnquam defenſore nudatur. Secunda decuria condecuriatur primæ, cùm ſic decurio decurioni adiungitur & ſecundus ſecundo, tertius tertio, vt verſus verſui loco & numero reſpondeat, & vnius decuriæ milites ſic è regione reſpondentes, aſtites dicuntur: Interuallis autem certis diſtinguũtur phalangitæ ordinati, cubitis quatuor, denſati, duobus, conſtipati, vno. Phalanx igitur eiuſmodi, Gallorum veterum fuit. Heluetiis con-

fertiſſima acies, vt eſt primo libro, contra Cæſaris equitatũ fuit, eóque pulſo, phalanx facta ſub aciem primam ſucceſſit. Sed Romani pilis miſſis, phalangem Helueticam perfregerunt: confertiſſima videlicet erat, & vitandorum pilorũ gratiâ cœpit laxari ſcutáque ipſa in morem teſtudinis ad pila excipiendum coniungi. Eodem autem libro Germani celeriter ex conſuetudine ſua, phalange factâ, impetus gladiorum exceperũt. Atqui hanc phalangem non vt teſtudinem tegẽdis capitibus, ſed velut murum pectoribus obiectum video: Sed Heluetico bello auxilia ſociorum Boiorum & Tulingorum carris & impedimentis agmen clauſere, nouiſſimíſque præſidio fuere: ac iam aduerſo prælio, vulnerum multitudine defeſſis Heluetiis pedémque referentibus & in proximum montem ſeſe recipientibus, ex itinere Romanos latere aperto aggreſſi, circunuenerunt: ídque conſpicati Heluetij, rurſus inſtare & prælium redintegrare cœperunt. Hîc quædam gallica inſtructæ aciei forma eſt. Ad hanc totius exercitus aciẽm pertinet illud Hircij, Gallos in acie ſolitos ſubſtratis faſcibus ſarmentorum ac virgultorum ſedere: quod quãquam à Cæſare ſuperioribus Commentariis declaratum eſſe dicit, nuſquam tamen comperio: ſed tamen ſubſtratis faſcibus in acie ſedere gallicum fuit, ſimili nempe diſciplina ac Romani triarij, qui tertio ordine in acie conſtituti, genibus

genibus nixi ſubſidebant, vnde ſubſidium nominatum eſt. Sed hæc gallici ordinis pauciora. At cohortationis, quæ præcipua virtutis incitatio eſt, longè plura memorantur. Initio prælij, vnà cum primis telis, clamorem quàm maximũ tollere, tubis, militum animos incendere, militaris diſciplinæ ſolenne eſt: At gallicæ conſuetudinis fuit, non clamore ſolùm & tubis, ſed cãtu, tripudio, vlulatu, armorum crepitu, telorum iactu, tantum tumultum terrorémque initió pugnæ facere, vt nihil horribilius fieri poſſe videretur. Vocem, ait Diodorus, Galli grauem habent atque aſperam, ſed & tubas habent ſuo more barbaras, & quæ aſperum ſonum reddant. Sed Polybius plura libro ſecundo, cùm ſic de Gallis loquitur, Cæterùm Romanos, Celtarum ornatus ac tumultus vi ſua terrebant. Innumerabilis enim erat buccinatorum & tibicinum multitudo, cum quibus vnà toto exercitu conclamante, tantus ac talis clangor factus eſt, vt non ſolùm tubæ & copiæ ipſæ, ſed vicina loca vociferari viderentur. Atqui totus hîc gallicus tumultus, frequenter à Liuio, ſed inimicè & cõtumelioſè, vt de Gallis loqui ferè ſolet, notatus eſt, Galli, ait quinto libro, truci cantu clamoribúſque variis, horrendo cũcta compleuerant ſono. Et ibidem, Mox vlulatus cantúſq; diſſonos vagantibus circa mœnia turmatim Gallis, audiebant. Item, Galli occurſant, ait libro triceſimo quarto, cum

variis vlulatibus, cantúque moris ſui quatientes ſcuta ſua ſuper capita vibrantéſque dextris tela. Item libro quadrageſimo octauo de Gallis in Aſia, Ad hoc cantus ineuntium prælium & vlulatus & tripudia & quatientium ſcuta in patrium quendam morem, horrendus armorum crepitus, omnia de induſtria compoſita ad terrorem. Cæſar hũc tumultũ leuiùs attigit. Quinto libro victis Sabino & Cottâ ſic ait de Gallis victoribus, Tum verò ſuo more victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt. Et iterum libro ſeptimo de Gallis ad Alexiam, Cùm ſuos pugnâ ſuperiores eſſe Galli confiderent & Romanos multitudine premi viderent, omnibus partibus & ij qui munitionibus cõtinebãtur, & ij qui ad auxilium conuenerant, clamore & vlulatu, ſuorum animos confirmabant. Item, Multùm ad terrẽdum Romanos valuit clamor qui poſt tergum pugnantibus extitit. Sed clamore etiam tanquam tubicine, colloquium petere, Gallis patrium fuit: Sic Cæſar libro quinto de Eburonibus, Tum ſuo more (ait) conclamauerunt vti aliqui ex Romanis ad colloquium prodirent. Notas verò gallicæ conſuetudinis illas etiam lubet addere pacati animi, pacis, deditionis: Pacati nempe animi ſignum gallicum in bello fuit, dextrum humerum exerere. Sic de Heduis libro ſeptimo, Tametſi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod inſigne, paca-

tis

tis eſſe conſueuerat. Pacis verò petendæ gallicum ſignum fuit manus tendere: ſic libro ſecundo de Bellouacis, Pueri mulieréſque ex muro paſsis manibus ſuo more pacem à Romanis petierunt: Quod item libro ſeptimo de Gergouiorum mulieribus, quæ pectore nudo prominentes, è muro paſsis manibus obteſtabantur Romanos. Atque hoc idem ſignũ deditionis fuiſſe eodem libro ſignificatur. Hedui manus tẽdere, deditionem ſignificare & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Sed hęc fortaſſe minutiora: tumultum gallicum concludo, & quid Germanis ſimile fuerit, requiro. Hic videlicet baritus fuit Germanorum, de quo Tacitus, Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem baritum vocant, accendunt animos futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur: Terrent enim trepidántue prout ſonuit acies: Nec tam vocis ille quàm virtutis concentus videtur: Affectatur pręcipuè aſperitas ſoni & fractũ murmur obiectis ad os ſcutis, quo plenior & grauior vox, repercuſſu intumeſcat. Quapropter gallicus tumultus conferendis ſignis atque accendẽdis animis eiuſmodi fuit. Verumenimuerò etiã Gallæ fœminæ cohortationis huius partes habuere: Nullis verò tubis, nullis cornibus vehementiùs animos virorum incendi putes quàm adhortationibus & lachrymis chariſſimarũ cõiugum: Sic enim vt eſt libro ſeptimo, Gergouiæ

matresfamiliàs ſuos obteſtari, & more gallico paſſum capillum oſtentare liberóſque in cõſpectum proferre cœperunt. Talis eſt exhortatio in Maſſiliæ oppugnatione, Inſtructâ claſſe (ait Cæſar) omnium ſeniorum, matrumfamilias virginúmque precibus & fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati ſubuenirent, non minore animo ac fiducia quàm antè dimicauerant, naues conſcendunt: Tum facile erat ex caſtris C. Trebonij atque omnibus ſuperioribus locis proſpicere in vrbem, vt omnis iuuentus quę in oppido remanſerat, omnéſque ſuperioris ætatis cũ liberis atque vxoribus, ex publicis cuſtodiis aut ex muro ad cœlum manus tenderent aut templa Deorum immortalium adirent, & ante ſimulachra proiecti, victoriam ab diis expoſcerẽt. Cui ſimile eſt illud de Germanis primo libro, Et mulieres ad prælıũ proficiſcentes milites, paſſis manibus flentes implorabant ne ſe in ſeruitutem Romanis traderent. Ergo etiam Germanorum prælıis: in proximo (vt Tacit⁹ ait) ſunt pignora, vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium: hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores: Ad matres, ad coniuges vulnera ferunt, nec ıllæ numerare aut exugere plagas pauent, cibóſq; & hortamina pugnantibus geſtãt: Memoriæ proditur quaſdã acies inclinatas iam & labantes à fœminis reſtitutas cõſtantiâ precũ & obiectu pectorũ, & mõſtratâ cominùs captiuitate

uitate quam longè impatientiùs, fœminarum ſuarum nomine timent, adeò vt efficaciùs obligẽtur animi ciuitatũ, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Quare mulieres bellicoſorum & fortium virorum, etiam bellicoſę, etiam fortes fuere. Verumenimuerò neſcio quomodo Cęſar dum eximiam animi magnitudinem Gallis attribuit, etiam mollitiẽ penè cõtrariam obiicit. Nam, vt ad bella ſuſcipienda (ait libro tertio) Gallorum alacer ac promptus eſt animus, ſic mollis ac minimè reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt: Denique, vt eſt octauo libro, vix iudicari poteſt vtrum Galli ſint ſecundis minimíſque rebus inſolẽtiores, an aduerſo mediocri caſu timidiores: Quod Liuius tam inſolenter arripuit, vt locis omnibus Gallos nouâ perpetuò aliquâ generis huius cõtumeliâ perſequatur: Sic enim de Gallis Togatis 5. libro, Gallica gẽs humori ac frigori aſſueta, pulueris & æſtus intolerantiſſima. Libro 10, Gallorũ corpora intolerantiſſima laboris atq; æſtus fluere, primáque eorũ prœlia pluſquam virorum, poſtrema minùs quàm fœminarũ. Triceſimo ſeptimo, Intolerãtiſſima laboris corpora, vix arma humeris gerebãt: Quadrageſimo quarto, Labor & æſtus, mollia & fluida corpora Gallorũ & minimè patiẽtia ſitis. Quadrageſimo octauo de Galatis Aſiæ, Si primũ impetum, quem feruido ingenio & cæcâ irâ effundũt, ſuſtinueris, fluũt ſudore & laſ-

ſitudine mẽbra,labãt arma,mollia corpora,mol les vbi ira cõſedit animos,ſol,puluis,ſitis,vt ferrum non admoueas,proſternunt. Hanc mollitiẽ Germanis Tacitus etiã attribuit, Magna corpora (ait) & tãtùm ad impetum valida, laboris atque operũ non eadem patientia miniméque ſitim æſtúque tolerare, frigora atq; inediã cœlo ſólóue aſſueuerunt. Quid igitur? Cæſaris iudicio Galli fortiſſimi & iidẽ tamen molliſſimi prędicantur? Certè Galli omnes, naturâ bellicoſi prædicãtur: ſed diſciplinâ militari exercitati cõſtantiores, inexercitati molliores. Ferre laborẽ, reſiſtere periculis cõſuetudo & vſus docẽt, infinitus diſciplinę militaris labor eſt: atque ex hoc ille veteranus in prælíis paratus ad vulnera, Adduc pari animo tyronem & inexercitatũ militem, mulier videbitur (ait ſecundâ Tuſculanâ Tullius) Ac nimirum mollities iſta eſt quam etiã Galli & Vercingetorix & Critognatus Aruerni ſuis militibus ſeptimo libro obiiciũt: ille enim ait Gallos prælio propter animi mollitiẽ ſtudere quòd diutiùs laborẽ ferre non poſſent: hic in conſilio Alexiæ obſeſſorum & fame laborantiũ aduerſus eos qui eruptione periclitãda omnia cenſebant, Animi (ait) eſt iſta mollicies, nõ virtutis pauliſper inopiam ferre non poſſe: qui ſe vltrò morti offerant, faciliùs reperiantur, quàm qui dolorem patiẽter ferãt. Ergo à natura & ſtirpe gallicę gentis prõptus ille atque alacer animus eſt ad bella ſuſcipienda

pienda: mollities è diſciplinę militaris inſolétia: Etenim Gallum, magiſtro militiæ in diſciplinā tradito & informato, quem tandem militem in omni labore & patientia duriorē reperies? Periculū, ſi dubitas, à Cæſare mollitiei huius factum eſt: Sex enim Cęſaris legiones gallico delectu ab ipſo Cęſare conſcriptę ſunt: quatuor enim tantū à Repub. acceperat: Equitatus Cæſaris, gallicus fuit, atque ideò Alaudam illā non ſolùm genere ſed nomine gallicam, rerū potitus Romanâ ciuitate totā donauit. Quapropter mollicies iſta rudis & inexercitati militis ſiue Galli ſiue Romani communis eſt, nō gallici & germanici generis propria. Sed Liuius cum Græcis quibuſdā, in Gallorū nomine inſolentior atque intolerantior eſt patriæque charitatem & hiſtoriæ legem obliuiſcitur: Quamuis enim Venetos ab Antenore proditore quàm à Gallorū Venetorum nobilitate deducere maluerit, vt Strabo deduxit, vt Romani ipſi videntur affirmare qui Venetos in Gallia Togata ſtatuunt: attamen Gallus fuit: & lex hiſtorię vetat ne qua gratiæ, ne qua ſimultatis in hiſtoria ſuſpitio ſit: At cùm frigoris ineptias illas Gallis Togatis & Aſiaticis obiicit, qui Patauinis (vnde ipſe Liuius eſt) calidiores & ſoli viciniores regiones incolūt, annon ineptiſſimè nugatur? Sed Gallus Cæſaris miles, omniū militum qui vnquam fuerint longè præſtantiſſimus, hominē manifeſtæ vanitatis arguit: & Cæſar in

vna Gallia cōtra viros, in reliquis orbis partibus præ viris illis contra mulieres dimicaſſe meritò videatur. Et verò Cæſaris miles aduerſus Pompeij militem, id eſt Gallus aduerſus Romanum qualis eſt? Inſolitus ad laborem Pōpeij exercitus à Cęſare tertio belli ciuilis appellatur. Quare Liuius lacteo iſto, vt Quintilianus putat, eloquētię candore ex vltimis orbis finibus ad ſe audiendū, Hiſpanos & Gallos Romā, vt Hieronymus author eſt, excitarit: attamē in hac mollitie laboris, æſtus, ſitis, pulueris impatientiſsimâ, molliciem ipſe ingenij ſui & affectionē, æquitatis, hiſtoriæ grauitatis, iudicij, veritatis vehemēter impatiētē oſtendit, molliciéſque iſta, ſeu durities, neque generis neque ſtirpis eſt, ſed diſciplinæ & educationis: Magnum igitur animum veréque bellicoſum Gallis meritò Cæſar attribuit: atque in hac animi tamen magnitudine, infirmitatē quādam & diſciplinæ penuriā deprehendit; imò verò ſimplicitatem quādam, & improuidā virium ſuarū confidētiam animaduertit: cuius error in bellis maximus ille notatus eſt, vt Strabo prodidit, Cōgregantur Galli (ait libro 4.) plurimi facilè, quòd animo ſimplices ſunt, rectūq; & verū perſequentes, propinquorū detrimētis affecti & cōmoti. Et ibidem, Itaque faciliùs accidit eos finibus expelli, cùm gregatim totis copiis vel potius totis familiis inuecti à valētioribus eiiciātur: hos Romani multò faciliùs, q̄ Hiſpanos ſubiugarunt.

garũt: Etenim longè antea Hiſpanienſe bellum inchoatũ eſt & poſtea tamen confectũ: intermedio autem tẽpore vniuerſos Gallos intra Rhenũ & Pyrenæum montem domuere: conferti enim & plurimi ſimul irruentes, cõferti ſimul & plurimi cecidere. Hiſpani verò prælia parcius diſpenſabãt, ſubtiliúſque tanquam numiſmata alij alio tempore partibus aliis latronum more bellantes, partiebantur. Id verò quod à Strabone proditum eſt, Cæſaris exemplis abundè percipi poteſt. Heluetiorum tota ciuitas duodecim oppidis, quadringẽtis vicis vno tempore tota præliatur & vno tempore tota vincitur: Talis Belgarum ex quindecim populis coniuratio: Talis Armoricorũ venetico bello rebellio, talis Aquitanorum contra Craſſum cõſpiratio fuit: Denique nónne tota Gallia vno ad Alexiam bello & armata & debellata eſt? hunc errorẽ Galli poſtea octauo belli Gallici anno ſenſere & cognouere, vt ait Hircius, neque vlla multitudine in vnum locum coacta reſiſti poſſe Romanis: At ſi diuerſa bella complures eodem tempore intuliſſent ciuitates, non ſatis auxilij aut ſpatij aut copiarum habiturum exercitum populi Romani ad omnia perſequẽda: Nec tamen ſimplex iſte animus, ſinéq; dolo apertus, Gallis perpetuus fuit, ſed aliquando cautus & inſidioſus fuit. Cæſar nulla belli occaſione, ne iniuſti quidem (ait Suetonius) abſtinuit tam fœderatis quàm infeſtis

vltrò laceſsitis: bellorum tamen omnium cauſſas ſatis bellis coloribus induxit: Cæſaris fidem Galli Eburones Cæſari reddidere. Coniurationem Gallorum omnium eſſe factam, ſecurum tamen iter ac liberum commeatum caſtra relinquenti Romano Gallus perſuaſit: Hac fallacia legio vna & cohortes quinq; cum Cotta & Sabino Legatis periere: Ac quamuis tum numero ac virtute Romanus (vt Cæſar confitetur) Gallo par eſſet: arte tamen Galli victus eſt: iſtam fraudem Gallus à Cæſare didicerat: & Cæſari repoſuit. Eiuſmodi Bellouacorum inſidiæ ab Hircio memorantur, Bellouaci delecta manu peditum, cognitis ſtationibus quotidianis equitum Romanorum ſylueſtribus locis inſidias diſponunt, eodémque equites poſtero die mittũt, qui primũ elicerẽt Romanos in inſidias, deinde circumuentos aggrederentur, cuius mali ſors incidit Rhemis, quibus ille dies fungẽdi muneris venerat: námque hi cùm repentè hoſtium equites animaduertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidiùs inſecuti à peditibus vndique circundati ſunt, quo facto perturbati celeriùs quàm conſuetudo fert equeſtris prælij ſe receperunt amiſſo Vertiſco principe ciuitatis, præfecto equitum. Ergo hæc non iam ſimplicitas Gallorum eſt, ſed Afrorum calliditas. Atque ibidem Hircius velut Annibalis ad eludendum Fabiũ aſtutiam commemorat, Bellouaci

louaci(ait)cùm Romanos ad inſequendum paratos viderẽt,neque pernoctare aut diutiùs permanere ſine periculo eodem loco poſſent, tale conſilium ſui recipiendi cœperunt, faſces vbi conſederant, per manus ſtramentorũ ac virgultorum,quorum ſumma erat in caſtris copia, inter ſe traditos ante aciem collocauerunt, extremóque tempore diei, ſigno pronuntiato, vno tempore incenderũt, ita continens flamma omnes repentè copias à conſpectu texit Romanorum,quod vbi accidit,Galli vehemẽtiſsimo curſu refugerunt,Cæſar etſi diſceſſum hoſtium animaduertere non poterat,incendiis oppoſitis:tamen id conſilium cùm fugæ cauſſâ initum ſuſpicaretur, legiones promouet & turmas ad inſequendum mittit,ipſe veritus inſidias, ne fortè in eodem loco ſubſiſtere hoſtis atque elicere Romanos in locum conaretur iniquum,tardiùs procedit: Equites cùm intrare fumum & flammam denſiſsimam timerent, ac ſi qui cupidiùs intrauerant, vix ſuorum ipſi priores partes animaduerterent equorum,inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fugâ timoris ſimul calliditatíſque plena,ſine vllo detrimento millia non ampliùs decem progreſsi hoſtes,munitiſsimo loco caſtra poſuerũt. Inde cùm ſæpe in inſidiis equites peditéſque diſponerẽt,magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. Hoc igitur, vt dixi,non

gallicum,ſed punicum ingenium videatur: His tamen inſidiarum artibus quas à Cæſare didicerant,à magiſtro ipſo tandem capti ſunt: Sed tamen ne ſine Romanis,aſtu nil potuiſſe Gallia videatur, Caſsium Conſulem cum toto exercitu Heluetij,vt Oroſius libro ſexto author eſt, inſidiis circumuenere. Vnum verò genus inſidiarum gallicarum omnium quidem quæ legerim vel audierim maximè mirabile,minimè prætereundum eſſe ſtatui, quo Poſthumius Prætor à Bojis Gallis oppreſſus eſt. De hoc ita Liuius libro triceſimo tertio,Cùm eæ res maximè agerētur,noua clades nunciata, alia ſuper alia cumulante in eum annum fortunâ, Lucium Poſthumium Conſulem deſignatum, in Gallia ipſum atque exercitum deletos. Sylua erat vaſta, Litanam Galli vocant,quà exercitum traducturus erat, eius ſyluæ dextrâ læuáque circa viam Galli, arbores ita inciderāt,vt immotæ ſtarent,momēto leui impulſæ occiderent: Legiones duas Romanas habebat Poſthumius ſociúmque ab ſupero mari tantùm conſcripſerat,vt viginti quinque millia armatorum in agros hoſtium induxiſſet, Galli oras extremæ ſyluæ cùm circunſediſſent, vbi intrauit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum imppellunt, quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac malè hærentem incidentes,ancipiti ſtrage arma, viros, equos obtuerunt,vt vix decem homines effugerent:Nam

cùm

cùm exanimati plerique eſſent arborum truncis fragmentíſque ramorum, cęteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam, Galli ſaltum omnem armati circunſidentes interfecerunt, paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obſeſſo ante ab hoſtibus ponte intercluſi ſunt. Hæc Liuius.

Verùm de Gallica militia quæ collatis ſignis vel inſidiis aperto loco fieret, ſatis: militiæ loco concluſæ mores iam ſunt dicendi, quæ gallica oppidorum munitio, quæ contra oppugnatio fuerit. Quid igitur oppida quánam arte Galli munierunt? quibus machinis defenderũt? Equidem expectari non arbitror à Morinis, Neruiis, Menapiis, Aduaticis, Eburonibus oportere, quibus modis oppida munierint, cùm ne oppida quidem coluiſſe videantur. Hinc illa Aduaticorum viſis Romanorum machinis admiratio, de qua ſic eſt ſecundo libro, Poſtea vallo pedum duodecim in circuitu quindecim millium crebríſque caſtellis circummuniti, oppido ſeſe continebant, vbi vineis actis, aggere extructo, turrim procul conſtituti viderunt, primùm irridere ex muro atque increpitare vocibus, quòd tanta machinatio à tanto ſpatio inſtitueretur, quibúſnam manibus, aut quibus viribus præſertim homines tãtulæ ſtaturæ tanti operis turrim in muros ſeſe collocare confiderent: Vbi verò moueri & appropinquari muris viderunt, nouâ atque

inuſitatâ ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt, qui ad hunc modum locuti, Non ſe exiſtimare Romanos ſine ope deorum, bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tantâ celeritate promouere & ex propinquitate pugnare poſſent, ſe ſuáq; omnia eorum poteſtati permittere dixerunt. Hæc Cæſar. Tantum intereſt (ait Tullius ſecunda Tuſculana) inter nouum & veteranum militem, vt inexercitatus exercitato comparatus, mulier eſſe videatur. Hîc verò Gallus Cęſaris diſciplinâ eruditus, Gallo eiuſdem artis ignaro, Deus videtur. Sed abi à Belgis iſtis remotioribus ad illos humaniores, vt Sueſſiones & Bellouacos, Sueſsiones (ait Cæſar libro ſecũdo) vineis ad eorum oppidum Nouiodunum actis, aggere iacto turribúſque conſtitutis, magnitudine operum quę neque viderant antè Galli neque audierant & celeritate Romanorũ permoti legatos ad Cæſarem de deditione mittunt. Bellouaci. His etiam oppugnationis machinis nondum viſis, ſed auditis tantùm Bratuſpantium oppidum dediderũt. Quare, ſi Galli (vt ait Cæſar) antè tempus illud opera eiuſmodi nulla neque viderãt neque audierant quid miramur rudes iſtorum artificiorum Gallos à Gallis peritis ſuperatos eſſe? Verùm aut Cæſaris locus ille de Belgis tantùm ſcriptus eſt, aut certè verè & hiſtoricè ſcriptus eſſe non videtur: Muros enim Galli trabibus non erectis,

ſed

ſed in ſolo collocatis & aggere intermedio veſtitis apptiſsimos efficiebant, de quibus ita Cæſar libro ſeptimo, Muri (ait) omnes gallici hac ferè formâ ſunt, trabes directæ perpetuæ in longitudinem paribus interuallis diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur, hæ reuinciuntur introrſus & multo aggere veſtiuntur: Ea autem quæ diximus interualla grandibus in fronte, ſaxis effarciũtur: His collocatis & coagmentatis alius inſuper ordo adiicitur, vt idem illud interuallum ſeruetur, neque inter ſe contingant trabes, ſed paribus intermiſſæ ſpatiis ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis arctè contineantur: ſic deinceps omne opus cõtexitur: dum iuſta muri altitudo expleatur: hoc cùm in ſpeciem varietatémque opus deforme non eſt, alterius trabibus ac ſaxis, quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant, tum ad vtilitatem & defenſionem vrbium ſummam habet opportunitatem: quòd & ab incendio lapis & ab ariete materia defendit, quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerúmque introrſus reuincta neque perrumpi, neque diſtrahi poteſt. Galli igitur muniẽdi oppidi: imò verò etiam bellicis artibus defendẽdi ſcientiam quandam videntur habuiſſe. Tertio belli gallici anno Sontiates Aquitani à Craſſo vineis turribúſque obſeſsi ſunt: At illi fortiter reſtiterunt aliàs eruptione tentatâ, aliàs cuniculis ad aggerem vineis actis, cuius rei ſunt (ait Cæſar) longè

peritiſsimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Hæc Cæſaris oratio eſt, quâ confirmat Aquitanos defendendi oppidi peritiſsimos fuiſſe, ſed quia ſecturas & fodinas ærarias habuerint. Eadem ſcientia ac multò etiam maior Celtis Auaricenſi obſidione eadémque ſcientiæ cauſſa tribuitur, quòd apud eos magnæ ſint ferrariæ. Itaque cùm à Romanis fortiter Auaricum oppugnaretur, ſingulari militum Romanorum (ait Cæſar libro ſeptimo) virtuti conſilia cuiuſque modi Gallorum occurrebant, vt eſt ſummæ genus ſolertiæ, atquè ad omnia imitanda & efficienda quę à quôque tradantur aptiſſimum: Nam & laqueis falces euertebant, quas cùm diſtinuerant, tormentis introrſus reducebant, totum murum turribus corio contextis contabulabant: Romanarum turrium altitudinem, turriũ ſuarum malis adæquabant, eruptionibus aut aggeri ignem inferebãt, aut Romanos occupatos adoriebantur, aut aggerem cuniculis ſubtrahebãt eò ſcientiùs quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ atque omne genus cuniculorum notum atque vſitatũ eſt. Cuniculis apertis, Romanas turres præuſta & pręacuta materia & pice feruefactâ & maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibúſque appropinquare prohibebant. Quapropter hoc exemplo videtur Gallus propugnãdæ vrbis peritiam quãdam habuiſſe: ſed certè magis vſu fodinarum

ſuarum,

ſuarũ, quàm militaris artis præceptis inſtitutam: Id enim eſt quod Vercingetorix, in conſolatione Auarici expugnati queritur, non virtute neque acie viciſſe Romanos, ſed artificio quodam & ſciẽtiâ oppugnationis, cuius rei Galli fuerint imperiti. Quare Cæſaris locus ille de Gallis omnibus, verus videtur: Aggeres, vineas, turres Galli neque viderant antea neque audierant. Sed tamen artificium illud Romanum Gallis veteribus defuerit, vis animi certè non defuit: & quidem in illa propugnationis conſtantia valde mirabile eſt quod ſeptimo libro à Cęſare memoratur, Galli bello Cimbrorum Teutonúmque in oppida compulſi grauíque fame & inopiâ ſubacti, eorũ corporibus qui ad bellum inutiles videbantur, vitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus tradiderunt: Cuius rei exemplũ in Alexiæ propugnatione Critognatus ſummo in Aruernis natus loco reuocandum cenſuit: & ſi antea non fuiſſet, tamen libertatis cauſſâ inſtituendum & poſteris prodi pulcherrimum eſſe diſputauit: Quæ ſentẽtia ſic à reliquis Gallis accepta eſt, vt omnia priùs experienda cenſerent quàm ad Critognati ſententiam deſcenderent: illo tamen potiùs vtendum conſilio, ſi res cogat atque auxilia morentur, quàm aut deditionem aut pacis ſubeundam conditionem. Tales igitur animos Gallia vetus habuit: Sed tamen propugna-

tio illa quamuis magnæ virtutis: attamen diſciplinæ magnæ non fuit: Oppugnatio etiã rudior ſine aggere, ſine vineis, ſine turribus ſecundo libro deſcribitur. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio eſt (ait Cæſar) Hi vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus vndique in murum lapides iaci cæpti ſunt, murúſque defenſoribus nudatus eſt, teſtudine factâ, portis ſuccedunt murúmque ſubruunt. Quamobrem toto iſto militię genere in locis foſſã valloque munitis Gallorũ magna quidem virtus: at diſciplina aut nulla aut perexigua cernitur. Atque hęc militia terreſtris eſt. Naualis, quę Britãnico & Venetico bello tractatur, ſuam etiam virtutẽ, ſed ſimplicem, nec artificio magno extructam habuit: Nauium gallicarũ & materiam & formam partibus omnibus Cæſar exprimit, Naues (ait) ad hunc modum factæ armatæque erant, carinæ aliquanto pleniores quàm Romanarũ nauiũ, quò faciliùs vada & deceſſum æſtus excipere poſſent: proræ admodum erectæ atque item puppes ad magnitudinem fluctuũ tempeſtatúmque accommodatæ, naues totæ factæ ex robore ad quamuis vim & contumeliam perferendam, trãſtra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis craſſitudine: Anchoræ pro funibus, ferreis cathenis reuinctæ: Pelles pro velis alutæque tenuiter cõfectæ, ſiue propter lini inopiã atque vſus inſcitiam,

tiam, ſiue, quod eſt magis veriſimile, quòd tantas tempeſtates Oceani tantóſque impetus ventorum ſuſtineri, ac tanta onera nauium regi velis non ſatis commodè poſſe arbitrantur. Naues autem longas quibus Cæſar & Venetico & Britannico bello vſus eſt, Oceano ad illud tempus inuſitatas fuiſſe locus ille quarti libri oſtendit, Nam cùm Romani à Britãnis in Oceani litore premerentur, longas naues (quarum & ſpecies barbaris erat inuſitatior & motus ad vſum expeditior, paulùm remoueri ab onerariis nauibus & remis incitari & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, ſagittis, tormentis hoſtes propelli ac ſummoueri Cæſar iuſsit, quæ res magno vſui Romanis fuit: Nam & nauium figurâ & remorum motu & inuſitato genere tormentorum permoti barbari, conſtiterunt ac paulùm modò pedem retulerunt. Sed hactenus veteres gallicæ militiæ mores è variis partibus collectos habemus naturæ potiùs robore, quàm diſciplinę inſtitutione magnos: Et quidem quoad virtute non fallaciâ & dolo bella geſta ſunt, omnium gentium dominos. Quare, vt facere geographi conſueuerũt, orbem terrarum ab occaſu ſolis, ad ortum perſequare, Britannia, Hiſpania, Italia, Germania, Illyricum, Pannonia, Græcia, Macedonia, Aſia denique ipſa Gallorum imperium oſtendet: Etenim Britannia maritima (vt ait Cæſar libro quinto) ab iis qui præ-

dæ ac belli inferendi cauſſâ ex Belgio tranſie-runt, qui omnes ferè his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eò peruenerunt,& bello illato, ibi remanſerunt atque agros colere cœperunt. Quid? Hiſpaniæ ſubactæ nonne Celtiberia teſtis eſt? vnde enim illud eſt Lucani?

—profugíque à gente vetuſta
Gallorum Celtæ, miſcentes nomen Iberis.

At Italia fortaſſe Gallorum dominatum non pertulit: Imò verò iam tum regnante Tarquinio Priſco, Bituriges, Aruerni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci duce Belloueſo, Cænomani Elitouio, tum Salluuij, Boij, Lingones Italiam ab Alpibus perpetuo Apennini iugo vſque ad Rubiconem Galliam fecere, tandémque Romanis ad Alliam cæſis, Romam cœpêre & incendêre, Capitoliúmque obſeſſum, auri mille pondo, pretium pacti, obſeſsis Romanorum reliquiis vendidêre. Quid Germania ferox, Galliæne conceſſit? Galli quondam (ait Cæſar libro ſexto) Germanos virtute ſuperabant: Itaque Volcæ Tectoſages, Sigoueſo duce, fertiliſſima Germaniæ loca ad Hercyniam ſyluam occupauêre, vt etiam Liuius ibidem author eſt. Tacitus eôdem præterea Heluetiorum & Boiorum colonias deducit. At hi Germaniæ victores Galli, Germanicâ frugulatitate fortiores & animoſiores facti, Illyrico, Pannoniâ, Græciâ, Macedo-

niâ, Thraciâ, Aſiâ latiſsimè glorioſiſsimeq́; nominis ſui famam propagarunt, vt ex Trogo Iuſtinus ampliſsimè profitetur, tantúſque gallici nominis terror fuit, vt etiam reges non laceſsiti, vltrò pacem ingenti pecuniâ mercarentur. Ptolemæum Macedoniæ regem duce Belgio obtruncarunt: Brenno duce, quaſi hominum ſpolia ſorderent, Apollinis Delphicum templum oppugnarunt: deinde noua ex iiſdem Germaniæ Gallis, manus fugatis Getis Triballíſque, Antigono Macedoniæ rege caſtris exuto in Aſiam profecti, tantùm terroris omnibus, (vt Liuius, ille gallici nominis tantus obtrectator, quadrageſimo octauo libro ait) quę cis Taurum incolunt gentibus iniecerunt, vt quas adiſſent, quáſque non adiſſent, pariter vltimæ propinquis, imperio parerent: Poſtremò cùm tres eſſent gentes, Toliſtobogi, Trocmi, Tectoſagi, in tres partes, quà cuique populorum ſuorum vectigalis Aſia eſſet, diuiſerunt, Trocmis, Helleſponti ora data, Toliſtobogi Æolida atque Ioniam, Tectoſagi Mediterranea Aſię ſortiti ſunt, & ſtipendium totâ cis Taurum Aſiâ exigebant: ſedem autem ipſi ſibi circa Halyn flumen ceperunt, tantúſque terror eorum nominis erat, multitudine etiam, magnâ ſobole, auctâ, vt Syriæ quoque ad poſtremum Reges, ſtipendium dare non abnuerent. Hæc Liuius de Gallorum tranſitu in Græciam & Aſiam. Quamobrem dum

bella, virtute, vt dixi, non dolo geſta ſunt, gallicę fortitudinis laudes iiſdem quibus orientis occidentiſq; ſolis curſus terminis, ac regionibus cótinebantur. Poſtea verò diſciplinæ militaris inopiâ, ſed multò maximè domeſticâ inter ſe diſcordiâ dum Cęnomani Togatis, Maſsilienſes Bracchatis, Hedui Comatis infenſi, Romanos in patriæ ſeruitutem adiuuant, Galliam totam romano imperio prodidêre: imò verò vt gallicam virtuté imprimis hôc etiam ſuſpiciamus & admiremur, Galli militari diſciplinâ inſtructi, vniuerſique vnum Cæſarem bellique faciendi præſtantem doctorem nacti, imperium populi Romani, tot ſæculorum bellis partum, quadriennio ſubuerterunt: ſolum enim Gallorum illum conſenſum, cui, vt Vercingetorix augurabatur, ne orbis quidem terrarum poſſet obſiſtere, ſolum, inquam, Gallorum conſenſum ſolámque Galliam contra reliquas tanti imperij prouincias Cęſar habuit: Macte igitur hâc virtute Galle eſſes, ſi pro patriæ dignitate & gloria, non pro tyrannide aliena Italiam, Hiſpaniam, Græciam, Ægyptum, Aſiam, Africam, rurſus Hiſpaniam, totum denique populi Romani imperium ſubegiſſes.

Sed de fortitudine ſatis, vel fortaſſe nimium, tépus eſt de prudentia dicendi. Enimuerò diſciplinarum ſtudia (quibus hominis iudicium ad prudentiam confirmari ſolet) valde fuerunt in vete-

veteribus Gallis inſignia. Druydes cuiuſque diſciplinæ profeſſores erant, Imprimis(ait Cæſar) hoc volunt perſuadere,non interire animas,ſed ab aliis poſt mortem trãſire ad alios: atque hôc, maximè ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto : Multa præterea de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine,de rerum natura, de Deorum immortaliũ vi ac poteſtate diſputãt & iuuẽtuti tradunt.Hęc Cæſar de Gallorum diſciplina, ſed breuiter, ſed anguſtè : Itaque pleniùs & vberiùs explicemus. De Gallorum igitur ingeniis ad omnes diſciplinas percipiendas idoneis, illud ſcriptum Cæſar reliquit libro ſeptimo, quod antea citauimus, Genus ſummæ ſolertiæ atque ad omnia imitanda & efficienda quæ à quôque trandantur aptiſſimum:Sic & Diodorus(ait)Quamuis ſermone breui & ſubobſcuro atque ambiguo vtantur,tamen à doctrina minimè alienos eſſe: Cum quo Strabo conſentiens ait Gallos perſuaſione facilè adduci ad id quod ex vſu fuerit:Itaque diſciplinas & artes capeſſere. Ergo cupientibus ingeniis atque optantibus,diſciplinę cuiuſque generis iam initio illo mundi per Noëum patrem reſtituti traditæ ſunt:Nam ſi Beroſus ille verus eſt, qui hodie paſſim legentium manibus teritur, Dis primus gallicæ gentis author, ſapientiâ clarus fuit,indéque Semnothes appellatus,& ab eo ſapientiæ profeſſores Semnothei. At Beroſi hi-

ſtoriam Cęſaris locus ille videtur affirmare, Galli, ait, ſe omnes à Dite patre prognatos prædicāt, ídque à Druydibus proditum dicunt: Ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, nō numero dierum, ſed noctium definiunt, & dies natales, & menſium & annorum initia ſic obſeruāt, vt noctem dies ſubſequatur. Noctem verò dies ſubſequens Germanis etiam fuit, nec dierum numerum vt nos (ait Tacitus) ſed noctium computāt: Sic conſtituunt, ſic condicunt: nox ducere diem videtur. Atque illud fortaſſe populo vtrique in vſu fuit, horarum initia à media nocte ducere. Sed ad Ditem patrem & Semnotheos Beroſi redeo: cum quo congruit Ariſtotelis opinio, qui in Magico prodidit (vt author eſt Laërtius) philoſophiā à Gallorum Semnotheis initio profectam eſſe. Tradit Beroſus idem, Saronem tertium Galliæ regem vt ferociam primorum hominum contineret, publica literarum ſtudia inſtituiſſe: & de Saronidis poſtea pleniùs dicetur: Quartum fuiſſe Druyum, Vnde Druydes, de quibus à Cæſare plurima præcipientur: Quintum, Bardum, cuius gloria in Bardis poëtis & oratoribus celebrabitur. Quare diſciplinæ gallicæ antiquas profeſſiones & ipſa vetuſtatis effigie veneranda magiſteria perſpicimus. Marcellinus libro decimoquinto de Gallorum origine his ferè conſentanea tradidit, Ambigentes (ait) ſuper origine prima, Gallorum ſcriptores veteres,

res, notitiam reliquere negotij ſemiplenam: ſed poſtea Timagenes & diligentia Græcus & linguâ, quæ diu ſunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem ſecuti, obſcuritate dimota, eadem diſtinctè docebimus & apertè. Aborigines primos in his regionibus quidam viſos eſſe firmarunt, Celtas nomine regis Amabilis & matris eius vocabulo Galatas dictos (ita enim Gallos ſermo græcus appellat) Alij Dorienſes, antiquiorem ſecutos Herculem, Oceani locos inhabitaſſe confines. Draſidę memorant reuera fuiſſe populi partem indigenam: ſed àlios quoque ab inſulis extimis confluxiſſe & tractibus tranſrhenanis, crebritate bellorum & alluuione feruidi maris ſedibus ſuis expulſos. Aiunt quidam paucos poſt excidium Troiæ fugitãtes Græcos vbiq; diſperſos, loca hæc occupaſſe tũc vacua. Regionum autem incolę id magis omnibus adſeuerant, quod etiam nos legimus in monumentis eorum inciſum: Amphitrionis filium Herculem ad Geryonis & Tauriſci ſęuorum tyrannorum perniciem feſtinaſſe, quorum alter Hiſpanias, alter Gallias infeſtabat, ſuperatíſque ambobus, coïſſe cum generoſis fœminis ſuſcepiſſéque liberos plures, & eos, partes quibus imperitabant ſuis nominibus appellaſſe. A Phocęa verò Aſiaticus populus, Harpali inclementiam vitans Cyri regis, præfecti, Italiam nauigio petiit: cuius pars in Lucania Veliam: alia condidit

in Viennenſi Maſſiliam: dein ſecutis ætatibus, oppida, auctâ virium copiâ, inſtituere nõ pauca, ſed declinanda varietas, ſæpe ſatietati coniuncta. Poſt hoc loci hominibus paulatim excultis, ingruere ſtudia laudabilium doctrinarum inchoata per Bardos & Eubages & Druydas. Hæc Marcellinus de Hercule, Beroſo congruenter: Beroſus enim ait ab Hercule ex Hiſpania reuertente Galatheam conſenſu parentum grauidatam eſſe, indéque natum Galathem, à quo Gallis nomen factum ſit. Quamobrem diſciplinæ Gallicæ vetuſtas, his teſtimoniis intelligitur: ſed cuiuſnam (inquies) diſciplinę? Grammaticę (inquam) Rhetoricæ, Logicæ, Mathematicæ, Phyſicæ, Theologiæ. Grãmatica docebat literas legere & pingere: talis enim ars hæc fuit linguis integris neque dum peregrinorum colluuione corruptis: ſic apud Platonem in Philebo Grãmatica Græca inſtituitur. Hîc mihi ſentire videor, quid à pleriſque doctis & eruditis ingeniis requiratur, quænam hæ veterum Gallorum literæ fuerint: Cæſar nempe ſexto libro græcas fuiſſe confirmat, Diſciplinas (ait) nefas eſſe exiſtimãt literis mandari, cũ in reliquis ferè rebus publicis priuatíſque rationibus græcis vtantur literis. Hîc Cæſar non obſcurè, ſed planè ac disertè loquitur Gallos gręcis literis vſos eſſe, id eſt characteribus illis α, β, γ, &c. Sic primo libro eiuſdem rei teſtimonium eſt, In caſtris Heluetiorũ,

tabulæ

tabulæ repertæ ſunt literis græcis confectæ: Enimuerò Cæſar literas illas quibus tum Galli vtebãtur gręcas appellat: at ego gallicas appello, nec à Græcis in Galliam, ſed à Gallia potiùs in Græciam veniſſe ſtatuo. Quis literas primus inuenerit, grauis & magna quæſtio eſt, variíſque opinionum ſententiis apud Plinium diſceptata, vt literarum inuentum nullius eſſe gentis proprium, ſed earum vſum æternum fuiſſe exiſtimet. Cadmus (ſi verus eſt libellus Xenophonti cuidam attributus) è Phœnicia in Græciam primus ſedecim literas detuliſſe dicitur & eas quidem Galatarũ & Mœonum characteribus perſimiles: Hinc enim coniectura ſit à Galatis ad Græcos literas veniſſe: Sed eiuſdem rei ſit illa nõ veriſimilis cõiectura, ſed certa è temporũ ratiocinatione & chronologia demõſtratio, cùm diſciplina Semnotheorum, Saronidarum Druydum, Bardorum tam multis ante ſæculis in Gallia floruerint quàm Cadmus ille in Græciam veniſſet, dubitãdum non eſſe quin gallici quoque characteres tam multis ante in Gallia ſæculis vſu fuerint. Et quidem id apud Varronem de lingua latina ſeptimo libro ſignificatur, Nam cùm Crates Græcus quæſtionem grammaticam in Græcia agitaret, quæreréțque cur non diceretur alpha alphatos, reſponderunt alij græci Grammatici, Hæc nõ ſunt vocabula noſtra, ſed penitùs barbara. Hîc igitur nota Græcorum confeſ-

ſio eſt non has ipſorum literas eſſe. Itaque Ariſtoteles in Magico confeſſus eſt, vt ante dixi, philoſophiam à Celtarum Semnotheis initium cœpiſſe, & Galliam denique Gręciæ magiſtram fuiſſe. At ſcio Gallos Straboni φιλέλληνας tanquã Græcorum amantes effici, adeò vt conuenta & pacta græcè conſcriberent, eloquentiæque ac philoſophiæ ſtudiis græcorum more dediti, liberalium artium profeſſores mercede conducerent, vt etiam Medicos: ſed de Maſſilienſibus & eorum vicinis id Strabo loquitur, & quidẽ iam imperãte Tyberio, quo tempore Romani principes (vt idem author ait) non iam Athenas, ſed Maſſiliam diſciplinæ gratiâ liberos ſuos deducebant. At per Deum immortalem diſciplinam gallicam à Dite, Semnothe, Sarone, Druyo, Bardo, priſcíſque illis doctoribus, tum hauſimus & expreſſimus, cùm Græcia ne literas quidem ſuſpicata adhuc eſſet. Paradoxa nonnullis abſona canere videbimur: At qui tot authores tantæque apud omnes fidei atque authoritatis cæteris in rebus audierint, non intelligo quamobrem obſtinata iudicij peruerſitate in patriæ ſuæ laudibus repudiare debeant. Atenim nihil illa nos adiuuant fortaſſe: nouis enim hic argumentis premimur: Galli enim (dicet aliquis) græcè etiã locuti ſunt, ideóque & græcis literis vſi. Imò vero (inquam) Galli Cæſaris tempore ne intellexerunt quidem græcum ſermonem, tantùm abfuit,

fuit, vt eo loquerentur. Cæſarem mearum partium aſſertorem vindicémque appellabo: Sic enim quinto libro loquitur, Cuidam (ait) ex equitibus Gallis, magnis præmiis perſuadet, vti ad Ciceronem epiſtolam deferat: hanc græcis conſcriptam literis mittit, ne interceptâ epiſtolâ, noſtra ab hoſtibus cõſilia cognoſcantur. Hæc Cæſar, vnde concludo hoſtibus Cæſaris & Gallis epiſtolam græcis literis conſcriptam, ſermonémque græcum ignotum fuiſſe: Nec attentè tamen conſideranti verè probari poteſt, quod quibuſdam tamen probatum eſſe video, gallicum quidem vulgus eius linguæ ignarum atque imperitum fuiſſe, ſed primarios ciuitatis cuiuſque viros græcè ſciſſe, vt hodie ſciunt latinè: Id (inquam) ſtudioſè attendenti nequaquam verè probari poteſt, cùm in illo hoſtium tanto exercitu ſatis conſtet principes multarum vrbium primarióſque viros aliquos fuiſſe: Quin illud etiam è Cęſare ipſo perdiſco, Druydas ipſos gallicæ iuuentutis doctores ac magiſtros græcæ linguæ ignaros fuiſſe: Etenim Diuitiacus Heduus Gallorum Druydum Cicerone teſte longè doctiſſimus fuit, Diuitiaci eiuſdem ſummum in populum Romanum ſtudium, ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem, iuſtitiam, tempetantiam (vt eſt primo libro) Cæſar cognouerat, Cæſar (inquam) qui græcè luculenter ſciret, quíque cum Diuitiaco de ipſius fratre Dumnorige,

qui Cæſarem hoſtibus prodere credebatur, colloqui ſecretò cuperet,ne quid eorum efferretur. Quid igitur? Si Diuitiacus græcam linguam cum Cęſare communem habuiſſet,nunquid cõmunium vtrique conſiliorum græca lingua interpres tum fuiſſet? At quotidianis interpretibus remotis(vt eſt eodem libro)per Valerium principem Galliæ prouinciæ Cæſar cum Diuitiaco colloquitur: Nõ videtur igitur Diuitiacus, quãuis è Druydibus primarius, græcè intellexiſſe neque omnino Gallis græcus ſermo notus fuiſſe: Quis igitur(inquies) Gallorum veterum ſermo fuit, ſi græcus non fuit? gallicus (inquam) ſed reſpondere vbinam gẽtium gallicus ille ſermo ſeruatus ſit, Apollinis Pythij diuinatio quædam videatur, cùm ſatis conſtet Gallos gallicum ſermonem iampridem dedidiciſſe, cùm non ſolùm Romanæ leges, ſed legiones in Gallia conſtitutæ, Gallos cogerent Romanè loqui, qualéſque omnino in Repub.ſunt principes, tales (inquit Plato)ſolent eſſe reliqui ciues. Ergo forum Romanum, ergo militia Romana gallicam linguam aboleuit. Stipendia etiam profeſſoribus publicis ab imperatore Romano poſita ſunt ad latinam linguam publicè perdocendam, adeò vt qui libri hac corrupta noſtrate lingua ſcripti ſunt,non Galli,ſed Romani vulgò nominentur. Quidam diſputant Suitenſium, qui hodie Heluetiorum ſedes occupant,

ſermonem

ſermonem, eſſe veterum Gallorum ſermonem: verùm ſatis conſtat hos Suitenſes indigenas Gallos non eſſe, cùm veteres illi Heluetij à Cæſare in ſuos montes recluſi poſtea à Quadis (vt Eutropius ait) & Quadi ipſi tãdem ab Alemannis pulſi ſint: Denique Vitę Saxones Heluetium agrum poſſedere, vnde Suitenſes tanquam Vitẽſes (vt Beatus Rhenanus ſentit) appellati ſunt: Alij cenſent hodiernam Germanorũ linguam, veterum Gallorum linguam fuiſſe, beatúmque Hieronymum authorem appellant, qui affirmet ætate ſua Galatas Aſiæ eodẽ ſermone vſos eſſe, quo Treuiri ad Rhenum vterentur: At Cæſar cõtra videtur dicere, cùm ait primo libro Ariouiſtum Germanorum regem propter longinquam annorum (vt coniectura eo libro quędam eſt) quatuordecim conſuetudinem, gallicâ linguâ vſum eſſe. Et Hieronymi ætas Treuiros Romano imperio in Gallia ſubiectos alios vidit, alios modò videmus cum cæteris Germanis cõmuni lingua ſociatos: Vna ſupereſt hominum eruditorum opinio iudicantium Galliæ veteris ſermonem eum eſſe quo Gallia Armorica (quæ Britãnia eſt hodie) vtitur: nec enim vera illis eſt Francorum hiſtoria quæ Britannos ex inſula Britanniæ in Armoricã Galliam deducit, cùm Cæſar (vt antea poſui) Britanniam ipſam Gallorum coloniam faciat, & Strabo, Britanniæ oppidi in Armorica meminerit, & Plinius Britannos in

Gallia licet confuſè: attamen numeret, & Tacitus in vita Agricolæ ſcribat à Gallis vicina inſulæ litora occupari, ſermonē verò haud multùm differre: Denique docti ex ea inſula homines, exiſtimant Vualos Angliæ propterea cum noſtris Britonibus ſermone congruere. Quamobrem hæc opinio ſola adhuc mihi nota eſt, quæ probabilem perſuaſionem poſsit afferre. Atque hæc de Gallorum Grammatica in literis & ſermone.

Quid Britannorum, quid Germanorum Grāmatica qualis fuit? Gallorum diſciplina (ait Cæſar libro ſexto) in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur: Et nunc qui diligentiùs eam rem cognoſcere volūt, plerumque illò diſcendi cauſſâ proficiſcuntur. Hic locus ſatis indicat Britannorum & Gallorum vnam diſciplinam fuiſſe: Attamen cùm à Cæſare tum Britannia Gallorum facta ſit & Britannorum ſint humaniſsimi qui Galli, paulò credibilius illud fuerit à Gallia diſciplinam eò perueniſſe. Atque hic locus in vniuerſum de tota Britannorum doctrina nobis ſufficiet. De Germanis totum breuius eſt, Literarum ſecreta viri ac fœminæ pariter ignorant (ait Tacitus). Ergo Germania literas & diſciplinas omnino nullas habuit. Æneas Syluius affirmat Adriani temporibus ciuilē cultū cum literis in Germaniam veniſſe: Germani ipſi affirmant ab octingentis

annis

annis germanicam linguam cœptam eſſe literis exſcribi, atque vnà cum Chriſtiana religione muſas Germaniam commigraſſe publicíſque ſcholis & profeſſoribus excultas adeò vt, quæ natio quondam barbarâ feritate nationibus omnibus horribilis eſſet, ea deinde omni ingeniorum cultu, omniúmque diſciplinarum elegantia & humanitate, vel cum doctiſſima & literis eruditiſſima quauis gente de laudis huius principatu contenderit.

Quid Rhetoricæ quæ ſtudia gallica fuerunt? ſumma nempe & in ſummo honore habita, & quidem vinctæ potiùs & numeroſæ orationis quàm ſolutæ. Sunt apud Gallos (ait Diadorus libro ſexto) melodiarũ poëtę, quos appellant Bardos: hi cum organis veluti cum lyra cantãt hos laudantes, alios vituperantes. Et ibidem, Poëtæ verò tanti apud eos fiunt, vt cùm inſtructa acie exercitus, eductis enſibus iactíſque iaculis propinquant, non ſolùm amici, ſed hoſtes quoque eorum interuentu à pugna quieſcant. Ita apud agreſtiores barbaros ira cedit ſapientiæ, & Mars reueretur muſas: Sic Straboni libro quarto Bardi ſunt laudatores & poëtæ: Hinc etiam poëta Lucanus in Gallorum poëtarum laudes primo Pharſaliæ excitatur,

Vos quoque qui fortes animas bellóque peremptas
Laudibus in longum vates demittitis æuum,
Plurima ſecuri fudiſtis carmina Bardi.

Denique Marcellinus libro decimoquinto de Gallis, Bardi quidem (ait) fortia virorum illuſtrium facta heroïcis compoſita cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt. Hanc nimirum Bardorum conſuetudinem Romani ſunt imitati: quos in Originibus tradidit Cato ſolitos eſſe in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Ergo quanta poëticæ facultatis gloria authoritáſq; apud veteres Gallos fuerit, hinc intelligimus. Iam igitur Homeros, Heſiodos Græcia mihi commemoret, & in tanto apud Græcos honore fuiſſe prædicet. Ergo hanc Rhetoricam, atque hanc (vt ait Mela) facundiam Gallus habuit.

Quid Germanorum Rhetorica cuiuſmodi fuit? Quamuis literarum ſecreta (vt iam patuit) ignorauerint: attamen (vt Tacitus author eſt) celebrabant carminibus antiquis ſuos deos & reges, ídque vnum apud illos memoriæ & annalium genus erat, nec quicquam præterea de veterum Germanorum diſciplinis inuenio.

Quid Logica veterum Gallorum cuiuſmodi fuit? Vnam quæſtiónem Gallorum & eam quidem pergrauem in Cæſare percipio de via & ratione docendæ iuuentutis, Omnes artes liberales & ingenuæ è ſcriptis libris ediſcuntur, hos magiſtri artium diſcipulis ſuis interpretantur, has diſcipuli cognoſcũt, magnáque plerumque in retinenda hominum (quorum libri illi iuuen-

tuti

tuti proponũtur) authoritate, difficultas oritur, quoniam homines quantumlibet cæteris hominibus excellentes, attamen ſunt humani & nonnunquam dormitare ſoliti: Itaque cùm eorum ſcripta tanquam catholica ponuntur, difficiles nonnunquam explicatus habent: At contrà nullo ſcripto, voce ſolâ, innumerabiles opificum artes ediſcũtur, agricolarum, architectorum, nautarum, nec vlla in ambiguitate verborum, repugnantia ſententiarum in ediſcendo difficultas oritur. Id ſolum eſt in arte præceptum, quod vſus & vtilitas approbarunt: Ergo doctores illi profeſſoréſq; noſtri nullam diſciplinam ſcribere: quicquid iuuẽtuti traderent, voce tãtùm tradere conſueuerant. Sed tamen rationibus aliis adducti nefas eſſe exiſtimant (ait Cæſar ſexto libro) diſciplinas literis mandari. Quid ita? Cæſarem rogemus: hoc modo reſpondebit, Id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur, quod neque in vulgum diſciplinas efferri velint, neque eos qui diſcunt, literis confiſos, minùs memoriæ ſtudere, quod ferè pleriſque accidit, vt præſidio literarum, diligentiam in perdiſcendo ac memoriam remittant. Has igitur duas cauſſas diſciplinæ literis non mandandæ Druydes afferebant, & cauſſas quidem principum Græciæ philoſophorum ſententiis approbatas. Hæc enim Pythagoræ quondam fuit opinio, hæc etiam Socratis, qui ne literam quidem vllam

ſcriptam reliquerunt: Socratis ſententiam hac de re Plato in Phædro magnificè declarauit his verbis, quibus Socrates cum Phædro colloquitur, Socr. Reliquum eſt de ſcripturæ decoro vel indecoro, quid quomodo factum decenter aut indecenter accidat, nónne? Prædr. Sanè. Socr. noſtíne quomodo de ſermone agens aut præcipiens, Deo maximè placeas? Phædr. Nequaquam, tu verò? Socr. A maioribus quidem audiui, ſed ipſi verum norunt: Id verò ſi nos ipſi reperiamus, nónne nos in poſterum humanarum opinionum ſtudioſi eſſe debeamus? Phædr. Ridiculum rogas: ſed quæ te dicis inaudiſſe exponito. Socr. Audiui igitur circa Ægypti Naucratem, antiquorum deorum quendam fuiſſe, cui & ſacra ſit auis quam Ibim vocant, & ipſi Deo nomen Theuthati, eum autẽ prímum numeri & calculi & Geometriæ & Aſtronomiæ, tum verò talorum & teſſerarum & literarum inuentorem eſſe: Tum verò vniuerſæ Ægypti rex Thamus fuit in magna ciuitate ſuperioris loci, quem Græci Ægyptias Thebas appellant: Deum autem Ammonem: ad hunc profectus Theuthates, artes oſtendit & ait Ægyptiis tradendas eſſe: Ille verò rogat quam quæque vtilitatem haberet, eóque demonſtrãte prout quídque rectè aut non rectè videretur, ſic improbauit aut laudauit: Multa quidem in vtrámque partem de vnaquaque arte Thamus cum Theu-

thate

thate diſſeruiſſe dicitur, quæ ſingula numerare perlongum eſſet. Cùm verò ad quæſtionem de literis ventum eſſet, Hæc, ô Rex, diſciplina (inquit Theuthates) ſapientiores Ægyptios memoriâque promptiores efficiet: memoriæ enim & ſapientiæ pharmacum id inuentum eſt. At ille, O ſubtiliſſime, & ingenioſiſſime Theuthates, alius quidem ad fabricanda artis opera habilior eſt, alius verò ad iudicandum aptior, quid detrimenti aut emolumenti eorum vſus habeat: At modò tu literarum pater, amore adductus, contrarium affirmaſti quàm ipſæ poſſint: Hæ ſiquidem diſcentium animis obliuionem præbebunt, neglecto memoriæ ſtudio, externis quippe ſcripturæ formis confiſi interiores ipſas à ſe ipſis recordatione repetere & excolere deſinent: Non igitur memoriæ, ſed obliuionis pharmacum inueniſti: nec item diſcipulis veritatem ſapientiæ, ſed opinionem præbes: Nam cùm multa ſine doctore perceperint, multa quoque ſcire videbuntur, cùm tamen vulgò ac paſſim ignari ſint, atque in hominum congreſſu & conſuetudine graues & importuni, vt qui ſapientiæ opinione, non ſapientiâ ſunt imbuti. Phædr. Facilè tu quidem ô Socrates Ægyptios & cuiuſuis gentis ſermones fingis. Socr. At ô amice, qui in Iouis Dodonei templo ſunt, fatidicos ſermones primùm aiunt quercus fuiſſe: antiquis enim temporum illorum homini-

bus qui nequaquam adoleſcentiæ veſtræ ſapientiam aſſequerentur, ſatis erat ob ruditatem & inſcientiam quercum & petram audire, modò vera dicerent: Tu fortaſſe intereſſe putas quis cuiáſue dixerit, neque ſolùm conſideras, ſiccine an ſecus habeat. Phędr. Iure me quidem perculiſti: Ac mihi quod ad literas attinet, ita videtur eſſe quemadmodum Thebanus ait. Socr. Quare qui putat artem literis ita mandari percipíue poſſe, tanquam certum quiddam aut firmum è literis futurum ſit, vehementer ille quidem ineptus ſit, ac reuera oraculum Ammonis ignoret, pluris eſſe ſcriptas rationes exiſtimans, quàm ſi ipſe ſcientia ac recordatione, quæ literis tradita ſunt, comprehenderit. Phædr. Rectiſſimè. Socr. Magnum vtique ô Phædre id habet ſcriptura & pictis animantibus reuera ſimile: hæc enim opera, conſtant tanquam viua: at ſi quippiam interroges, permodeſtè pérque verecundè ſilent: Idem verò etiam putes ſcriptos ſermones, tanquam aliquid intelligentes dicere: At ſi diſcendi cupidus, aliquid eorum quæ dicunt interroges, vnum & idem quippiam perpetuò ſignificant, atque vbi ſemel ſermo ſcriptus eſt, vſquequaque agitatur, ſimiliter à doctis & intelligentibus atque ab iis quos nihil deceat, neque poteſt dicere à quibus deceat aut non deceat, contumelioſéque & iniurioſè tractatus, paterni auxilij ſemper indiget: ne-

que

que enim acceptas iniurias vlciſci, neque ſibi ipſi opitulari poteſt. Phædr. Atqui hæc à te veriſſimè dicta ſunt. Socr. Quid verò, nónne videmus quomodo alius ſermo huius ipſius germanus frater fiat, quantóque præſtantior eo potentiórque naſcatur? Phædr. Quémnam hunc & quomodo fieri dicis? Socr. Qui cum ſcientia ſcribitur in diſcentis animo: poteſt enim ſe ipſum vlciſci, nouítque quæ apud quos dicenda ac tacenda ſint. Phædr. Scientis ſermonem dicis viuum atque animatum, cuius ſcriptus, imago quædam meritò dicatur. Socr. Dic igitur mihi bonâ fide, vtrum prudẽs agricola ea ſemina de quibus ſollicitus ſit quæque fructuoſa ſibi velit eſſe, verno tẽpore in Adonidis hortis ſparſa gaudeat, cùm eos octauo die florentes aſpiciet, an potiùs ſi quando hæc faciat, ludi ac feſti diei gratia faciet? In quibus autem elaborarit & agriculturæ ſecutus artem ſeminauerit vbi deceat, ſatis ſe conſecutum putabit, ſi octauo poſt menſe, ſementis ad maturitatem peruenerit? Phædr. Sic verò ô Socrates, alia verò aliter, vt ais, faciat. Socr. Dicemúſne hominem iuſtorum & pulchrorum & bonorum ſcientias poſſidentem in ſemente facienda, agricolâ imperitiorem? Phædr. Minimè. Socr. non igitur ſeriò ſemina ſua in aqua nigra ſcribet calamo, ſermonibus ſpargens, cùm nequeat neque ipſis ſermone opitulari, neque verum ſatis accuratè demõ-

ſtrare. Phædr. Atqui id probabile non eſt. Socr. Non ſanè, verùm in literis hortos, vt par eſt, ludi gratiâ ſeret ac ſcribet: quando autem commentarios tanquam theſauros (ne fortè in obliuionis infirmitatem incidat) tum ſibi, tum cuiuis eadem veſtigia ſectanti conficit, lætabitur vtique tenellos fœtus aſpiciens, cúmque cæteri oblectamentis aliis conuiuiíſque ac ſimilibus deliciis fruentur, interim ille his omnibus longè poſthabitis, otium ſermone oblectabit. Phædr. Præclarum ô Socrates pro vili atque ignauo ludum narras, eius qui in ſermonibus ludere, déque iuſtitia atque aliis quæ tu commemoras, confabulari poſſit. Hæc Socratis eſt opinio, ſed opinione noſtrorum Druydum paulò mitior atque humanior: Anteponit Socrates viuæ vocis ac memoriæ ſcientiam, mortuæ ſcripturæ, ſed ſcripturam tamen aduerſus obliuionis infirmitatem permittit: quæ vtinam ſententia Druydibus perinde placuiſſet, nec enim externis Græcorum bonis egeremus, ſed patriis abundaremus, neque per latinos græcóſque interpretes, diſciplinas maximis peregrinarum linguarum laboribus ac ſtudiis audiremus, ſed magna ſuauitate animi ac voluptate, penè vnà cum lacte nutricis hauriremus. Hominis adoleſcentia latinis græcíſque literis perdiſcẽdis vix ac ne vix quidẽ plerumq; quamlibet auida ſufficit, id eſt è liberalium ſtudiorum carceribus nondum

egredimur

egredimur cùm metam attingere debeamus: Homerum, Demoſthenem, Virgilium, Ciceronem lõginquo & diuturno græcæ ac latinæ linguæ ſtudio cognoſcimus: At Bardorum noſtrorum hymnos & poëmata vt intelligentia mentis, vt vocis ſonus à natura tribueretur, ſic cum lætitia ſine labore cantaremus: hic patriæ, hic etiam virtutis nimium tetricus amor fuit: Dum Druydes Galliam non ſolùm armorum, ſed diſciplinarũ laude cæteris gentibus perpetuò præſtantiorem eſſe, dum ex animis Gallorum, deſidiam fugare cupiunt, poſteros ſuos longè ampliſſimo præclariſsimóque antiquæ diſciplinæ patrimonio exhęredarunt, atque ita gallicas artes ac doctrinas, quas tamen illo nihil ſcribendi argumento ſemper viuas, ſemper florentes fore ſperabãt, ſempiternâ obliuione ſepultas obruerunt. Sed fruſtra lamentamur: & vota tamen quamuis inania ſuperſunt: & romanæ ambitionis improbitas hîc fortaſſe iuſtiùs accuſari poſſit, quæ Druydum ſcholas euertit: Ergo vt ait poëta,

Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.

Ad Mathematicas artes accedamus, de quibus Cæſar hæc breuiter attingit, Multa (inquit) de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura diſputant, Hæ nimirum patriæ atque auitæ Ditis, Saronis, Druyj diſciplinæ fuerant, quas etiam illi à

proauis ſuis per manus traditas conſeruauerant: De veteribus enim ante diluuium patribus, à quibus mathematicæ contemplationes hæ obſeruatę fuerāt, primo libro Antiquitatum iudaicarum Ioſephus teſtis eſt, ne hæc inuenta tam nobilia aquarum inundationibus perirent, duabus excitatis columnis alteri latericiæ, alteri lapideæ ſeparatim inſcripta, vt ſi latericia diluuio deleretur, lapidea reliqua ſuperſtes, hominibus diſcendi poteſtatem faceret, & quæ ſcripta continebat, ſpeculanda exhiberet: Lapideam verò Veſpaſiani tēpore adhuc in Syria fuiſſe author idem teſtis eſt. Item quomodo deinceps Ægyptij ab Abrahamo didicerūt, Euſebius idem ferè (ait) & à Græcis has artes tandem literis mandatas & in vulgus editas ac publicatas eſſe. Sed Druydes noſtri, tanquam per manus (vt dixi) à patribus acceptas ita poſteris prodidere: multa de ſideribus eorúmque motu diſputāt: Sic apud Melam Druydes motus cæli ac ſiderum profitētur. Aſtrologia fuit, quę nullo modo ſine præcedentibus Arithmeticæ & Geometriæ ſtudiis doceri diſcíue potuit: motus enim, calculus, Arithmeticæ numeros, ſiderum ſpatia atque interualla, Geometriæ figuras poſtulabant. Ergo cùm Aſtrologiam Druydes explicarēt, explicādæ Aſtrologię adminiſtras artes Arithmeticam & Geômetriam explicabant. Atque in Bardorum hymnis & poëmatis muſicam fuiſſe quan-

dam

dam Beroſus oſtendit, Apud Celtas (ait) Bardus inuentione carminum & Muſicæ inclytus fuit. Multa de mundi ac terrarũ magnitudine Druydes diſputant. Iſta eſt terræ mundíque magnitudo ac forma quàm Mela dicit à Druydibus doceri : hæc erat Coſmographia Geographiáque, quæ mundi longitudo eſſet ab occaſu verſùs ortum, quę latitudo ab Æquatore verſus vtrúmque polum, quanta zonarum quinque ſpatia à polo ad minimũ circulum, ab eo ad tropicum, à quo rurſus ad Æquatorem medium, quæ terrarum zonę, cœleſtibus zonis eſſent attributę ac ſubiectæ, quæ earum vel frigore vel æſtu deſertæ eſſent & incultæ, quæ temperatæ, qua deniq; terrarum diuiſione Europa, Africa, Aſia eſſent abſtractæ Multa de rerũ natura Druydes diſputãt. Hoc Phyſicæ fuit de principiis materia quippe formáq; rerũ, igne, aëre, aqua, terra, vnde omnia gignerentur, interirẽt, augerẽtur, decreſcerẽt, alterarẽtur, loco mouerẽtur: Huius tam multiplicis támq; varię doctrinę Galli profeſſores, à Strabone Vates, qui præter cætera phyſica illud imprimis patriũ oraculum docebãt mundũ (vt ait idem) aliquãdo igne atque aquâ periturum. Doctores iidem, vocantur à Marcellino Eubages, Eubages verò (ait) ſcrutantes ſumma & ſubintima naturæ, pandere conabantur. Quare nobiles hæ diſciplinæ gallica voce, gallico ſermone gallis tradebantur : Atque in his duos excellentes philoſophos Ciceronis oratione lauda-

tionéque æternitati conſecratos ſaltem poſſumus appellare, Diuitiacum, de quo iam dictum eſt, Heduorum principem, & Deiotarum Gallorum in Aſia regem: Dic igitur M. Tulli, noſtrorum Druydum memoriã iſtam nobis expone, In Gallia Druydę ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitẽ laudatorémque cognoui, qui & naturæ rationem quam Phyſiologiam Gręci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim auguriis, partim coniecturâ quę eſſent futura dicebat. Hic è Druydibus Diuitiacus & Ciceronis, vt credibile, hac ipſa Druydum ſapientiâ hoſpes appellatur. Quid Diotarus, quomodo celebratur ab hoc oratore? Iam quid ego (ait) hoſpitem noſtrum clariſsimum atque optimum virum Deiotarum regem commemorem qui nihil vnquam niſi auſpicatò gerit? qui cùm ex itinere quodam propoſito & conſtituto reuertiſſet, aquilæ admonitus volatu, conclaue illud vbi erat manſurus ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit: Itaq; vt ex ipſo audiebam, perſępe reuertit ex itinere, cùm iam progreſſus eſſet multorum dierum viam: Cuius quidem hoc præclariſsimum eſt, quod poſteaquàm à Cæſare tetrarchiæ regno pecuniáq; multatus: negat ſe tamen eorum auſpiciorum quę ſibi ad Pompeium proficiſcenti, ſecunda euenerunt pœnitere: Senatus enim authoritatem & populi Romani libertatem atque imperij dignitatem ſuis armis eſſe defenſam

ſenſam, ſibíque eas aues quibus authoribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſsionibus ſuis gloriam. Hæc Cicero, cui & hanc Gallia Galatiáque debent æternam gratiam, quòd duos earum philoſophos ipſis tam inſigni teſtimonio conſeruarit: Quid enim hîc niſi lachrymas miſeriæ noſtræ teſtes proferre poſſum? Imperabat olim Gallia Italis & Græcis, próque vilibus fortunæ bonis ſtipendij loco appenſis, longè pretioſiſsimas opes animi rependebat: Glorioſa eſt Græcia Italiáque Mathematicis & Philoſophis: at gloria hæc quondam noſtra fuit, è noſtris fontibus laudes illę fluxerunt, ſed fontes ideò exaruerunt, quia ſcripturâ muniri & cuſtodiri noluerunt: haberet enim Gallia Gallos Euclides, Ptolemęos, Platones, Ariſtoteles, vel iis omnibus multò prẹſtantiores. Sed lamentari deſinamus, ad Gallorum Theologiam veniamus.

Druydes imprimis hoc volũt perſuadere non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios: atque hôc maximè ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Hanc immortalitatis perſuaſionem, ſummum in religione & Theologia Gallorum veluti fundamentum ſtatuo: quod Græci certatim Latiníq; celebrauere, Galli (ait Diodorus) ſumpto cibo conſueuerunt prouocatione certare nullâ habitâ vitæ curâ: increbuit enim apud eos Pythagoræ

ſententia, animas hominum immortales eſſe, rurſúſque eas defunctis corporibus, poſt certum tempus in alia corpora reuerti. Itaque in defunctorum pyram epiſtolas quidam coniiciūt tanquam eas mortui ſint lecturi. Idem Strabo de Gallis profitetur, Affirmāt (ait) animas corrumpi non poſſe: Sic Mela, Vnum ex iis quæ Druydes pręcipiunt effluit, videlicet vt forent ad bella meliores, æternas eſſe animas, vitámque alteram ad manes: itaque cùm mortuos cremant ac defodiunt, apta viuentibus olim negotiorum ratio etiam & exactio crediti deferebatur ad inferos, erántque qui ſe in rogos ſuorum velut vnà victuri, libenter immitterent. Hæc Mela, vbi & perſuaſionis eandem cauſſam videmus quàm in Cæſare, vt Galli contemptu mortis, fortiores eſſent atque ad bella meliores: Et veriſimile eſt inde ortam eſſe illam mortis contemptionem, de qua iam antea dixi. Idem Valerius Maximus libro ſecundo prodidit, Vetus ille mos (ait) Gallorum occurrit, quos memoriá proditum eſt pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare, quia perſuaſum habuerint animas hominum immortales eſſe: dicerem ſtultos, niſi idem bracchati ſenſiſsēt, quod palliatus Pythagoras credidit. Tot igitur authores cum Cæſare de gallica immortalitatis perſuaſione conſentiunt. Sed prætereundum eſſe non arbitror quod authores hi quidlibet potiùs quàm Gallos

philo-

philoſophiæ primos authores eſſe fateantur. Pythagoras dixit animos immortales eſſe, quem Plato deinde ſecutus eſt: atque illa nimirum eſt apud Ouidium philoſophi ſententia,

Morte carent animæ, ſempérque priore relictâ
Sede, nouis domibus viuunt habitántque receptæ.

Hæc inquam, Pythagoræ ſententia eſt, vnde Græcis illis & Latinis teſtibus, Galli videlicet Pythagorei facti ſunt & hãc immortalitatis opinionem mutuati. Qui quantæ ambitionis ſit error hinc intelligi & diiudicari poteſt, quòd infinitis ante natum Pythagoram temporibus, hæc apud Gallos Druydum perſuaſio viguerit: vnde, quod antea ſtatui, rurſus affirmo Græciam Galliæ non magiſtram, ſed diſcipulam fuiſſe: Nec tamen ſtultam illam μετεμψύχωσιν quam Pythagoras aſſerebat ex humanis corporibus in quælibet alia vel pecudum corpora Galli ſequebâtur, cùm ſe non ex hominibus beſtias, ſed homines corporibus aliis futuros crederent: Sic Lucanus,

—Vobis authoribus, vmbræ
Non tacitas Erebi ſedes Ditíſque profundi
Pallida regna petunt, regit idem ſpiritus artus,
Orbe alio longè canitis ſi cognita vitæ.

Verùm cætera gallicæ religionis capita perſequamur. Multa de vi ac poteſtate deorũ immortaliũ diſputant, & quid dij velint (ait Mela) ſcire profitentur: Deos nempe Mercuriũ, Apollinem,

Mineruam, Iouem, Martem colebant: déque iis eandem ferè quam reliquæ gentes habebāt opinionem. Mercurium inuentorem artium, viarum atque itinerum ducem ad quæſtus pecuniæ mercatúſque habere vim maximam: Ille nimirum Caduceator qui fingitur à poëta,

Dixerat, ille patris magni parere parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis, ſiue æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit, hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit:
Dat ſomnos adimítque & lumina morte reſignat.

Illa enim virga, vis eſt & facultas artium, vnde etiam itinerum ductus & quæſtus mercatorum. Iulianus Cæſar Mercurio ſupplicabat, quem in mundo (ait Marcellinus) velociorem ſenſum eſſe, motus mentium ſuſcitātem theologicis prodidere doctrinis. Sed Druydes ea Mercurium poſſe diſputabant: Apollinem morbos depellere, quod apud Ouidium Deus ipſe teſtatur,

Inuentum, medicina, meum eſt, opiféxque per orbem
Dicor, & herbarum ſubiecta potentia nobis.

Quid de Mineruæ operum atque artificiorum initia tradere, ideóque fingitur à poëtis è cerebro Iouis patris nata: Iouem imperiū cæleſtium tenere, Martem bella regere, Huic, cùm prælio dimicare conſtituerunt, ea quæ bello cœperint plerumque deuouent: quæ ſuperauerint anima-

lia capta immolant, reliquas res in vnum locum cōferunt. Diodorus eadem ferè, Captiuos quoque ſacrificant diis. Acerbum (inquies) exemplum, fateor, ſed romanū, inquam, apud quos triumphati hoſtium duces in carcere necabantur, imò in publico populi ſpectaculo, beſtiis interdum obiiciebantur. Quidam Galli de hoſtibus capta animantia vnà cum hominibus interfecta in ſacris comburunt, aut aliis afficiunt pœnis: Priuati aliquid etiam admirabile ſuperiores Celtæ in Deorum immortalium templis obſeruant, vt in ſacris templíſque plurimùm auri ſpargant, neque illud incolarum quiſquam, quamuis gens auri ſit auida, propter religionem audet contingere. Sed iſtæ Marti conuenientes victimæ fortaſſe videantur, qui poëtis græcis βροτολοιγὸς, homicida nominatur. At iſta reliquorum deorum ſacra communia fuere, Natio eſt (ait Cęſar) omnium Gallorū, admodum dedita religionibus: atque ob eam cauſſam qui ſunt affecti grauioribus morbis, quique in præliis periculíſque verſantur aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vouent: quod pro vita hominis, niſi vita hominis reddatur, non poſſe deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque eius generis habent inſtituta ſacrificia. Admiranda verò religio, & mirabilis de deorum vi ac poteſtate perſuaſio, de qua etiā nō mitiora à gręcis authoribus affirmā-

tur. Philoſophi quoque (ait Diodorus) ac Theologi quos vocant Saronidas, præcipuè ab illis coluntur: vtuntur inſuper diuinatoribus, qui apud eos, cùm & auguriis & ſacrificiis futura prædicunt, plurimi exiſtimantur, omni eis obtemperante plebe: Cùm verò de rebus magnis conſultant, mirabilem incredibilémque ſeruant conſuetudinem. Iugulant enim enſe hominem, quo decidẽte tum ex caſu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex ſanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obſeruatione, norunt futura. Eſt apud eos moris nullum abſq; philoſopho ſacrificium facere: exiſtimant enim per diuinæ naturæ conſcios, ſacra fieri opportere, tanquam deis propinquiores: horum interceſſione bona ab diis cenſent petenda, quorum conſilio, & pace & bello fruuntur. Quò videtur etiam illud Cæſaris referendum eſſe, cùm quinto belli gallici ait, qui nouiſſimus ad concilium armatum venerit in conſpectu multitudinis, omnibus cruciatibus affectum necari. Sed illud à Strabone præterea additur, quod in templis hominem ſuffixum cruci, ſagittis conficerent. Recitat idem author à Poſſidonio & Artemidoro alia quædam, ſed quæ ipſe fabuloſa arbitratur de mulierum quarumdam ad inſulam Ligeris oſtio vicinam bacchanalibus, déque duorum coruorum alis dextris albicantium auguriis: veriſimiliùs autem putat quod Artemi-

Artemidorus idem tradiderit ad inſulam Britanniç proximam ſimilia Samothracibus Cereri ac Proſerpinæ ſacra fieri. Pergit Cæſar his ſimilia narrare, Alij immani magnitudine ſimulachra habēt, quorum contexta viminibus mēbra viuis hominibus complent, quibus ſuccenſis, circumuenti flammâ, exanimantur homines: Supplicia eorum qui in furto aut latrocinio aut in aliqua noxa ſint comprehenſi, gratiora diis immortalibus eſſe arbitrantur: ſed cûm eius generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt. De ſtatuis illis eadem Strabo, Inſtruebant ligneū coloſſum fœno contextum, in eóque pecudes & omnis generis beſtias vnáque homines concremabāt. Sic Diodorus, Pari ſuæ feritati impietate in deorum ſacrificiis abutuntur: Noxios enim quinquennio ſeruatos, ſudibus affixos diis ſacrificant, cúmque aliis primitiis ſuper ingentes pyras immolant. Sic Mela de Gallis, Gentes ſuperbæ, ſuperſtitioſæ, aliquando etiam immanes, adeò vt hominem optimam & gratiſſimam diis victimam crederent. Ac ne ſtatuas illas gallicorum deorum immani magnitudine nimium mirere, recordare quæ Plinius de coloſſis libri triceſimi quarti capite ſeptimo tradiderit, Moles quippe excogitatas videmus ſtatuarum (ait) quas coloſſos vocant, turribus pares. Hîc ab eo numerantur cubitorum Capitolinus Apollo trigin-

ta, Iuppiter Tarentinus quadraginta, Sol Rhodius ſeptuaginta, cuius pollicem pauci vix complectantur, Apollo Tuſcanicus in bibliotheca templi Auguſti quinquaginta pedum à pollice, Nero centum decem pedum: Verùm (ait) omnem amplitudinem eius generis ſtatuarum vicit ætate noſtrâ Zenodorus Mercurio facto in ciuitate Galliæ Aruernis per annos decem, pedum quadringentorum immani pretio. Ergo tales gallicorum deorum ſtatuæ, immani prorſus (vt Cæſar loquitur) magnitudine, quas viuis hominibus complebant. Atrocitas, inquies, religionis horrenda: verum, inquam, ſed atrocitas gentium communis, vel potiùs gentilium dæmonum propria: Sic enim quondam humanis hoſtiis litabant ferè gentes omnes. Liuius poſt Cannenſem pugnam ſcribit tales hoſtias Romæ fuiſſe, Interim (ait) ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta, inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario ſub terra viui demiſsi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi antè hoſtiis humanis minimè Romano ſacro imbutum. Hæc Liuius. Neque iam Arabes, Thraces, Scythas, Ægyptios Græcóſue ad iſtam fidem memorem, cùm etiam Dionyſius Halicarnaſſæus primo libro antiquitatum Romanarum doceat, Iouem & Apollinem, quoniam decima naſcentium hominum non immolaretur, vniuerſæ Italiæ gra-

uiſsimas

uiſſimas calamitates importaſſe. Diodorus viceſimo hiſtoriæ libro Saturni ſtatuam & talia ſacrificia, huiuſmodi narrat Carthagine dum adhuc incolumis ſtaret fuiſſe, Dicebant autem, ait, Saturnum illis iratum fuiſſe, quoniam priùs ipſi excellentiores ex filiis ſuis ſacrificabant: Poſtea verò clam emptis infantibus atque educatis, liberorum loco immolabant: cúmque diligenti facta inquiſitione multi ex ſuppoſitis inuenirentur ſacrificari, facilè animis induxerunt vt crederent ad obſeſſionem vrbis hoſtes idcirco diuinitùs miſſos fuiſſe, quoniam priſcos deorum honores non ſeruarét. Itaque deos placare ſtudentes, ducentos ex nobiliſſimis adoleſcentibus publicè ſacrificarunt, trecenti verò alij, quoniam ſuſpectos ſe eſſe videbant, ſponte ſe tradiderunt. Erat autem apud eos ænea Saturni ſtatua magnitudine mirabilis, cuius manus in terram extenſæ ita erant in gyrum, vt qui ad eum prouenire adoleſcentes cogebantur, in ingentem foueam ignis repletam inciderent. Plura verò religionis huius apud varias gentes exempla commemorat Euſebius libri quarti capite ſeptimo, ſi quis ampliora teſtimonia deſideret, vbi ait imperatoris Adriani temporibus euangelicâ iam paſſim coruſcante doctrinâ, talem immanitatem diſſolutam eſſe, apud Celtas tamen adhuc permanſiſſe: Mela tamen ætate ſua deſiiſſe ſcribit, Manent, veſti-

gia feritatis, ait, iam abolitæ, atque vt ab vltimis cædibus temperant, ita nihilominus vbi deuotas altaribus admouere, delibant. Ergo iſta Gallorum ſiniſtra ſacra ſunt, quæ Lucanus ait,

Et vos barbaricos ritus morémque ſiniſtrum
Sacrorum Druydæ poſitis repetiſtis ab armis,
Solis noſſe deos & cœli numina vobis,
Aut ſolis neſcire datum.——

Sed de Gallorum ſacrificiis ſatis. Quid Britannorum & Germanorum ſacra? Britannorum diſciplinam eandem fuiſſe diximus. Germani autem (ait Cæſar) multum ab hac conſuetudine differunt: Nam neque Druydas habent qui rebus diuinis præſint, neque ſacrificiis ſtudent: Deorum numero eos ſolos ducũt, quos cernunt & quorum apertè operibus iuuantur, Solem & Vulcanum & Lunam, reliquos ne famâ quidem acceperunt. Hæc Cæſar: Tacitus tamẽ, Germanorum deos præterea nominat Tuiſtonem, Deum terrâ editum, & filium Mannum originem gentis cõditoréſque: Mannique filios, è quorũ nominibus proximi Oceano Ingæuones, medij, Hermiones, cæteri Iſtæuones vocantur: Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litare fas habent: Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant: Pars Sueuorum & Iſidi ſacrificat: Vnde cauſſa & origo peregrino ſacro, parum comperi, niſi quod ſignum ipſum in modum

dum liburnæ figuratum, docet aduectam religionem: Cæterùm nec cohibere parietibus deos, neque in vllam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur: lucos ac nemora conſecrant, deorúmque nominibus appellant ſecretum illud quod ſolâ reuerentia vident. Cæſar ipſe primo libro ſortes mulierum Germanis tribuit, Cùm ex captiuis (ait) quæreret Cæſar, quamobrem Ariouiſtus prælio non decertaret, hanc reperiebat cauſſam, quòd apud Germanos ea conſuetudo eſſet, vt matreſfamiliàs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent vtrum prælium committi ex vſu eſſet necne: Eas ita dicere, non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante nouam Lunam prælio contendiſſent. Sed de his diuinationibus longè plura Tacitus, Auſpicia (ait) ſortéſque, vt qui maximè obſeruant: Sortium conſuetudo ſimplex, virgã frugiferę arbori deciſam, in ſurculos amputant, eóſque notis quibuſdam diſcretos ſuper candidam veſtem temerè ac fortuitò ſpargunt, mox ſi publicè conſulatur, ſacerdos ciuitatis, ſin priuatim, ipſe pater familiæ precatus deos cœlúmque ſuſpiciẽs, ter ſingulos tollit, ſublatos ſecũdum impreſſam antè notam interpretatur: Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diẽ conſultatio: ſin permiſſum, auſpiciorũ adhuc fides exigitur: & illud quidem etiã hic notum, auium voces volatúſq; interrogare: Propriũ gen-

tis equorũ quoque præſagia ac monitus experiri; publicè aluntur iiſdem nemoribus ac lucis cãdidi & nullo mortali opere cõtacti, quos preſſos ſacro curru ſacerdos ac rex vel princeps ciuitatis comitantur hinnitúſque ac fremitus obſeruant: Nec vlli auſpicio maior fides non ſolũ apud plebẽ, ſed apud proceres, apud ſacerdotes: Se enim miniſtros deorum, illos conſcios putant. Eſt & alia obſeruatio auſpiciorũ, qua grauium bellorũ euentus explorant: eius gentis cum qua bellum eſt, captiuum quoquo modo interceptum, cum electo popularium ſuorum, patriis quémque armis committũt: victoria huius vel illius pro præiudicio accipitur. Reliqui religionis mores in Cęſare ſunt funerum, Funera (ait) ſunt pro cultu Gallorum magnifica & ſumptuoſa, omnia quæ viuis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac paulò ſupra hanc memoriam ſerui ac clientes quos ab his dilectos eſſe cõſtabat, iuſtis funeribus confectis vnà cremabãtur. Hæc Cæſar. Itaque Pauſanias decimo libro ridiculus eſt de bello Brenni, vbi docet mortuorum ſepulturã à Gallis deſpici, vt immanitatis huius opinione magis hoſtem, terreat, quod mortuos more cæterorũ hominũ nulla commiſeratione proſequãtur. Pauſaniã refellit hîc Cæſar, refellit & Liuius de Gallis Romã obſidentibus, Iam pigritia (ait quinto libro tertiæ decadis) ſingulos ſepeliẽdi, promiſcuè aceruatos cumulos homi-

num

nũ vrebant, buſtorũque inde gallicorũ nomine inſignẽ locũ fecere. Quod verò Cęſar ait omnia quæ cordi mortuo fuerint in ignẽ inferri ſolita, ſic Romæ in Iulij ipſius rogũ tibicines diſciſſam veſtem, legionarij arma, matronæ bullas liberorúmque prætextas iniecerũt. De ſeruis ac clientibus, viuis an mortuis, Cæſar non ſatis apertè loquitur: de viuis vt intelligi poſsit, facit illud Melæ dictum, Erántque qui ſe in rogos ſuorum velut vnà victuri libenter immitterẽt. Tale verò eſt exemplũ quinta Ciceronis Tuſculana, Mulieres verò in India cùm eſt cuiuſque earum vir mortuus, in certamen iudiciúmque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit (plures enim ſolẽt eſſe ſingulis nuptæ) quæ victrix, ea læta proſequentibus ſuis vnà cum viro in rogum imponitur, illa victa, mæſta diſcedit. Atque hæc tamen morum acerbitas ad illos humanarum hoſtiarum mores aggreganda eſt. Tacitus de Germanorum funeribus ita loquitur, Corpora ſuorum (ait) in dubiis præliis referunt. Item, funerum nulla ambitio: Id ſolùm obſeruatur, vt corpora clarorum virorũ certis lignis crementur: Struem rogi nec veſtibus, nec odoribus cumulant, ſuá cuique arma, quorundam igni & equus adiicitur: Sepulchrũ ceſpes erigit: Monumẽtorum arduum & operoſum honorem, vt grauem defunctis, aſpernantur: Lamenta ac lachrymas citò, dolorem & triſtitiam tardè ponunt: Fœminis

lugere honeſtum eſt:viris meminiſſe. Sed de ſacrificiis veterum Gallorum totáque diſciplina. Plinius libri triceſimi capite primo,dum in magicam artem tanquam fraudulentiſsimam inuehitur,videtur Druydum etiam noſtrorum diſciplinam eodem crimine complecti, Auctoritatem ei (de magica arte ait) maximã fuiſſe nemo miretur, quandoquidem ſola artium tres alias imperioſiſsimas humanæ mentis complexa, in vnam ſe redegit: Natam primùm è medicina nemo dubitat, ac ſpecie ſalutari irrepſiſſe velut altioré ſanctioremque, quàm medicinã,ita blãdiſsimis deſideratiſsimíſque promiſsis addidiſſe vires religionis, ad quas maximè etiamnum caligat humanum genus. Atque vt hoc quoque ſuggeſſerit miſcuiſſe artes mathematicas nullo non auido futura de ſeſe ſciendi: atque ea è cœlo veriſsimè peti credente. Ita poſſeſsis hominum ſenſibus, triplici vinculo in tantum faſtigij adoleuit,vt hodieq; etiã in magna parte gẽtium præualeat,& in Oriẽte regib⁹ imperet,hinc magica factio perſica,moſaica,Cypria: Sexcenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo demũ anno vrbis Cn. Cornelio Lentulo, Publ. Licinio Craſſo Coſſ. ſenatuſconſultum factum eſt,ne homo immolaretur,palámque ad tempus ſiluit ſacri prodigioſi celebratio, Gallias vtique poſſedit & quidem ad noſtram memoriam: Námque Tyberij Cæſaris principatus, ſuſtulit Druydas eorũ & hoc genus

genus vatum medicorúmque. Quid ipſe ego hác memorem artem, Oceanum quoque tranſgreſſam & ad naturæ inane peruectam in Britanniam, quæ hodie eam attonitè celebrat tantis cæremoniis, vt dediſſe Perſis videri poſsit? Adeò iſta toto mundo conſenſere, quanquam diſcordi & ſibi ignoto. Non ſatis æſtimari poteſt quantùm Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra in quibus hominem occidere religioſiſsimum erat, mandi verò etiam ſaluberrimum. Hæc Plinius, quibus præter artes illas à nobis enumeratas medicinam Gallis Druydibus attribuit, ſed iis artibus tectas fraudes vehemẽter arguit, Romanóſque verè laudat quorũ imperio ſublata ſint mõſtra: Atque vtinam tantùm fraudes artiũ ſuſtuliſſent: artes autem ipſas earúmq; ſcholas ac profeſsiones non etiã ſuſtuliſsẽt, tum demum veram illis gratiã gloriámque deberemus. At Tyberius Druydas omnino ſuſtulit (ait Plinius). Sed idem aliquot exemplis Druydum magicam detexit, vt libri decimi ſexti capite vltimo de viſco, Non eſt omittenda (ait) in ea re & Galliarum admiratio, Nihil habent Druydes (ita ſuos appellant magos) viſco & arbore in qua gignatur (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos, nec vlla ſacra ſine ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione græca poſsint Druydes videri. Enimuerò quicquid adnaſcatur illis, è cœlo

miſſ

miſſum putant, ſignúmque eſſe electæ ab ipſo deo arboris: Eſt autem id rarum admodum inuentu:& repertum, magna religione petitur, & ante omnia, ſextâ lunâ, quæ principia menſium annorúmq; his facit, & ſæculi poſt xxx·annum, quia iam viriũ abunde habeat, nec ſit ſui dimidia: omnia ſanantem appellantes ſuo vocabulo, ſacrificio epulíſque ritè, ſub arbore præparatis, duos admouẽt candidi colóris tauros, quorum cornua tunc primùm vinciantur: Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit, falce aurea demetit, candido id excipitur ſago; Tunc demum victimas immolant, præcãtes vt ſuum donum deus proſperum faciat his quibus dederit: Fœcunditatem eo poto dari cuicunque animali ſterili arbitrantur, contráque venena omnia eſſe remedio: tanta gentium in rebus friuolis plerunq; religio eſt. Hæc Plinius de myſteriis magicæ gallicæ, vbi nominis licet gallici à Druyo nempe, vt dictum eſt, deriuati, tamen etymologiam græcam reperit, ſicut in omnibus linguis vocabula ſexcẽta reperias, quæ ſimilitudine aliqua videri poſsint ex alia formari: vbi etiam mathematica illa menſium, annorum, ſæculorum chronologia ſatis demõſtrat Gallorum Mathematicas diſciplinas græcis poſtea deſcriptis non vſquequaque ſimiles fuiſſe. Cætera Plinij exempla perſequamur. Idem igitur rurſus libri viceſimi quarti capite vndecimo, Similis herbę huic

Sabinæ

Sabinæ eſt ſelago appellata, Legitur ſine ferro dextrâ manu per tunicam, quâ ſiniſtrâ exuitur, velut à furante, candidâ veſte veſtito, puréque lotis nudis pedib⁹, ſacro facto priùs quàm legatur, pane vinóque: Præfertur in mappa noua: Hanc contra omnem perniciem habẽdam prodidere Druydæ Gallorum, & cõtra omnia oculorum vitia fumum eius prodeſſe. Iidem ſamolum herbam nominauere, naſcentem in humidis: Et hanc ſiniſtra manu legi à ieiunis, contra morbos ſuum boúmque nec reſpicere legentem, nec alibi quàm in canali deponere, ibique conterere poturis. Hîc Gallorum Druydem Plinio magica alia eſt, cui apud eundem conſimilis eſt tertia libri viceſimi capite tertio, Præterea eſt (ait) ouorum genus in magna Galliarum fama, omiſſum græcis. Angues innumeri æſtate conuoluti, ſaliuis faucium corporúmque ſpumis, artifici complexu glomerantur, anguinum appellatur. Druydæ ſibilis id dicunt in ſublime iactari, ſagóque oportere intercipi ne tellurem attingat, profugere raptorem equo: ſerpentes enim inſequi donec arceantur amnis alicuius interuẽtu: Experimentum eius eſſe, ſi contra aquas fluitet vel auro cinctum: At, vt eſt magorum ſolertia occultandis fraudibus ſagax, certâ Lunâ capiendum cenſent, tanquam congruere operationem eam ſerpentium, humani ſit arbitrij. Vidi equidem id ouũ mali orbiculati modici ma-

gnitudine, cruſta cartilaginis, velut acetabulis brachiorum polypi crebris, inſigne Druydis. Ad victorias litium, ac regũ aditus maximè laudatur: tantæ vanitatis, vt habentem id in lite in ſinu equitem Romanum è Vocontiis, à diuo Claudio principe interemptum non ob aliud ſciam. Hic tamen complexus anguium & efferatorum cõcordia, cauſſa videtur eſſe, quare exteræ gentes caduceum in pacis argumentis circundata effigie anguium fecerint: Neque enim criſtatos eſſe in caduceo mos eſt. Sic gallicę magicæ anguinum ouum Plinius notauit, ideóque Gallum illum è Vocontiis equitem ab imperatore Rom. hanc magiam ſcilicet formidante interemptum: Denique Romani ad totam Druydum diſciplinam euertendum has magicarum ſuperſtitionum cauſſas accepere. At impietas, at ſuperſtitio, at Magica, at vitia denique, virtutibus ſaluis radicitùs euelli poterant. Vtinam Romani Gallos eodem loco numeróque atque Græcos habuiſſent: Imperium Græcis ereptum eſt, at literæ & artes permiſſæ ac relictæ ſunt: coactus eſt Græcus latino ſermone ius audire, at Grammaticam, Rhetoricam, Philoſophiam, Græcè ſemper didicit, ſemper docuit: Quænam igitur inuidia fuit, nõ dico Gallos iudices è Galliæ iudiciis, ſed Gallos profeſſores, imò Gallas diſciplinas & artes è Galliæ ſcholis eiicere?

——*An nimium vobis tum Galla propago*

Viſa

Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent?
Sed nimium ſæpe ad hâc patriæ palmam ſenſus animóſque conuertimus, eámque impotenti gallici nominis inuidiâ nobis ereptā lugemus. Quare agite, ad cætera pergamus: è quatuor operis propoſiti partib⁹ tres adhuc expeditæ ſint, è diſciplinæ prudentia totáque veri cognitione ac perſpiciētia, quarta ſupereſt è iuſtitia reliquorum morum principe ac magiſtra. Hîc igitur quærendum nobis eſt, qui principatus veteris Galliæ, quod populi magiſteriũ, quę politia fuerit: id enim eſt platonicum temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ vinculum, quo ſuum cuique tribuitur, nec quicquam vſurpatur alienum. Fuit verò Galliæ, ſaltem Comatæ, cùm eò Cæſar acceſsit, Reſpub. genere ipſo timocratica, romanæ libertatis multis partibus ſimillima, vt ſingula ſubtiliùs animaduertenti planum deinceps erit. Ergo Cæſarem in his præcipuè moribus attēdamus, In omni Gallia (ait ſexto libro) eorum hominum qui aliquo ſunt numero atque honore, genera duo ſunt, alterum eſt Druydum, alterum equitum: Nam plebs penè ſeruorum habetur loco, quæ per ſe nil audet, nulli adhibetur conſilio. Hâc partitionem Cæſar inſtituit, tametſi de plebe nequaquam id omnino verum eſt, vt ſuis locis intelligetur: Sed Cæſaris partitionem perſequamur, Druydibus vnus præeſt, qui ſummam inter eos habet poteſtatem: hoc mor-

tuo,ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit,aut ſi ſunt plures pares, ſuffragio Druydum allegitur, nonnunquam etiam armis de principatu contendunt.Hîc Cæſar, magiſtratus genera duo proponit, alterum diuinis, alterum humanis & ciuilibus rebus præpoſitum: Druydum vnum tanquam Pontificem ſummum inſtituit, eiúſque creationem dignitate, ſuffragiis, armis etiam definit:nec multũ aberat Romani pontificatus inſtitutio, niſi quòd Romæ annuus erat,hîc videtur perpetuus fuiſſe. Druydas verò tota Gallia & omnibus Galliæ vrbibus ac vicis fuiſſe, ipſorum munera manifeſtè demonſtrabũt. Druydes ſiquidem tribus Reipub. maximis partibus præfuerũt, profeſsionibus artium, iudiciis controuerſiarum, cæremoniis ſacrificiorum, Ad hos (ait Cæſar) magnus adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſſâ concurrit, magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicũtur:Itaque annos nonnulli vicenos in diſciplina permanent.Neque verò minerualia profeſsioni defuerunt. Druydes à bello abeſſe conſueuerũt (ait Cæſar)neque tributa vnà cum reliquis pendunt, militiæ vacationem omniúmque rerum habent immunitatem: tantis excitati præmiis & ſua ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & à parentibus propinquiſq; mittuntur. At per Deum immortalem, Cæſaris hunc locũ ſtudioſè ac diligenter attendamus: Quid enim excellentius

lentius eo, quídue magnificentius eſſe poteſt, quàm quòd gentis vniuerſæ primarij viri, quòd Reipub. Rectores principéſque ſummi, diſciplinæ profeſſores erãt? Hîc fortaſſe aliquis nos delyrare ſentiet, qui grauiſsimos ciuitatis viros in ſcholaſtico puerilíq; ludo occupare ſtudeamus. Verumenimuerò talibus viris artium magiſteria committi mandaríque Plato voluit, quòd præſtantium in Repub. gerenda hominũ, tanquam ſeminarium hoc eſſet, in quo plantæ ſtirpéſque tantò nobiliores eſſent futuræ, quantò ſapientiores honoratioréſque cultores præficerentur. Plinianũ ingenium cùm multis ſæpe locis, tum illo præcipuè loco admiratus ſum, cùm antiquis vrbis Romæ moribus, annonæ vilitatem quandam incredibilem ſcribit fuiſſe. Quænam ergo, ait, tantæ vbertatis cauſſa erat? ipſorum tum manibus imperatorum colebantur agri (vt fas eſt credere) gaudẽte terra vomere laureato & triũphali aratore: ſiue illi eâdem curâ ſemina tractabant quâ bella, eadémque diligẽtiâ arua diſponebant quâ caſtra, ſiue honeſtis manibus omnia lętiùs proueniunt, quoniã & curioſiùs fiunt. At nunc eadem illa vincti pedes, damnantę manus, inſcripti vultus exercent: non tamen ſurda tellure, quæ parens appellatur, colíque dicitur & ipſa, honore hinc aſſumpto, vt nunc inuita ea & indignè ferente credatur id fieri. Sed nos miramur ergaſtulorum non eadem emolumenta

eſſe quæ fuerunt imperatorum. Hæc Plinius. Quid igitur? an credimus à nobis indecentiùs de diſciplinæ, quàm ab illo de terræ cultu prædicari? Sic magna diſciplinæ gallicæ fæcunditas fuit, cùm apud Druydas noſtros auditoria muſarum, regum palatia, pulpita docentium, ſolia principum, numerus diſcentium, cœtus comitum erant: Pallade videlicet læta regali magiſterio, eodémque rerum publicarum ac diſciplinarum rectore ac moderatore, ſiue illi eodem ſtudio diſciplinas explicabant, quâ Reſpub. regebant, eadémque prudentiâ leges artium, quâ ciuitatum ſanctiones inſtituebant, ſiue honoratis laboribus omnia pleniùs & vberiùs proueniũt, quia ſtudioſiùs & accuratiùs fiũt. Ergo tãtis præmiis excitati, & ſua ſponte multi in diſciplinam conueniebant & à parentibus propinquíſque mittebantur. Hinc nimirum Luciano Gallicus ille & Ogmius Hercules extitit non ſolùm exuuio leonis & clauâ velut armatus, ſed decrepitus, caluus, canus, rugoſus, ater, magnúmque hominum numerum auribus vinctorum cathenis aureis trahens: Herculis autem ipſius linguâ perterebratam eſſe, ab eáque cathenulas illas religatas ita pẽdêre, vt vincti alacres ac læti, trahentem ſequerentur, ipſéque viciſſim in eos ore oculíſque intuens, blandè comitérque arrideret: Iſta nempe Bardorũ fuit eloquentia, iſta Saronidarum Druydúmque ſapientia,

quæ

quæ ſemel aſpecta tam mirabiles amores excitaret ſui: ille diſcipulorum numerus illis in diſciplinam ſeſe tradentium: illæ tam nobilium rerũ ingenuæ artes ac diſciplinæ, cathenas aureas efficiebant. ſicque diſcipuli ab ore doctoris pendebãt, tamquã ſermone doctrináque inde profluente obſtricti atque alligati. Ergo quia profeſſores excellebant, ideò diſciplinæ floruerunt: At vbi ſublatis imperio Romano doctrinæ præmiis & honoribus profeſſio diſciplinæ velut illiberalis opificij miniſterium & ſeruitium haberi cæptum eſt, relangueſcere honeſta ſtudia neceſſe fuit, nimiúmque illud multis experimẽtis dictum oratoris, eſt approbatum, Honos alit artes, omnéſque incenduntur ad ſtudia, gloriâ, iacéntque ea ſemper quę apud quóſque improbantur: Ergo Romanis, interitus gallicæ diſciplinæ debeatur, à quibus honor ille profeſſionis vnà cum libertate Druydibus ereptus eſt. Itaque Mela (qui ſub Claudio dicitur floruiſſe) non iam illuſtres iſtas Druydum ſcholas, ſed clandeſtinas in ſpecu & àbditis ſaltibus efficit, Druydúmque diſciplina non modò ſuis honoribus ſpoliata erat, ſed periculi metu, in ſpecus & ſaltus abdebatur. Lucanus, idem quod Mela de Druydibus videtur dicere,.

—Nemora alta remotis.
Incolitis lucis.—

Sic (vt eſt libro quinto) Galli vnde belli initiũ

fieret, explorabant, nocturnáque in locis deſertis concilia habebant: Sic (vt eſt ſeptimo libro) indictis inter ſe principes Galliẹ conciliis ſyluestris ac remoto loco de ſua ſeruitute conquerebãtur. Nec tamẽ ex ea Melæ vel Lucani vel Cæſaris authoritate concludamus Druydũ gymnaſia aut equitum comitia in ſyluis fuiſſe: Id enim ſeruitutis, non eruditionis, non deliberationis indicium eſt. Sed tamen illa veterum Druydum munera perſequamur: Nec enim Druydes illa profeſsionis honeſtæ præmia ſolùm capiunt, ſed magno præterea apud omnes Gallos (ait Cæſar) in honore ſunt: Nam ferè de omnibus controuerſiis publicis priuatíſque conſtituũt: & ſi quod eſt admiſſum facinus, ſi cædes facta, ſi de hæreditate, de finibus controuerſia eſt, iidem decernunt, præmia pœnáſque conſtituunt. Addit hîc etiam Strabo magicæ ſuperſtitionis illius neſcio quid, quod è capitalium cauſſarum multitudine, annonæ abundantia ab his æſtimaretur. Sed Cæſaris cætera audiamus, Si quis (ait) aut priuatus aut pópulus, eorum decreto non ſteterit, ſacrificiis interdicunt, hæc pœna apud eos eſt grauiſsima: Quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum ac ſceleratorum habentur: ab iis omnes diſcedunt, aditum ſermonémque defugiũt, ne quid ex contagione, incommodi accipiant, neque eis petentibus, ius redditur neque honos vllus communicatur.

Quid

Quid Germanorũ iudicia? quid pænę ac ſupplicia cuiuſmodi fuerũt? In publicis cõſultationibus ſilentium (ait Tacitus) per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi ius eſt, imperatur: Cæterùm neque animaduertere, neq; vincire, neque verberare quidem niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis iuſſu, ſed velut Deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt, effigiéſque & ſigna quędam detracta lucis in prælium ferunt. Diſtinctio pœnarum ex delicto, proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt, ignauos & imbelles & corpore infames, cœno ac palude, iniecta inſuper crate mergunt. Diuerſitas ſupplicij illuc reſpicit, tanquam ſcelera oſtendi oporteat dum puniuntur, flagitia abſcondi. Sed & leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorúmque numero conuicti multantur: pars multæ, regi vel ciuitati, pars ipſi qui vindicatur vel propinquis eius exoluitur. Ad Gallorum Druydas redeo, quorum iudiciis etiam locus ac tempus à Cæſare proponitur, Hi (ait) certo tempore anni, in finibus Carnutum, quę regio totius Gallię media habetur, cõſidunt in loco cõſecrato: huc omnes vndique qui controuerſias habent, conueniũt, eorúmque decretis iudiciiſque parẽt. Cæſar anni tempus non definit, locum in finibus Carnutum tanquam Galliæ centrum definit, quò vndique ex vniuerſæ Galliæ velut orbe, Druydes conueniant. Carnu-

tum verò ciuitas olim longè latiùs patuit, videtúrque diœceſim non ſolùm Carnutenſem, ſed Aurelianenſem habuiſſe: Illic enim ante Cæſaris aduentum regnum erat, & à Cæſare poſtea Taſgetio Carnuti reſtitutum (vt eſt libro quinto) Denique regnum Aurelianenſe, quod multis poſtea ſæculis Franci fecere, videtur id Carnutum regnum fuiſſe, prętertim cùm Genabum Carnutum oppidum fuerit. Genabum verò in Ligeri multis paſſuum millibus ſupra Aureliam Cæſaris ætate fuit, eíque Agédico Gergobinam contendenti in itinere obiectum. Sed ad illud Galliæ tanquã centrum certo anni tempore iudices controuerſiarum, Druydes conueniebant vndique (ait Cæſar) Ergo (inquam) vbique tota Gallia in omnibus vrbibus vicíſque Drüydes erant, controuerſiíſque rerum & religionis cæremoniis, omnibus Gallię locis ac regionibus pręerant, earúmque rerũ curæ, ſolis Druydibus creditæ: Druydes igitur per vniuerſam Galliam, vt hodie ſacerdotes, diſtributi erant, ſed eorũ principes, certo anni tempore controuerſias ciuium ſuorum deferebant ad commune Galliæ concilium, cui nempe ſummus ille Druydum Põtifex præerat. Talis quondã in libera Græcia ſolennis ille Amphyctionum conuentus Delphis fuit (vt Pauſanias in Phocicis ait) mediâ videlicet Græciæ regione, vt Druydes Gallorum, Amphyctionibus Græcorum, Carnutúmque cõſecratus locus,

cus, Delphorũ clariſsimo pythiis oraculis templo reſpondeát: Si Cæſar Gallię Delphos in Carnutum finibus conſecratúmq; locum illum nominatim appellaſſet, res paulò eſſet illuſtrior. Hîc magna Druydum potentia planè regia non ſolùm in priuatum quémque, ſed in populum vniuerſum demonſtratur. Magni nominis erat diſciplinarum profeſsio, inſignis auctoritatis iudicatus, auguſtæ verò maieſtatis ſacrificiorum propitiatio ac diuinatio. De magiſtratibus Gallicæ Reipub. primũ habemus, ſecundum principum genus ſecundúſque Reipub. gradus erat in equitibus, vnde belli gerẽdi principes à populo pro ipſius arbitrio commodóque deligebantur, ac ſi contra facerent abdicabantur. Vnde (inquies) id probari poteſt? è Cæſare (inquã): ſic enim ſexto libro loquitur, In Gallia (ait) non ſolùm in omnibus ciuitatibus atque in omnibus pagis partibúſq;, ſed penè etiam in ſingulis domibus, factiones ſunt, earúmque factionũ principes ſunt, qui ſummam authoritatem eorũ iudicio habere exiſtimãtur, quorum ad arbitrium iudiciúmque ſumma omniũ rerum cõſiliorúmque redeat: Id eius rei cauſſâ antiquitùs inſtitutũ videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilij egeret: Suos enim quiſq; opprimi & circumueniri non patitur, neque aliter ſi faciat, vllam inter ſuos habet authoritatẽ: hæc eadem ratio eſt in ſumma totius Galliæ. Hæc Cæſar, vnde

intelligitur Reipubl. ſtatus timocraticus ille, quem Plato quémque Ariſtoteles tantopere cõprobarunt, quémque libera Gręcia Italiáque cupidiſsimè tenuerũt, in quo iuſtæ politiæ ſpecies omnes comprehendũtur: erat enim regiũ quiddam in annuo, aut lõgioris tẽporis legitimo magiſtratu: erat Ariſtocratia in Senatu, & denique timocratia in ſumma populi authoritate, vnde & Senatores & magiſtrat⁹ exiſterẽt. Quare Cæſaris tantùm de maiorum noſtrorũ Repu. teſtimoniũ iterũ iterúmque ſubducamus ac perpendamus, Tanta (ait Cæſar) Galliæ libertas fuit, vt in ſingulis ciuitatibus, ſingulis etiã pagis ac penè etiam domibus ſuæ factiones eſſent, tam libera nempe ſuffragiorũ ac ſtudiorum cuiq; poteſtas erat, vt vel infimis liberè ac ſine vllo metu ſententiæ dicendæ ſuffragiíque ferendi facultas eſſet. Electores igitur magiſtratuum gallicorum tales erant: Atque hinc planè intelligimus etiam plebis in Repub. permagnam authoritatem fuiſſe; cùm populi ſuffragiis magiſtratus inſtituantur. Perſona eligendi magiſtratus qualis erat? qui ſummã authoritatem habere exiſtimaretur, ideóque ad eius arbitriũ ſumma omnium rerum ac conſiliorũ rediret. Quamobrem verò in magiſtratu authoritas tantopere quærebatur? Id (reſpõdet Cæſar) eius rei cauſſã antiquitùs inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilij egeret: Suos enim opprimi ac circumue-

cumueniri non patitur: Hic finis igitur eſt magiſtratus, hæc cauſſa quamobrem populus diceret, hunc volo, quia ſua virtute atque authoritate me ab iniuria defendet, hunc nolo, quia improbus, quia ignauus: At ſi bonus ille princeps qui initio viſus eſſet aliquando diſſimilis videretur, publicæque ſalutis immemor, ſuam voluptatem aut vtilitatem priuatam publicæ præponeret, alitérque quàm populi iura ferrent ſe gereret, abdicabatur, nec vllam (ait Cęſar) inter ſuos authoritatẽ habebat: ac ne quis crederet vnius cuiuſdam ciuitatis id fuiſſe, Hæc eadem ratio (ait Cæſar) eſt in ſumma totius Galliæ. Ergo hîc etiã politica plebis authoritas cernitur, cùm à populo magiſtratus nõ inſtituũtur tantùm, ſed abdicantur. Singularis autẽ an multiplex principatus hic eſſet, quóue tempore definitus hoc loco Cæſar nihil ait: Strabo autem libro quarto vtrumque definit, Ariſtocraticę (ait) erant pleræque politiæ, vnum principem quotannis antiquitùs eligebant, ſicut & ad bellum dux vnus à populo creabatur. Hæc Strabo, ſed exemplis tanta res illuſtranda eſt. Vnam in Gallia Maſſilienſium Rempub. Cicero tantùm extulit, vt audiente populo Romano diceret in defenſione Fonteij, ciuitatis illius diſciplinam atque grauitatem non ſolùm Græciæ, ſed penè cunctis gentibus anteponendam: Eius autem (ait Strabo) ſexcenti erant Senatores, qui Timu-

chi velut honorati dicebantur, quíque totam vitam hoc honore potiebantur, è quo numero quindecim principes quotidianarum litium diſceptatores legebantur. Atque ij nimirum ſunt ſexcenti Maſſiliéſium & quindecim primi quos primo belli ciuilis appellat Cæſar. Sed Strabonem perſequor, Ex iis quindecim optabant, tres demũ in quibus authoritatis ineſſet plurimùm. Hanc Maſſilienſium Rempub. Strabo ita deſcripſit: quam tamen pro gallica non profero, non ſolùm quia græca quàm gallica haberi maluit, ſed quia ex illis Timuchis nemo crearetur qui liberos nõ haberet quíue à tertia vſque progenie ac ſtirpe ciuis nõ eſſet (vt ait Strabo) Qua de cauſſa, Ariſtoteles Maſſilienſium Rempub. non Ariſtocratiam, ſed Oligarchiam optimo iure appellat: Oligarchicum enim fuit genere, non virtute, Reipub. principes fieri: Hanc, inquam, Rempub. iccirco in exemplum gallicæ Reipub. non profero, vera & veræ Galliæ exempla proferre malo primùm totius Galliæ, tum gẽtium, poſtremò etiam ciuitatum ſingularum: Cõmunis exempli teſtis erit mihi Cæſaris liber ſeptimus, vbi pro dignitatis atque potentiæ ordine tanquam claſſibus in cenſu Gallia tota deſcribitur: ſed pro ſeptimo belli gallici anno, quo pleræque ciuitates afflictæ, iam multò minore cenſu cẽſentur: Primum communi cõſilio Vercingetorix dux eligitur: (ſic enim Cæſar) Cùm

Hedui

Hedui contẽderent, vt ipſis ſumma imperij traderetur, & res in controuerſiam eſſet deducta, Totius Galliæ (ait) concilium Bibracte indicitur: Eodem conueniunt vndique frequentes multitudines, ſuffragiis res permittitur: ad vnũ omnes Vercingetorigem probãt imperatorem. Ab hoc concilio Cæſar ait tantùm Rhemos, Lingones, Treuiros abfuiſſe, Aquitanorum tamen non meminit: Deinde cùm ad Alexiam Vercingetorix obſideretur, Galli concilio principum indicto, ſtatuunt certum militum numerum cuíque ciuitati imperandum: imperantur igitur Heduis atque eorum clientibus Secuſianis, Ambarris, Aulercis, Brannouicibus, Brannoniis hominum millia triginta quinque: parẽ numerum Aruernis, adiunctis Heleuteris, Cadurcis, Gaballis, Vellauniis, qui ſub imperio Aruernorum eſſe cõſueuerunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus duodena millia; Bellouacis decem, totidem Lemouicibus, octona Pictonibus & Turonibus & Pariſiis & Heluetiis: Sueſſionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocoriis, Neruiis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia: Aulercis Cænomanis totidem, Atrebatibus quatuor, Bellocaſſis Lexouiis, Aulercis Eburonibus terna, Rauracis & Boiis bina, vniuerſis ciuitatibus, quæ Oceanum attingunt quæque eorum conſuetudine Armoricæ appellantur, ſex.

Hîc totius Galliæ publicum cõcilium, hîc communem amphyctionatum videmus, communíque concilio deſcriptum ſingulis ciuitatibus cẽſum: Harum tamen copiarum non dux vnus, ſed quatuor inſtituuntur, & iis conſiliarij ciuitatum adduntur. Comio Atrebati (ait Cæſar ibidẽ) Viridomaro & Eporedorigi Heduis, Vergaſillauno Aruerno conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperij traditur: His delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. Verumenimuerò in generibus ipſorum Gallorum Celtis, Belgis, Aquitanis eũdem Reipub. ſtatum expendamus. Gallico bello nuſquam accidit, vt Celtarum talis amphyctionatus intelligeretur: maxima enim pars Celtarum, Romanis amicitia, fœdere, aut neſcio quo alio ſtudio ſociata erat: Venetico tamen bello coniuratio Armoricarum ciuitatum facta eſt, Venetorum, Oſiſſinorum, Nannetum, Diablintrum, Curioſolitum, Vnellorum, Lexobiorum Eburonicum. Celeriter miſsis legatis (ait Cęſar libro tertio) per ſuos principes inter ſe cõiurant nihil niſi communi concilio acturos, eũdémque omnis fortunæ exitum eſſe laturos, reliquáſque ciuitates ſolicitant vt in ea libertate quam à maioribus acceperant permanere, quàm Romanorum ſeruitutem perferre malint. Dux tamen totius belli ſummus à Cæſare nuſquam nominatur: At publico Belgarum concilio, quo contra

contra Cæſarem publicè pro Galliæ totius libertate coniuratum eſt, ad Sueſsionum regem Galbam propter iuſtitiam prudentiámque, ſumma totius belli omnium voluntate delata eſt, atque ad ipſum bellum de ſuo numero contulerunt armatorum millia Bellouaci ſexaginta, Sueſſiones quinquaginta, totidem Neruij, Atrebates quindecim, Ambiani decem, Morini vigintiquinque, Menapij ſeptem, Caleti decem, Velocaſſes & Veromandui totidem, Aduatici nouendecim, Condruſi, Eburones, Cereſi, Pæmani, qui vno nomine Germani appellabãtur, quadraginta. Hîc, inquam, commune concilium perſpicitur, eóque diſcretus ſingularum ciuitatum cenſus. Aquitanorum etiam communis illa coniuratio fuit, de qua libro tertio ita ſcribitur, Tum Aquitani Legatos quoquouerſum mittere, coniurare, obſides inter ſe dare, copias parare cœperunt, è Cantabris finitimis auxilia accerſuntur: duces verò hi deligũtur qui vnà cùm Q. Sertorio omnes annos fuerant ſummámque ſcientiam rei militaris habere exiſtimabantur. His igitur locis iam planum eſt politiam illam à Cæſare propoſitã nõ ſolùm communem vniuerſæ Galliæ, ſed gentium etiam generatim præcipuam fuiſſe. Verùm age, gentium etiam ipſarum nationibus & ciuitatibus ſpeciatim hic idem Reipub. ſtatus illuſtretur, ac de Celtis primùm quorum fortiſſimi fuere Heluetij. Quid

igitur hæc ciuitas, qualem Reipub. adminiſtrationem habuit? Ciuitas Heluetiorũ intra Rhenum, Rhodanum, Iúram montem triquetrâ figurâ comprehendebatur, oppidáque numero ad duodecim, vicos quadringentos habuit: In pagos verò non Martis tantùm, ſed iuris & iuſtitiæ, quatuor diuiſa: duo nominantur à Cæſare Tigurinus & Verbigenus: Hi pagi tanquam Senatus erãt, penes quos imperij ſumma erat: Hos etiam conuenire rerum grauiorum cauſsâ ad commune quoddam concilium & principem deligere ſolitos, totius ciuitatis cõiuratio de oppidis vicíſque ſuis omnibus incendendis, finibus relinquendis, Galliæ imperio occupando, atque ad eas res conficiendas delectus longè apud eos nobiliſſimus & ditiſsimus Orgetorix oſtendunt, ſtudiúmque timocraticum imprimis illud eius ciuitatis factum declarauit. Regni cupiditate inductus Orgetorix coniurationem illam fecerat: Verùm attende (vbi regni cupiditas illa detecta eſt) quid conſecutum ſit, Ea res (ait Cæſar) vt eſt Heluetiis per indicium enuntiata, moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt: Damnatum pœnam ſequi oportebat, vt igni cremaretur: Die conſtituta cauſſæ dictionis Orgetorix ad iudicium, omnem ſuam familiam ad hominum millia decem vndique coëgit, & omnes clientes obæratóſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eôdem

dem

dem conduxit,per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit: cùm ciuitas ob eam rem incitata, armis ius ſuum exequi conaretur, multitudinémque hominum ex agris magiſtratus cogerent,Orgetorix mortuus eſt, neque abeſt ſuſpicio, vt Heluetij arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciuerit.Regna(ait Cæſar)vulgò in Gallia à potentioribus,atque iis qui ad conducendos homines facultates haberent, vulgò comparabantur: At cuiuſmodi regna fuerint, Orgetorigis exemplo perſpicitur & aliis deinceps exemplis perſpicietur. Ergo Heluetiorum Reſpub. eiuſmodi tum fuit, pagis diuiſa, vt hodiéque Suitenſium, Heluetiorum fines occupantium: De hinc Heduorum & Aruernorum ampliſsimæ ciuitates erãt: Rempub. igitur iſtorum conſideremus, imprimis Heduorum, qui Cæſare gallicum bellum adminiſtrante, clariſsimi Gallorum fuere:hanc, inquam;Remp.accuratiùs perpendamus quemadmodum triplici iuſtæ ac laudatæ gubernationis genere temperata fuerit. Etenim fuit Heduorum Vergobretus regia poteſtate per ſacerdotes certo loco certóque tempore è diuerſis familiis quotannis creatus, cui extra fines excedere non liceret: ſic enim primo libro Cæſar de Heduis, Conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in caſtris habebat, in his Diuitiaco & Liſco,qui ſummo magiſtratui pręerat,quem Vergobretum Hedui apppellant,qui

creatur annuus, & vitæ necíſque habet poteſtatem. Cætera ſunt libro ſeptimo, vbi & Senatus & populus Heduus propter hunc magiſtratum ſeditione commotus explicatur, ad eámque ſeditionem ſedandum Cæſar euocatus eſt: Sic verò Cæſar loquitur, Legati ad Cæſarem principes Heduorum veniunt oratum, vt maximè neceſſario tempore ciuitati ſubueniat, ſummo in periculo eſſe rem, quod cùm ſingularis magiſtratus antiquitùs creari atque regiam poteſtatem annum obtinere conſueſſet, duo magiſtratum gerant, & ſe vterque eorum legibus creatum eſſe dicat, horum eſſe alterum Conuictolitanem florentem & illuſtrem adoleſcentem, alterum Cotũ antiquiſsimâ familiâ natum, atque ipſum hominem ſummæ potentiæ & cognationis, cuius frater Valetiacus proximo anno eũdem magiſtratum geſſerit, ciuitatem omnem eſſe in armis, diuiſum Senatum, diuiſum populum, ſuas cuiuſque eorum clientelas, quod ſi diutiùs alatur controuerſia, fore vti pars cum parte ciuitatis confligat, id ne accidat, poſitum in eius diligẽtia atq; authoritate. Cæſar & ſi à bello atq; ab hoſte diſcedere detrimẽtoſum eſſe exiſtimabat: tamen non ignorãs quãta ex diſſenſionibus incõmoda oriri conſueſſent, ne tanta & tam coniuncta populo Romano ciuitas, quã ipſe ſemper aluiſſet omnibúſque rebus ornaſſet, ad vim atq; arma deſcẽderet, atq; ea pars quæ minùs ſibi cõ-

fideret,

ſideret,auxilia à Vercingetorige rege accerſeret, huic rei præuertendum exiſtimauit, & quòd legibus Heduorum, iis qui ſummum magiſtratum obtinerent,excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut de legibus eorum diminuiſſe videretur,ipſe in Heduos proficiſci ſtatuit,ſenatumque omnem, & quos inter controuerſia eſſet, ad ſe euocauit. Cùm propè omnis ciuitas eò conueniſſet, doceretúrque paucis clàm conuocatis alio loco, alio tempore atque oportuerit fratrem à fratre renunciatum: cùm leges, duos ex vna familia viuo vtroque, non ſolùm magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in Senatu eſſe prohiberent, Cottum imperium deponere coëgit, Conuictolitanem, qui per ſacerdotes more ciuitatis, intermiſſis magiſtratibus eſſet creatus, poteſtatem obtinere iuſſit. Hæc Cæſar de Heduorum ſeditione, vnde planè perſpicimus & regiam in Vergobreto dignitatem,& ariſtocraticam in Senatu authoritatem,& timocraticam denique totius populi poteſtatē. Quāta verò & quàm nobilis ea ciuitas fuerit, tot oppida,clientelæ Heduorum in Cæſaris commentariis abunde oſtentant: ciuitatis oppida nominantur à Cæſare Bibracte, quò Cæſar primo libro tanquam in principem Heduæ nationis vrbem frumenti ab Heduis impetrandi cauſsâ cōtendere ſtatuerat: quò (vt eſt ſeptimo libro) cùm Litauicus receptus eſſet,quia oppidū apud

Heduos maximæ authoritatis erat, Conuictolitanes magiſtratus magnáque pars Senatus ad eum conuenit: quò Galliæ obſides, interfectis Nouioduni Cæſaris cuſtodibus deducti ſunt, quò totius Galliæ concilium aduerſus Cæſarem indictum eſt, quóque Cæſar tandem receptis Heduis hyematum ſeceſſit. Hæc, inquam, vrbs, Heduorum prima fuit, quæque (vt Heduorum orator ait in panegyrico ad Conſtantinum) Iulia, Polia, Florentia, Flauia poſtea dicta eſt. Septimo item libro Cabillonum & Matiſco Heduorum ad Ararim, item Nouiodunum ad ripas Ligeris nominantur: Clientelæ autem illæ (opinor) ſtipendiariæ quæ dictæ ſunt: honorariæ verò longè in Gallia maximæ: Bituriges enim apud quos Ambigati quondam & veteres Gallorum reges fuere, Senones, ideóque & Pariſij (qui fuerant in clientela Senonum) & Belloüaci, eorum clientes appellantur à Cæſare. Ergo ſummam ciuitas Heduorum totâ Galliâ authoritatem (vt eſt ſexto libro) antiquitùs habebat, imò (vt eſt primo libro) omni tempore totius Galliæ principatum tenebat etiam priuſquam populi Romani amicitiam appetiuiſſet, deinceps verò vt Hedui Romanorum conſanguinei & fratres appellati ſunt, quæ Romana ſenatúſconſulta, & quoties & quàm honorifica in eos facta ſunt? Ergo talis ac tanta Galliæ Celticæ ciuitas timocraticam illam Rempub. habuit,

buit, & Plinius non in ſtipendiariis, ſed in fœderatis ciuitatibus enumerat. Aruernorum autem Reſpub. prima quondam Galliæ Reſpub. fuit: Fuerunt enim quondam Galliæ totius (vt eſt primo libro) factiones duę, alterius principatum tenuere Hedui, alterius Aruerni: Et quidẽ Aruernorum potentiorem factionem fuiſſe oſtendit Strabo libro quarto, cùm eorum principatum ad Narbonenſium Maſſilienſiúmque fines, Pyrenęos montes, Oceanum, Rhenum extendit: oſtendunt etiam Gallorum Bituito Aruerno ducæ cruenta duo prælia, de quibus ibidem Strabo & Liuius libro ſexageſimo primo: alterum contra Domitium ad Sulgæ & Rhodani, alterum contra Fabium ad Tiſaræ & Rhodani confluentem commiſſa, vnde etiam hæc ipſa Reipub. forma, de qua loquimur intelligi poteſt: Victos enim Gallos, aut certè Romanæ prouinciæ finibus repulſos, Senatus Romanus (vt eſt primo libro) liberos eſſe & ſuis legibus vti voluit: quinetiã quò Gallia liberior eſſet, Bituitum ipſum Aruernorum regem, vt Liuius appellat, libro ſexageſimo primo, cùm Romam ſatisfactionis cauſâ veniſſet, Albæ cuſtodiendum cenſuit, decreuítque vt Congentiatus eius filius comprehenſus Romam mitteretur: Poſtea Celtilus Vercingetorigis pater, licet principatum totius Galliæ obtinuiſſet, bello quippe aliquo: attamẽ ob eam cauſſam quod regnum ap-

petebat, vt eſt libro ſeptimo, à ciuitate interfe-ctus eſt: Vercingetorix autem ipſe ſuorum quorundam factione, Rex Aruernorum ſalutatus eſt, & videtur eodem libro à Gallis omnibus, Rex appellari: verùm ab iiſdem proditionis inſimulatur, & ad eos tanquam ſuperioris authoritatis iudices cauſſam dicit: nec denique filio regni cupiditas fortunatior quàm patri fuit. Ita regibus exactis Aruernorum ciuitas libera ad Cæſaris tempora permanſit: & Plinius adhuc ætate ſua inter liberas Celtarum ciuitates conſtituit: neque tum clientelas, Heduorum clientelis, vt in illo militari cenſu iam patuit, minores vel inferiores habuit: Aruerna itaque ciuitas Heduæ ciuitatis quondam patrona, & poſteaquam Hedui Romanorũ fratres & conſanguinei, quàm Aruernorum eſſe maluerunt, æmula nouiſsimóque Cæſaris aduentu fractis per Germanos Heduis item opibus præcipua, ac tandem denique cùm Cæſaris beneficio Hedui non ſolùm in priſtinum ſtatum rediiſſent, ſed omnium temporum dignitatem & gratiam anteceſſiſſe viderentur, cenſu par & æqua. Gratià verò erga vniuerſam Galliam virtutíſque opinione ſuperior vt Vercingetorigis creatio demonſtrauit. Quapropter in his duabus Galliç Celticę ciuitatibus propoſita illa Reipub. libertas agnoſcitur: In reliquis autem illis minoris cenſus veluti claſſibus, nullius regis, aut ſingularis principis, ſed

populi

populi tantùm & ciuitatis nomen appellatur. Senonum ciuitas imprimis firma & magnæ inter Celtas authoritatis fuit: de permultis oppida duo à Cæſare nominantur Agendicum & Vellaunodunum. Cæſar apud eos Cauarinum regem factione aliqua fecerat: nempe quòd Cauarini frater Moritaſgus & eius maiores regnũ idem obtinuerant: Hanc enim Cæſar conſtituendi regni cauſſam prætexuit: Senones tamen Cęſare ipſo licet præſente & Galliam fulminante: attamen Cauarinum interficere publico cõcilio conati, cùm ille præſenſiſſet & profugiſſet, vſque ad fines inſecuti, regno domóque expulerunt. Pariſiorum Reſpubica eadem fuit, cùm Pariſiorum prælium pro libertate patriæ communi variarum ciuitatum concilio, ſuſceptum, ducémque belli Camulogenum propter ſcientiam rei militaris electum ſeptimo commentario videamus. Carnutum ciuitas erat ampla (vt iam patuit) cæſariani regni factio conſimilis hîc etiam fuit. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerãt: Huic Cæſar, vt ipſe ait, pro eius virtute atque in ſe beneuolentia, quòd in omnibus bellis ſingulari eius opera fuerat vſus, maiorum locum reſtituerat: Tertium hunc iam annum regnantem, inimici palàm, multis ex ciuitate authoribus interfecerunt: hæ nempe ciuitates Brutos ſuos habebant. Sic à Cæſare nomi-

natur Senatus Eburonicum, Lexobiorum, Venetorum: Teutomatus etiam rex Nitiobrigum eodem tempore fuit: ſed & publico Galliæ concilio contra Cæſarem paruit. Atque de Celticarum ciuitatum Repub. hactenus.

Quid Belgarum ciuitates, quónam imperij genere ſeparatim ſunt adminiſtratæ? Rhemorum fines latiſsimi fuere, Sequanis, Mediomatricibus, Treuiris, Veromanduis, Sueſſionibus cõfines, duo tamen tãtùm de tam multis eorum oppida nominantur Durocotorum, & Bibrax: Durocotorum Galliæ concilium indicitur libro ſexto: Bibrax oppugnatur ſecundo. Sed Rhemi Cæſare Gallias adminiſtrante, poſt Heduos ſecundum in Gallia locum dignitatis obtinebant: Horum Senatus à Cęſare nominatur & ciuitatis princeps & præfectus, vt Vertiſcus ille de quo priùs dictum eſt. Apud Sueſſiones ætate memoriáque Cæſaris, rex Diuitiacus totius Galliæ potentiſſimus fuit, qui cùm magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ imperium obtinuit: Deinde Galba (de quo dictum eſt) ſucceſsit: Verùm cuiuſmodi regnum hoc fuerit hinc intelligi poteſt, quòd Sueſsiones Rhemorum nempe fratres conſanguineíque eodem iure, iiſdem legibus vterentur, vnum imperium vnúmque magiſtratum cùm illis haberent: Hæc enim Cæſaris verba ſunt, vnde etiam vnus ille ſingularis ciuitatum magiſtratus cogno-

cognoſcitur: Sed tamen Sueſsionum quamuis fratrum latiſsimi ſeparatim feraciſsimíque agri fuere, oppida duodecim, quorum vnicum à Cæſare nominatim appellatur, id eſt Nouiodunum, quod poſt Belgarum diſceſſum ex itinere Cæſar oppugnare conatus, propter latitudinem foſſæ muríque altitudinem paucis licet defendentibus expugnare non potuit.

Quid Bellouaci? qua Repub. vſi ſunt? hi plurimùm inter Belgas, & virtute, & authoritate & hominum numerò valebant: à finibus enim Sueſsionum ad Caletos, qui hodiéque Normani ſunt eiuſdem nominis ad oſtia Sequanæ, pertinebant. Bellouacorum oppidum Bratuſpantium à Cæſare nominatur: Sed tamen quid Bellouaci, qua Reipublicæ formâ ciuitatem rexere? principes ſuos deligebant vt inter cæteros Corbeum illum, qui licet ciuium ſuorum exercitu deleto, nulla tamen calamitate victus adduci potuit vt excederet prælio aut ſyluas peteret, aut licet Romanis inuitantibus ſeſe dederet, quin fortiſsimè præliando complurésque vulnerando cogeret elatos iracundiâ victores in ſe tela coniicere. Senatus item Bellouacorum memoratur à Cæſare, & plebis authoritas, vnde illa fuit ad Cæſarem Bellouaci Senatus excuſatio, nunquam Senatum in ciuitate tantum viuo Corbeo, quantum imperitam plebem potuiſſe.

Quid Neruiorum fortiſsima ciuitas, quo genere pnblicæ rectionis inſtituta eſt? Neruiorum corpus in membra diſſectum eſt variis nominibus, Hannoniæ, Flandriæ, Brabantiæ: his enim finibus Neruiorum ciuitas fuit; nec oppidi potiùs nomen fuit Neruij, quàm hodie Hannonij, Flandri, Brabantij: Quamobrem, inquies? Etenim, inquam, Non proferam illud, quod ante differui tum Neruiis nullum oppidum fuiſſe, ſed nobiliſsimæ quondam ciuitatis fines è Cæſare deſcriptos proferam: Attende igitur ad ea quæ dicam, Cæſar Ambianis deditis, in Neruios qui fines Ambianorum attingebant, contendit, cúmque triduo per Neruiorum fines iter feciſſet, inueniebat ex captiuis Scaldim flumen à caſtris ſuis non amplius millia paſſuum decem abeſſe: Scaldis igitur iſte Neruiorum medios fines præterfluens, Hannoniæ medios fines præterfluit. Quare Hannoniorum fines, Neruiorum finibus continentur. Flandriæ mediterraneæ, & Brabantiæ reliquos fines ab eodem Cæſare perdiſcamus, locus eſt libro quinto ad eam rem peropportunus, dum Ambiorix deletis ad Eburonum Vatucam Sabino & Cotta legatis, cum legione & quinque cohortibus excitat Neruios ad ſimilem cladē legionis, quæ apud eos præfecto Q. Cicerone hyemebat, Facilè (ait Cæſar) Neruiis perſuadet: Itaque confeſtim dimiſsis nuntiis, ad

Centrones,

Centrones,Grudios,Leuacos,Pleumoſios,Gordunos,qui omnes ſub eorũ imperio ſunt, quàm maximas manus poſſunt cogunt.Hæc Cæſar: At Grudij & Leuaci ad Louanium ſunt Barbantiæ: Flandriæ verò, ſaltem mediterraneæ ſunt Gorduni, id eſt Gandauenſes, item Pleumoſij,quos quidam Flandriæ Cortricenſes exiſtimant:Centrones verò in Leodienſium diœceſi ſtatuũt,qui Pleumoſios Cortricenſes arbitrãtur. Hæc igitur Neruiorum tanta támque latis finibus ciuitas principẽ deligebat,vt Neruico bello primo Boduognatum:Senatum item ampliſsimum habebat:Sexcenti enim Neruiorum Senatores à Cæſare numerantur. Atrebatibus victis, Comium Atrebatem, regem Cæſar dedit, id eſt è temporario principe, perpetuum fecit, ciuitatem eius immunem eſſe iuſsit, iura legéſque reddidit,ipſique Morinos attribuit: attamen regnum hoc regi ipſi diuturnũ non fuit:Atrebates enim Cæſari poſtea paruere,etiã dum Comius arma contra Cæſarẽ retineret.Eburones,duos reges Ambiorigem & Catiuulcũ tum habebant, ſed quorum imperia eiuſmodi eſſent, vt eſt quinto libro, vt non minùs haberet iuris in ipſos multitudo, quàm ipſi in multitudinem. Morinorum Reſpub. Heluetiorum ſimilis fuit per varios pagos diuiſa, latiſsiméque à Caletis ſecundùm Picardiæ & Flãdriæ litora ſyluis & paludibus ad Menapios Rheni & Moſæ confluenti,

vt Tenctherico bello manifeſtum eſt libro quarto, vicinos pertinuit. At Treuiri & genere ipſo Reipub.& domeſticę ſeditionis caſu, Heduorũ ſimillimi fuere: De principatu Cingetorix & Induciomarus contendebant, vt illic Conuictolitanes & Cottus. Cæſar Cingetorigem reſtituit, vt illic Conuictolitanem. Ergo Belgicarũ ciuitatum politia triplici iuſtæ Reipub. formâ temperata fuit. Aquitanorum Sontiates tali rectione Reipub. videtur vſi: Ciuitas enim cùm equeſtri & pedeſtri prælio & propugnatione oppidi virtutem ſuam probaſſet, per ſe deditionem fecit: Verùm Adcantuanus eorum princeps cum ſexcentis ſolduriis per ſe eruptionem facere conatus eſt. Quamobrem timocratiã Gallicarum ciuitatum tam multis exemplis ſatis explicatam eſſe arbitror, vt iam tandem Cæſarianum illum veteris Galliæ principatum concludamus, non pati ſuos opprimi aut circumueniri, neque aliter ſi princeps ipſe faciat, vllam inter ſuos habeat authoritatem: Itaque de timocratico veteris Galliæ magiſterio principatúque ſatis.

Quid Britanniæ Reſp. quid Germaniæ qualis fuit? Britannorum princeps quarto libro memoratur eorúmque inter ſe de communi Britanniæ ſtatu colloquia & conſilia quintóque libro Britanniæ commune illud conſilium à Cæſare notatum, quo ſumma imperij bellíque contra Cæſarem adminiſtrandi Caſſiuellauno mandata & credita,

credita, & Britanniæ varij reges huic communi concilio ſubiecti gallicam timocratiam in Britannia demonſtrant. Germanorum etiam politiam eandem ferè Cæſar explicat, Cùm bellum ciuitas aut illatũ defendit, aut infert, magiſtratus, ait, qui ei bello præſint, vt vitæ necíſque habeant poteſtatem deliguntur. In pace nullus eſt communis magiſtratus, ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos ius dicũt controuerſiáſque minuunt. Taciti ætate Germania reges quoſdam habuit, ſed honoris magis quàm potentiæ: cætera gallicis illis moribus ſimilia, Reges (ait) ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt: Nec regibus infinita aut libera poteſtas, & duces exemplo potiùs quàm imperio, ſi prompti ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione pręſunt. De ducibus autem ſeu principibus, vt loquitur author idem, déque principum comitibus, hæc deinde ſunt, Eliguntur in publicis conſiliis & principes, qui iura per pagos vicóſque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, cõſilium ſimul & authoritas adſunt. Inſignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adoleſcentulis aſsignant: Cæteris robuſtioribus, ac iam pridem probatis aggregantur nec rubor inter comites aſpici. Gradus quinetiam & ipſe comitatus habet, iudicio eius quem ſectantur. Quapropter Germanorum magiſtratus eiuſmodi Tacito fuere in regibus, du-

cibus ſeu principibus principúmq; comitibus. Ad Gallos equites qui belli tẽpore res adminiſtrant redeo. Atque equites (ait Cæſar ſexto libro) cùm eſt vſus atq; aliquod bellũ incidit, omnes in bello verſantur, atque eorum vt quiſque eſt genere copiiſque ampliſsimus, ita plurimos circũ ſe ambactos clienteſque habet: hãc vnam gratiam potentiámque nouerunt. Hîc nimirum gallica timocratia continuatur, nouóque argumento docemur Gallorum principes pro virtutibus ac meritis in Rempu. factos eſſe, principatúmque illum virtutis fuiſſe: Suos enim quiſque principes opprimi ac circumueniri non patitur (dixit antea Cæſar): Neque aliter ſi faciat vllam inter ſuos habeat authoritatem. Hoc igitur illi iam reſpondet, Hanc vnam equites gratiam, potentiam nouerunt, ſi pro copiarum genere atque amplitudine plurimos circum ſe ambactos & clientes habeant, ambactos, inquam, nempè obœratos de quibus antea, ideóque in ſeruitutem equitibus ipſis dicatos: Ambacti enim aurigæ dominis erãt, ſcutum ferebant. Clientibus verò vt eſt libro ſeptimo nefas erat vel in extrema fortuna deſerere patronos: Sic igitur equitibus & dominis ambacti, & patronis clientes in præliis aderant. Hi Germanorum comites erãt, de quibus Tacitus, Magna (ait) & comitũ æmulatio (quibus primus apud principem ſuum locus) & principum, cui plurimi & acerrimi comites

mites: Hæc dignitas, hæ vires magno ſemper electorum iuuenum globo circundari in pace decus,in bello præſidiũ. Nec ſolùm in ſua gente cuique, ſed apud finitimas quoque ciuitates id nomen,ea gloria eſt,ſi numero ac virtute comitatus emineat: expetũtur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipſa plerúmque famâ,bella profligant:Cùm ventum in aciem,turpe principi virtute vinci, turpe comiti virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probroſum ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſsiſſe: Illũ defendere, tueri, ſua quoq; fortia facta,gloriæ eius aſsignare præcipuum ſacramentum eſt. Principes pro victoria pugnant, comites pro principe. Comitum etiam à principe ſua remuneratio apud Tacitum eſt,Exigunt enim(ait)principis ſui liberalitate illum bellatorem equũ, illam cruentam victricémque frameam:Nam epulę & quanquam incompti: largi tamen apparatus pro ſtipendio cedunt. Sed quænam, inquies, equitibus Gallis & hanc alteram Reipub. partem gerentibus remuneratio fuit? Druydibus enim ſua illa minerualia dicta ſunt: honor (inquam) id enim præmium eſt virtutis ampliſsimum: Attamen ipſa ſuis opibus Reſpub. remunerari non ingratè poterat, cùm publica ciuitatum portoria & vectigalia eſſent, vt è libro primo intelligitur: & tributi magnitudo è ſexto libro nota eſt. Hanc ve-

rò principis remunerationem Tacitus in Germanis inſignem declarauit, Mos eſt ciuitatibus vltrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum, etiam necesſitatibus ſubuenit: Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur, electi equi, magna arma, phaleræ torquéſque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Sed reliquos Reipub. gallicæ mores exequamur. Accuſauit ſæpe Cæſar ſubita & mobilia Gallorum conſilia, ſed illo imprimis quarti cõmentarij loco, Eſt autẽ hoc gallicæ conſuetudinis, vt & viatores etiam inuitos conſiſtere cogant, & quod quiſque eorum de quaque re audierit aut cognouerit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circũſiſtat, quibúſque ex regionibus veniant, quáſque ibi res cognouerint pronuntiare cogat. Fuit verò Gallis veteribus rerum nouarum mirabilis illa quidem non cupiditas ſolùm, ſed etiam inter ſe cómunicatio & ſignificatio: Exempla facti mirabilis duo proferam, primum eſt libro quinto de victoria Cæſaris contra Neruios, Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate, de victoria Cæſaris, fama (ait Cæſar ipſe) perfertur, vt cùm ab hybernis Ciceronis millia paſſuum quinquaginta abeſſet, eóque poſt horam nonam diei Cæſar perueniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum, clamor oriretur, quo clamore,

re, ſignificatio victoriæ gratulatióque ab Rhemis Labieno fieret. Verùm illud imprimis eſt inſigne de fama interfectorum Romanorũ oriente hyberno ſole Genabo ante primam vigiliam in Aruernos perlata, Celeriter (ait Cæſar libro ſeptimo) ad omnes Gallię ciuitates fama perfertur: Nam vbi maior atque illuſtrior incidit res, clamore per agros regionéſque ſignificāt: hanc alij deinceps excipiunt & proximis tradunt, vt tum accidit: nam quæ Genabi oriente ſole geſta eſſent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruenorum audita ſunt, quod ſpatium eſt millium paſſuum circiter centum ſexaginta. Hæc Cæſar, vnde fortaſſe videri poſsit orta ſingularis illa apud Maronem famæ deſcriptio,

Fama, malum quo non aliud velocius vllum,
Mobilitate viget viréſque acquirit eundo.

Par enim celeritas & efficientia clamoris huius à Cæſare, & famæ illius à Marone deſcribitur. Ergo hæc de fama gallica, cuiuſmodi rumoribus atque auditionibus permoti Galli, de ſummis ſæpe rebus conſilia ineũt, quorum eos è veſtigio pœnitere neceſſe eſt, cùm incertis rumoribus ſeruiāt, & pleríque ad voluntatem eorum, ficta reſpondeant. Hæc Cæſar: ſed idem, qui plebeiam Gallorum leuitatem arguit, politicam eorum conſtantiam ſapientiámque commendat, Quæ ciuitates (ait libro ſexto) commodiùs ſuam Rempub. adminiſtrare exiſtimantur, ha-

bent legibus ſancitum,ſi quis quid de Repub. à finitimis rumore aut fama acceperit, vti ad magiſtratum deferat, néue cum quo alio communicet,quòd ſæpè homines temerarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus, quæ viſa ſunt occultant, quæ eſſe ex vſu iudicauerint, multitudini produnt.Hic poſtremus Cæſaris locus valde plebis illam ſeruitutem refellit, indicat enim etiam in ciuitatibus,vel quæ commodiùs Remp. ſuam adminiſtrarent,tamen plebi ſuum locum fuiſſe, cùm ad multitudinem, magiſtratus vtilia rerum capita referrent. Addit Strabo libro quarto id in Gallorum conciliis vſitatũ fuiſſe,ſi quis orantem interpellaret, progrediẽs miniſter publicus diſtricto gladio, adiectiſque minis ſilentium imperabat,quòd ſi non acquieſceret,idem iterum tertióque faciebat: denique de ſago interpellatoris tantum amputabat, vt reliquum inutile redderetur. Tacitus, Germanorum comitia & conſilia vt cætera ſubtiliùs exponit,De minoribus (ait) rebus, principes conſultant, de maioribus omnes: ita tamen, vt ea quoque quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur. Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna aut impletur:Nam agẽdis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt:

Nec

Nec dierum numerũ vt nos, ſed noctium computant: Sic conſtituunt, ſic condicunt, nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitiũ, quod non ſimul nec iuſsi conueniunt, ſed & alter & tertius dies cunctatione coëuntium abſumitur. Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Eſt verò etiam eiuſdem authoris illud de Germanis admirabile, de reconciliandis inuicem inimicis & iungendis affinitatibus & aſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerúmque in cõuiuijs conſultant, tanquam multò magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida aperit adhuc ſecreta pectoris licentiâ ioci. Ergo detecta & nuda omnium mẽs poſtera die retractatur, & ſalua vtriuſque temporis ratio eſt: Deliberant dum fingere neſciunt, conſtituunt dum errare non poſſunt. Fuit verò Gallici concilij patrium illud, & antea in armato delectus militaris concilio propoſitum, Gallos ad concilium armatos conuenire, quod Liuius libro triceſimo primo de Gallis expoſuit: In his (ait) noua terribiliſque ſpecies viſa eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Ergo veterum Gallorum armata Pallas, in concilium etiam venit: Imò etiam tubâ, ne quid Martium à Gallicis animis abeſſe exiſtimes conuocatur: ſic enim Hircius de Bellouacorum Senatu, Omnibus aduerſis cognitâ

calamitate, interfecto Corbeo, amiſſo equitatu & fortiſſimis peditibus cùm aduentare Romanos exiſtimarent, concilio repentè tubarum cātu conuocato, conclamant vt legati obſidéſque ad Cæſarem mittantur.

Quid Germani? quibus inſignibus ornati cōcilium adeunt? an etiam illis iſta conciliorum ſunt inſignia? Nihil (ait Tacitus) neque publicæ neque priuatæ rei, niſi armati agunt, tum ad negotia, nec minus ſæpe ad conuiuia procedunt armati. Ergo Gallorum concilia, vt fortia, ſic armata erant. Dixit quondam Romanus orator in ſuam laudem illud effuſiùs,

Cedant arma togæ. ---

Quòd arma belli, toga pacis, cuius eloquentia comes & ſocia ſit, eſſet inſigne: Et cùm Romanum forum militibus armatis ſeptum in iudicio Milonis eſſet, non ſolùm animo pertimuit, ſed toto corpore perhorruit: At Gallorum armis amica eloquentia eſt, locúſque & tempus idem imperatoribus & oratoribus conuenit: & Gallus orator armorum ſplendore ad fortiùs agendum dicendúmque animatur. Orant in Gallorum concilijs principes, vel omnino quorum de re cauſſáque agitur, vt exemplis apud Cæſarem manifeſtū eſt. Apud Germanos (ait Tacitus) in publicis concilijs Rex vel princeps prout ætas cuíque, prout nobilitas, prout locus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur, authoritate ſuadendi

dendi magis, quàm iubendi poteſtate: licet apud concilium accuſare quoque & diſcrimen capitis intendere: Romanis oratoribus acclamationes audientis populi, vel ſecundæ vel aduerſæ ſigna probatæ vel improbatæ orationis erant: At armatæ concionis apud Gallos ab ipſis armis ſigna hæc peti decuit. Ergo crepitus armorum aſſenſionis ſignũ & probatæ ſententiæ velut applauſus apud Gallos fuit. Sic de Vercingetorigis oratione ſeptimo libro Cæſar, Cõclamat omnis multitudo, & ſuo more armis concrepat, quod facere in eo conſueuerunt, cuius orationem approbant: Sic apud Marcellinum libro viceſimo primo Iulliano cõcionanti, Gallorum exercitus applaudit, vocéſque horrendas immani ſcutorum fragore permiſcet. Gallicum conſilium armis initur, Gallica eloquentia armis approbatur: Gallicum etiam iuſiurandum ab armis exigitur. Carnutes, vt eſt ſeptimo libro, principes ſe belli contra Romanos, in conſilio Gallorum, fore pollicentur: & quoniam in præſentia obſidibus cauere inter ſe non poſſent ne res efferatur, vt iureiurando ac fide ſanciatur, petunt collatis militaribus ſignis, quod more eorum grauiſſimâ ceremoniâ continetur, ne facto initio belli à reliquis deſerãtur. Atque illud eodem libro ſanctiſſimũ nempe iuſiurandum eſt de prælio equeſtri confirmando. Conclamant equites ſanctiſſimo iureiurando

confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ad vxorem aditum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. Cui ſimile eſt illud apud Marcellinum de Iulliano, libro viceſimo primo, Iuſſi vniuerſi in eius nomen iurare, ſolenniter gladijs, ceruicibus ſuis, admotis ſub execrationibus diris verbis iurauere conceptis. Quid Germanus orator? quibus indicijs eloquentiæ ſuæ vires intelligit? Si diſplicuit (ait Tacitus) fremitu aſpernantur, ſin placuit, frameas concutiunt. Honoratiſsimum aſſenſus genus eſt, armis laudare. Sed iam perorandi tempus eſt. Quamobrem veteris Galliæ mores, temperãtiam in vita victúque, fortitudinem in periculis, prudentiam in artibus & diſciplinis, iuſtitiam in his ipſis moribus timocratico Reipub. genere conformãdis & inſtituendis ſic expoſitos habemus, nouæ Galliæ mores, ſi quando confectis propoſitarum vigiliarum ſtudijs paulò maior otij libertas acciderit; maiore, vt ſpes eſt, ſicuti rerum dignitate & gratiâ, ſic animi alacritate lætitiáque proſequemur.

FINIS.

VAI 1538461

ERRATA SIC CORRIGITO.

Fol. 3. pag. 1. lin. 5. morem. 11. 2. 16. *oppidum*. 16. 2. 21. *terga*. 17. 1. 20. *obſideiur*. 24. *decernunt non*. 21. 1. 11. *conuerſurus*. 22. 1. 2. *annorum*. 2. 15. *vt eſt ſecundo*. 31. 1. 23. *conſtitui*. 32. 1. 16. *alternis*. 29. *vineáſque*. 2. 14. *auertebant*. 33. 2. 15. *inſtructã*. 25. *altitudinẽ*. 38. 1. 20. *floruerit*. 41. 1. 3. *muſas in*. 14. Diodorus. 2. 28. *hos*. 46. 1. 22. *vates appellantur*. 2. 13. *Deiotarus*. 49. 1. 4. *Romanorum*. 55. 1. 13. *Druydum*. 57. 1. 24. *damnatæ*. 58. 2. 4. *ſylueſtri*. 66. 1. 12. *duce*. 68. 2. 28. *hyemabat*. 69. 2. 24. *principes memorantur*. 70. 2. 17. *potentiámque*.

142 G 49

B
VITT
1
4